

२४६

२४६

કવિ નાગજીનું જન્મ ચરિત્ર.

અને

મટીક મુતોષ કુંડલિયા કાવ્ય.

પ્રગિદ્ધ કતા.

મોહિતાજી દેવજી ઉ.ભાઈ મકવાણા.

કેદારવા — ક ડિયાવાડ.

મત્યમેવ જયતે.

આજ્ઞાતિ ૧ લા

સવત ૧૯૪૧—સન ૧૯૮૫.

અમદાવાદ

આર્યોત્થ પ્રેસ.

ક્રીમત. ૮ આ ના.

કવિ નાગજીનું જન્મ ચરિત્ર.

અને

સદીક સુવોધ કુંડલિયા કાવ્ય.

પ્રસિદ્ધ કર્તા.

મહેતાજી દેવજી ઉકાભાઈ મકવાણા.

કુદાડના—કાઠિયાવાડ.

સત્યમેવ જયતે.

આવૃત્તિ ૧ લી.

સંવત ૧૯૪૧—સન ૧૯૮૫.

અમદાવાદ

આર્યોદય પ્રેસ.

કીમત ૮ આના.

(સર્વે હક સ્વાધીન છે.)

સન ૧૮૬૭ના રપમા ચાકટ મુજબ
રજીસ્ટર કરાવી છે.

અર્પણ પત્રિકા.

મહેરજીવન વિદ્યાતેજનીક નૃસિંહપ્રસાદ હરિપ્રસાદ

જીનાગઢના જ્ઞાનદાન સદ્યહરથ સાહેબ—

દેહાહા.

જુગે જુગમાં આળસ, નૃપની માફક થાય;
 ના ચલાવે એ રીતે, હરે કષ્ટ દુઃખદાય. ૧
 ગર્વ નામ રંચે નહિં, સિંહાસન શોભિત;
 ઢગતું મૂકે ધર્મના, હરેક વાતમાં ચિત. ૨
 નાની વયથી તેમનું, પ્રજા હિતમાં મન;
 વિનાવે બોધ વિદ્યાતેજો, સાચું દર્શને તન. ૩
 ઘાળીદર દીસે નહિ, દલના દરિયા એહ;
 ઉગારે જન દુઃખીને, હરેક રીતે તેહ. ૪
 તે જશ પામે અતિ ઘણો, રિપૂ જનનો નાશ;
 જગત્તાને જાચતાં, પ્રશન થશે નિજ આશ. ૫
 નીતિ પુસ્તક આવળી, સાચું અર્પું આજ;
 કહે દેવજી એ થકી, દક્ષનાં સરશે કાજ. ૬

તા. ૨૦-૫-૮૫ } હું છું આપનો નમ્ર શેવક મેહેતાજી
 આ, ગાંધકડા. } દેવજી ઉકાભાઇ, મકવાણા.

અનુક્રમણિકા.

વિષય.	પાનું	એક અવગુણથી બીજા સારા
મરનાવના.....	૧	ગુણને હાની વિષે.૫૫
કવિનાગજીનું જન્મ ચરિત્ર. ૮		ખરા સુધરેલા વિષે. ... ૫૬
ગનુષ્ય ધર્મ.....	૩૬	આપસ્વાર્થા સુધરેલા વિષે૫૭
પ્રીતિ.....	૩૬	દેશ, કાળ વિષે ... ૫૮
વૈરાગ્ય ભક્તિ.....	૩૭	કળીના માન વિષે... ... ૫૮
નાટકરૂપી જગત વિષે....	૪૫	રહીતું નાસતું ને બુદ્ધિનું હિંદ
આત્મ કલ્યાણુ.....	૪૫	પર ગાદીનસીન ચબું... ૫૯
ધર્મપ્રીતિ.....	૪૬	વિદ્યા વિષે. ૫૯
ઈશ્વરના દાસનાં લક્ષણુ...૪૮		પ્રાલખ્ય વિષે. ૬૦
મુસલમાનનો ધર્મ.....	૪૮	મોટમ વિષે. ૬૧
ગમતા.....	—...૪૯	મિત્રતાઈ વિષે. ૬૨
વિચાર કરવા વિષે... ..	૫૦	સત્ય પ્રીતિ વિષે... .. ૬૪
તાગસ વિષે... ..	૫૧	સજ્જન-દુર્જન વિષે. ૬૬-૬૭
સર્વવાતરસ (હૃદ)માં રાખવાવિષે૫૧ખળ મંડળી વિષે. ...		૭૦
સતર અવગુણીનો ત્યાગકરવો.પર સત્યાસત્ય...		૭૧
સતરઅવગુણીની સોખતતનુંફળપરબોલ્યું ન પાળવા વિષે. .૭૨		
ક્યા ગામમાં ન રહેવું....	૫૩	શઠના સંગનું ફળ. ... ૭૨
દશ વાતથી દુર રહેવા વિષે૫૩		મુરખ આતા વિષે, ... ૭૩
પાંચવાનાંપ્રીતનેહાથન દેવાં ૫૪		ભીક્ષા વિષે. ૭૩
દશખાતતૂટવાપ્રીતુકસાનવિષે૫૪		સત્ય શરાતની વિષે. ... ૭૪
સાત વાનાં છોટાંનળણુવાં.૫૫		

બીકણ વિષે. ૭૯	કપટી સાધુ વિષે. ... ૮૩
વિવેકીની પારખ વિષે. ... ૮૦	કપટી સાધુના સેવક વિષે. ૮૪
અક્રીણુ ખાવાના અવગુણ વિષે. ૮૦	કવિનો કિપરી કાળુતે વિષે સંવાદ ૮૫
અક્રીણુ ખાવાના ગુણ વિષે ૮૧	ઈશ્વરના નામ સિવાયની કાવ્ય
અદેખાઈ. ૮૧	કેવી તે વિષે. ૮૮
પર સ્ત્રી સંગ દ્રવ્ય. ... ૮૨	

પ્રસ્તાવના.

કવિ નાગજી એ સૌરાષ્ટ્ર ભૂમિના પ્રખ્યાત પુરુષોમાં એક મહાત્મા પુરુષ થઇ ગયા છે, તે થોડાને અનુભવ હશે. એ મહાત્મા આ દેશની પ્રજામાં ઘણા પ્રિય હતા, તેઓ આગમ વર્ષની કાવ્ય માટે કાશીના ઝાંપા સુધી પ્રખ્યાતિ પામેલા છે. તેમાં વિશેષે ગુજરાત અને કચ્છમાં વધારે કીર્તિ મેળવી ગયા છે. આજે તેમની આગમ વર્ષની કાવ્ય દર વર્ષની આયુજ છે. જેથી એ મહાત્માની કીર્તિ આ દેશ ખાતે અગર રહી ગઇ છે. એમના ભાવિક કુંડળિયા વાંચવા માટે હવે વર્ગના લોક પણ બહુ પ્રીતિ ને વિશ્વાસ રાખે છે. જે પ્રમાણે કુંડળિયામાં કહેવામાં આવે છે તેજ પ્રમાણે થાય છે, તેની શાળીતી મેળવતાં જણાય છે કે તેમણે જ્યારથી કુંડળિયા કરવા માંડ્યા ત્યારથી પાછલા કુંડળિયામાં ને આજે દર વર્ષે અગાઉથી કહે છે તેમાં જે પ્રમાણે કહેલું છે તેજ પ્રમાણે થાય છે. જેથી તે મેળવી વાંચવા માટે હજારો જણ ખેપીઆ મોકલે છે ને મગાવી તે પ્રમાણે વર્તે છે. એવી રીતે એ મહાત્માએ પોતાનો શક આગમ પ્રેરણાથી ઇશ્વરજી વર્તીવી દીધેલો છે. એવા મહાત્મા પુરુષના જન્મ ચરિત્રથી ને તેમની રસીક સુખોષ કાવ્યથી હાલની પ્રજા ઘણે ભાગે અનુભવી રહેલી જોવામાં આવે છે. ઈશ્વર કૃપાએ માર્ચ સન ૧૮૮૨ ની શરૂઆતમાં રાજકોટ ટ્રેનિંગ કોલેજમાંથી આ મહાત્માના પવિત્ર સ્થળ-ગામ ગાધકડાની નિશાળ ઉપર આવવું થયું.

‡ એ મહાત્મા જનપ્રિય બહુ છે એમ તેમના પુસ્તક ની દેશી સદ્યહસ્યોએ કેવી ખુબ જણાવી છે, તે પરથી જ જણાય છે.

ત્યારબાદ તેમના ચીં કવિ ગૌરીશંકર સાથે સત્સંગ થ-
 યો ને ધણો રનેહ બંધાયો; જેથી દર રવિવાર વગેરે દુરસદના
 વખતમાં મારું કર્તવ્ય કર્મ કર્યો જતાં, ધર્મ જ્ઞાન વગેરેનો
 મારી અલ્પમતિ મુજબ લાભ લેતો. તે વખત પોતે કા-
 વ્ય વગેરેના જ્ઞાનથી નિપુણ હોવાથી વાતના પ્રસંગ ઉપર
 જેમ વૃંદશતસહીના દોહરાનાં દૃષ્ટાંત અપાય છે, તેમ તેઓ
 કુંડગિયાનાં આપતા હતા. તેમને બહુ રસીક ને સુબોધ-
 કારક લાગવાથી તેનો મેં થોડે થોડે સંગ્રહ કરવા માંડ્યો,
 ને એ મહાત્માની કાવ્ય શક્તિની ખૂબી પરથી તેમનું જ-
 ન્મવૃત્તાંત જાણવાની મને તૃષ્ણા થઇ, જેથી તે સંબંધી કવિ
 ગૌરીશંકરને વાત પૂછતાં પોતે કાવ્ય વગેરેથી થોડું જન્મ
 વૃત્તાંત લખી રાખ્યું હતું તે મને વંચાવ્યું. તે મેં સં-
 ગ્રહ કર્યું ને બાકીનું કેટલુંક તપાસ કરી જે પૂરાવાપૂર્વક લા-
 વ્યું તે દાખલ કરી જન્મ અરિત પુરું કર્યું. ત્યારબાદ ત-
 પાસ કરતાં જણાયું કે વર્ષના કુંડગિયા તો વિં વિલા-
 સ ને બુદ્ધિપ્રકાશ જેવાં સુધારાનાં આગેવાન ચોપનીયાંમાં
 લોકપ્રિય હોવાથી દર વર્ષે છપાય છે, જેથી મેં સુબોધ કું-
 ડગિયાના કરેલ સંગ્રહમાંથી કેટલાક વિજ્ઞાનવિલાસ ને કેટ-
 લાક સૌંદર્યભાગમાં છપાવ્યા હતા. તે વાંચનાર સદ્સહ-
 સ્થાને ધણા રસીક ને ઉપયોગી લાગવાથી પુસ્તકરૂપે બહાર
 પાડવાની માગણી સાથે અગાઉથી મદદ આપવા જણાવ્યું,
 જેથી મારો સંગ્રહ કરવાનો જે હેતુ હતો તેમાં હિમત વધી
 ને તુરત મેં એ સંબંધી ખુલાસો મેં વિઠ્ઠલદાસ ધનજી
 બાઈને તથા આચાર્ય વલ્લભજી હરિદત્તને પૂછ્યો, તો આ
 દેશહિતેચ્છુ વિદ્વાનોએ મારો સારો ઉદ્દેશ જોઈ ધણી ખુશી
 બતાવી ને પ્રસંગોપાત બનતી મદદ આપવા જણાવ્યું.
 મેં આ કામ માર્ય સન ૧૮૮૫ માં જાહેરમાં મૂક્યું, કે

તુરત દેશહિતેચ્છુ રાજકર્તાઓ, વિદ્વાનો, સદ્ગ્રંથકર્તા ને મારા હમેશના સાથીઓએ મહાત્માના જન્મ ચરિત્રને તથા સુબોધ વાણીને વધારી લઈ મારા પહેલા પ્રયાસમાં ઘણી ઉલ્લસેર ઉદારતા બતાવી. તેથી મને ઘણો આનંદ થયો છે. મને મારા દેશ પ્રત્યેના શુભ વિચારોમાં દિગ્ગત વધી છે. ને તેમાંનું પેહેલું કામ આ પુસ્તકને પછવાડે જાહેરખબરથી ચાલુ કર્યું છે.

આપણા દેશમાં જન્મચરિત્રો લખવાનો ચાલ બહુ નથી એ આ દેશની વિદ્યામાં મોટી ખામી છે. કારણ કોઈ કોઈ એવા મહંત પુરૂષો થઈ જાય છે કે તેમના વખતના ખતોલા દાખલા શ્રવણ કરવાથી માણસ જાતને આ સંસારી વિકટ રસ્તો કાપવાનો ઘણો બોધ મળે છે. માટે દેશી-ઓએ એ ખામી દુર કરવાને બીજા સુધરેલા દેશની રીત અહણ કરવી જોઈએ.

કવિ નાગજી મહારાજની તમામ કાવ્યનું વલણ ધણું કરી હિંદી ભાષામાં વધારે છે. તેમાંના અર્થ સમજવા બહુ મુશ્કેલ હોવાથી તે અડચણ દુર કરવાને દરેક કુંડળિયાની નીચે અર્થ આપવામાં આવ્યા છે.

એ મહાત્માના જન્મચરિત્રના સંબંધમાં ઘણા દાખલાઓ ચમત્કારી બન્યા છે પણ કેટલાક પૂરેપૂરા નહિ મળ્યાથી તે દાખલ કરેલા નથી. ને જે પૂરાવાપૂર્વક મળ્યા છે તેમાં કોઈ ઠેકાણે નાગજી મહારાજને શા પ્રશ્ન પૂછ્યા ને શા ઉત્તર આપ્યા તે ઘણી સુદતની વાત હોવાથી તે હકીકત મળી શકી નથી.

જોતિષ વિદ્યા ખરી છે ને તે આપણું જૂનામાં જૂનું શાસ્ત્ર જે વેદ તેનું એક અંગ છે. તે ગ્રહ, તારા સૂર્ય, ચંદ્ર વગેરેની હકીકત બતાવનારી વિદ્યા છે. ગણિત વડે

હજારો વર્ષનાં પંચાંગ બની શકે છે. પણ ભવિષ્ય, શુકન, પતોતી, કાળ, જોગણી, દશા, વર્ષફળ, સ્વરોદય, રમળ વગેરે બાળતોના મૂલ્યાસત્ય ગાટે તકરાર છે, તોપણ એટલું તો હાલ કહી શકાય છે કે એ વિદ્યા પણ તમામ ખોટી નથી. એમાંની સ્વરોદય, રમળ વગેરે પ્રાચીન છે પણ એમાં કાળે કરી કેટલુંક રૂપાંતર થએલું છે તેથીજ એ વિદ્યા શક પડતી થઇ પડી છે. એ વિદ્યા દુનિયાના સુધરેલા દેશોમાં પણ કેટલેક ઠેકાણે મનાય છે. મુસલમાન લોકોમાં પણ એ વિદ્યા છે. તેને પોતાની ભાષામાં નજુમ કહે છે. આપણામાં ભવિષ્ય વાણી જાણનાર મહાત્મા પુરૂષો થયા છે. સદેવ ત્રણે કાળની વાત જાણતા. ને આપણા કેટલાક શાસ્ત્રોમાં મહાત્મા પુરૂષો ભવિષ્ય વાણી કેટલેક ઠેકાણે કહી ગયા છે, કે કળીમાં આમ થશે. વળી પૃથુરાજ આવડાની ચોપડીમાં ચંદ્યારોટે ભવિષ્ય ભામેલ છે; ને હાલ ધણા ભાષે છે—જીઓ. “ રંચુનખાતે એક જોશી છે તેમનું નામ ડાકટર હેલગ છે; તેમના વરતારા પ્રમાણે કળી સુગતું ૪૯૮૫મું વરસ ગયા એપ્રીલની તા. ૧૩મીએ પુરું થયું છે. એ જોશી જણાવે છે કે સૂર્યગ્રહનો રાજ બનુ એક હજાર કીરણો, અંદરથી સુવર્ણનો, ને બહારથી બીલોરી રંગનો. નાગ જેતું વાહન છે, વ્યાઘ્રાંખર ઝોટેલું છે, જેના એક હાથમાં કરવતી ને બીજા હાથમાં વાંસલો છે, એવો વાવ્યકોણ તરફથી થઇને આથગણી દિશાએ એ દિવસે પ્રવેશ કરી ચૂક્યો છે. એ સંવત્સાર પરિણામ એ જોશી જણાવે છે કે આ વર્ષે મોસમ આદિ ને મધ્યમાં વરસાદ બહુ જોસથી વરસશે, પણ તેની અંતમાં લોકોને બહુ ખૂમ પડાવશે. લગાર્હઓ ધણી થશે અને જેમ મોટાં માછલાં નાનાં માછલાં બહુ કરે છે તેમ મોટા દેશો નાના

દેશોને ઓહીઆં કરવા માટે તેને પાયમાલ કરશે. રાજસત્તા-
ધારીઓ ઉપર સંકટ આવશે ને તેમનો જીવ તાળવે ટાંગે-
લો રહેશે. શહેરે શહેરમાં અગ્નિ માતાનો કોપ થશે. દરેક
વર્ગ અને ધંધાના લોકોપર તેની માઠી અસર થશે ને પક્ષી-
ઓમાં મરકી ચાલશે. ગાણુસો તેના માંસનું ભક્ષણ કરી
મરણ પામશે. જલવાસી જંતુઓ જેવાં કે માછલાં તેમને
આ વરસ બહુ લાલકારી છે. તેમની બહુ વૃદ્ધિ થશે. સોપારી
નેકાંદાની બહુ તાણુ પડશે—તા. ૭મી જુન ૧૮૮૫ ગુજરાતી.”

વળી એજ ન્યુસમાં આગળ વાંચવામાં આવ્યું હતું
કે મુંબાઇમાં પાયદોણીપર એક કાશીનાથ પંડિત ભવિષ્યની
તમામ વાત કહે છે. જે માટે તેમણે મોટા મોટા યુરોપી-
અને ને દેશીઓનાં સર્ટિફિકેટ મેળવી પેટી ભરી છે. માટે
હજી સત્યગુની વિદ્યા નાશ પામી નથી. ઇશ્વર બળવડે ક-
હેવા વાળા દુનિયામાં કોઇ કોઈ મહાત્માઓ પરમાર્થે ત-
રી આવે છે. ને તે કોણુ જાણુ છે? કે

દોહરા.

અગમ અકિત્સા^૧ ઓહીહે કેની^૨ કરન કીરતાર.

ગુની મુની પંડિત પ્રીછસો નાહિં પલક નિરધાર. ૧

જીવનમુક્તિ^૩ જનનહીં મરણ સરજી^૪ માવ^૫;

ઇશ આજ્ઞાસેં ઓ કહે ભૂવી^૬ ભલ અનભલ ભાવ. ૨

અધિક સ્વારથ એકે નહિં પરમારથ પિછાણુ;

અડર હોય ડર^૭ ડરયંતે^૮ જનનત જાણુ સુજાણુ. ૩

ટીકા—પરમેશ્વરને જે વાત કરવી છે તે કહેવું એ અ-
ગમ છે ને તે ગુની, મુની ને પંડિત જેવાથી પણ એક પ-
લકનો ભવિષ્ય નિરધાર કહી શકાય નહિ. ૧ પણ એ તો

૧ વાત. ૨ ઇશ્વરને કરવાની. ૩ જીવતામુક્તિવાન.

૪ ઉત્પન્ન. ૫ ભગવાન. ૬ યજ્ઞ. ૭ કાળ. ૮ જીક.

જે જીવનમુક્તા મહાત્મા હરિના દાસ છે તેજ જાણે છે, ને તે સાચું નરસું ઇશ્વરની આજ્ઞાથી કહે છે. ૨ ને તેમાં તે-મનો કાંઈ સ્વાર્થ હોતો નથી પણ તેઓ પરમાર્થ માટે કહે છે. જેથી કરી મનુષ્ય કાળના ભયથી ડર રહિત થાય. ને તે વાણી જે ડાહ્યા પુરૂષ છે તે જાણે છે. તેની જ્ઞાને અ-ખર નથી હોતી માટે એવા જે કોઈ મહાત્મા જીવનમુક્ત છે તેજ ભવિષ્ય વાણી જાણે છે બીજા કોઈથી ભવિષ્ય-વાણી કહી શકાયજ નહિ. નાગજી મહારાજ પોતે જીવનમુ-ક્તા મહાત્મા જેવા હતા જેથી તેઓ ભવિષ્યવાણી કહી શકતા હતા.

હાલમાં સત્યને જાણતે પેટના ગુજરાન અર્થે ઘણા ઢોંગી લોકો વધી પડ્યા છે ને દેશને બોળરૂપ થઈ પડે સત્યવિદ્યાનો ભરોસો તોડાવે છે-કેની પેઠે, જેમ હાલમાં ખરા રૂપિયા છે તો તેના સંબંધમાં ખોટા બનાવટી નાણાં જ્યાં પરીક્ષા નથી ત્યાં ચાલ્યા જાય છે, તેથી સાચાનું માન ધટે છે ને ખોટા ભાળી સાચાની પણ વહેમ ભરેલી ભૂલ લાગે છે.

જન્મ ચરિત્રમાં પ્રસંગોપાત નાખવાની કેટલીક કા-વ્યમાં તથા સટીક સુબોધ કુંડળિયા કાવ્યના અર્થ વર્ણનમાં કવિ ગૌરીશંકરે ઘણી સારી મદદ કરી છે તેથી તેમનો આ વખતે હું ઘણો આભાર માનું છું.

આ પુસ્તક બહાર પાડવામાં મારામાં ઇશ્વરે જે સ્વદેશ ભક્તિનું બીજ મુક્યું છે તેને ઉછેરનાર મેં વિદ્યુલદાસ ધનજીભાઈ તથા જેમણે પોતાના પત્રમાં પ્રથમ મને જાહેરમાં આપ્યો એવાજ મેં આચાર્ય વલ્લભજી હરિદત્ત એઓએ મને અથથી ઈતિ સુધી આ પુસ્તકમાં ઘણી સારી મદદ ને સલાહ આપી ને આ મારે પહેલો પ્રયાસ સફળ કરાવ્યો તેથી હું તેમનો નમ્રતાપૂર્વક આભાર માનું છું.

આ પુસ્તક બહાર પાડવામાં મને અગાઉથી નીચે-

ના સદ્ગુહસ્થોએ ધણી સારી મદદ કરી છે જેથી તેમનો મારાપર મોટો ઉપકાર થયો માનું છું. મે. નૃસિંહ પ્રસાદ હરિપ્રસાદ, મે. રાજરાગ મોતીરામ, મે. કવિ ગૌરીશંકર નાગજી, રા. રા. ધનેશ્વર અંબારામ, રા. રા. વૃજલાલ ગમશંકર, રા. રા. લલુભાઈ ગંગાદત્ત, રા. રા. જીવનલાલ મોહનલાલ, રા. રા. નાગરદાસ મકનજી, રા. રા. કાનજી કરસનજી, રા. રા. જટાશંકર બાપુજી, રા. રા. ગોરધન જેશંકર, રા. રા. મોતીરામ વહાલજી, રા. રા. ભાણજી મૂળરાંકર રા. રા. જેશંકર આણંદજી, રા. રા. પીતાંબર રણુછોડ, રા. રા. હરીશંકર મોતીરામ, રા. રા. લાલજી શંકરજી, રા. રા. ડોસા રાણા, ને રા. રા. જેશંકર મીઠાભાઈ વગેરે.

ભાઈઓ, હું કાંઈ નથી તેમ વિદ્વાન નથી, પણ કવિ તથા વિદ્વાનની રજૂ રૂપી કિંમિત બુદ્ધિનો અદ્ય અનુભવી ગાણુસ છું. જેથી આ અધરા વિષયના પુસ્તક માં મારો પહેલો પ્રયાસ હોવાથી ભાષા વગેરેમાં લડયડીયાં ખાધાં હશે. કકત મેં તમે સર્વની મદદથી જૂનાનું સંશોધન જનતી મહેનતે કરી તમારી સેવામાં મુદ્દત્તે તો યુગ ભાઈઓ તેમાં રહેલી ભૂલ દરયુજર કરશે એવી આશા છે.

॥ श्री जंगदीश्वराय नमः ॥

कवि नागजीनुं जन्म चरित्रं.

होहा.

जन्म यरित्र कहुं जाणुवा, जेहु सुखो धरि भाव;
वर्णुं कवि नागजु विषे, जनेल जेह जनाव. १

छाये.

जनीयो जेह जनाव लाव लाजेखो लीयो;
जावि संवतसर जाव प्रसिद्ध कुंडलिजे कीयो;
अगम नागगर्भतिहास कैक दाणी कविताथी;
पारस कीर्ति प्रकाश दश दिश यणकी सविताथी^१;
मनुष्यतनु गुण महात्मा देवसर्प^२ मछि देव^३ जे;
आडग वयन मनछंद्रीयो विश्व विशे विरलाजते. १

होहा.

उत्तम संवत अठारगां उपर ओकावन,
गास मधु शुद्ध नवगीये जेठे वर्ष जावन. १
कवि पिता कल्याणुज उत्तम मात औदीय;
जन्म दिवस जे रामनो कापणु कणीमण कीय. २
विमण जौत्र वशिष्ठ ते शाणा माधवनी छाप;
यगुरवेद कुणजन्म ते पुत्र प्रणण प्रताप. ३

आ महात्मा कविनो जन्म भारतभूमिना पश्चिम ला-
गमां सुंदर जगीयाइपी जे सौराष्ट्र प्रांत तेमां विक्रम
संवत १८५२नी महाशुद्धी रामनवमीने दिवसे ओक ओदित्य
मातीनी जौंयी शाणाभां घोराल ताणाना गाम जमना-

१ सूरजनी पेठे. २ देवर्ष. ३ ब्राह्मण.

વડમાં+ વૈદાદિક જ્ઞાનમાં નિપુણ એવા જે તેમના પિતા ક-
લ્યાણુજી તેમને ઘરે ગંગાસ્વરૂપ બાઈ જીવીને પેટ જન્મ
થયો એ વખતે ધોરાજીના શુકલ જોશી બાવાભાઈને તેડાવી
જન્મક્ષર* સેવરાવ્યા જેમાં ખુબ, બ્રહ્મ ને ચંદ્ર એ મહા કીર્તન
રીચ્યા આવ્યા. તે જોઈ જોશી બાવાભાઈએ કહ્યું કે આ પુત્ર
મહા પ્રતાપી થશે.

એ રીતે તે મહાત્માનાં સુખોદયનાં ચિન્હ તે-
મનાં માત પિતા સાંભળી ધણું રાજી થયાં ને શુકલનેયોગ્ય
શીખ સન્દાર કરી રાજી કરી તે વખતે જન્મ ઓચ્છવ કર્યો.

“પુત્રનાં લક્ષણ પારણામાંથીજ જણાય” એ કહેવત પ્ર-
માણે તેમના પગલાંથી ધરની અંદર સુખ સંપત્તિની વૃ-
દ્ધિ વધારે થવા મંડી, જેથી સૌ અનુમાન કરવા મંડ્યાં કે
આ પુત્ર કોઈ મહંત પ્રાણબંધી છે એમાં તો શકનાહિં. વળી
તેમનું બાળપણનું તેજ ને છત્રી દેખી સર્વ માણસ મોહીત
થતાં ને નાનપણની ચાલાકી તેમજ રમતગમતથી સૌને
ધણી આનંદ ઉપજતો.

વૈદ કલ્યાણુજીને આ એકજ પુત્ર હોવાથી તેમને ઉ-
ચ્છેરવામાં ધણી ઉદારતા રાખી મોઢે માગ્યું આપતાં, ને ના-
નપણમાં બાળકને કેમ ઉચ્છેરવું, તેનામાં કેવા ગુણનો પ્ર-
વેશ કરવો કે તન અને મન બેઉ કેળવાય એ રીતિ વૈદ
કલ્યાણુજી સારી રીતે જાણતા. તે મહાત્માની માતૃશ્રી ધણું
ડાહ્યાંને પતિવ્રતા સતી બાઈ હતાં. નાનપણમાં બાપ કરતાં

+ જમનાવડ પ્રથમ જૂનાગઢને તાબે હતું.

* જન્મક્ષર સેવા વગેરે બ્રાહ્મણ યોદ્ધાંજ ચલવતા
હોય તો પોતે શા માટે કરે? પણ તેમાં અર્થ તત્ત્વ રહ્યું
હશે તેથીજ એ રીત અનાદીથી ચાલતી હશે.

ખાળક મા પાસે વધારે રહે છે તેથી તે વચમાં કેમ ઉચ્છે-
રવાં તેનું જ્ઞાન દરેક સ્ત્રીને હોવું જોઈએ. તે જ્ઞાન તેમનામાં
હતું. તેથી જેમ જેમ એ મહાત્માની વય વધતી ગઈ તેમ તેમ
તેમના શરીરની કાંતિ અતી સુંદર ને બોલવા ચાલવાનો વિ-
વેક ઘણો સારો આવવા માંડ્યો. તેમના પીતા પણ નાન-
પણથી ધર્મની વાતને દુનિયાની પ્રસ્તાવિક નાની નાની વાતો
હમેશાં શ્રવણ કરાવો તેમની યાદ શક્તિમાં ને અનુભવમાં
વધારો કરવા મંડ્યા.

આ વખતે રાજનીતિના ખરા દાવખેચ જાણવા વા-
ળા ને ચોતરફ પ્રખ્યાતિ પામેલા મહારાજા કુંભાજી ધો-
રાજીમાં રાજ કરી હતા. તેમની પાસે વૈદ કલ્યાણજીનું
માન સન્માન સારું હતું. તે વખતે વિદ્વાનોની યુજ ધ-
ણી સારી જણાતી હતી. મહારાજા કુંભાજીને તે વખતના
જૂનાગઢી નાગર દીવાનો કેવા વંદા વીરો હતા તે નીચેના
રમુજ વીરરસીદાખલાથી જાણાય છે. મહારાજા કુંભા-
જીએ ધોરાજીનો કિલ્લો ખાંધ્યો તે જોવા માટે પોતાના
જોરાવર સીમાવડીઆ જૂનાગઢના મુખ્ય દીવાન અમરજી જેને
પોતે ભત્રિજો કહેતા તેને બોલાવ્યા, ને સૌ કચેરી મંડળ
કિલ્લો જોવા શેહેર બહાર નીકળ્યા. ત્યારે મહારાજાએ
દીવાનને કહ્યું કે “ભત્રિજ કિલ્લો કેવો થયો? તેના ઉત્તર-
માં કહ્યું કે કાકા, બહુ સારો થયો. ત્યારે આગળ જઈ ફરી
પૂછ્યું કે ભત્રિજ કિલ્લો કેવો થયો? કાકા, બહુ સારો થ-

† હિંદના કેટલાક વીર બાળકો કમશુરાતની અજ્ઞાન રહે
છે તેનું કારણ નાનપણમાં બાળકને ઉચ્છેરવાનું જ્ઞાન સ્ત્રીમાં
નહિં તેજ. જે માટે હિંદુ સ્ત્રીઓમાં કેળવણીનો બોહોળો
ફત્તાવ ઝટ થવો જોઈએ. યુરોપ આદિ દેશોમાં બ્યાં સ્ત્રી કેળ-
વણી હોય છે ત્યાંના વીર મરદો આપણે કેવા જોઈએ છીએ!!

ચો છે. તોપણ વળી આગળ જતાં શહેરમાં ગરતાં ત્રીજી
 વાર પૂછ્યું કે ભત્રિજ કિલ્લો કેવો થયો? ત્યારે દીવાને
 કહ્યું કે વારે ફેરે શું પુછો છો. કિલ્લો તો એવો થયો છે
 કે કદાચ ભત્રિજ ખાસડાં ટાંગે તો ટાંગે પણ બીજાની તો
 મગદુર નહિં કે ટાંગી શકે. આ સાંભળતાં માહારાજ
 કુંભાજીને હૃદયમાં ઘા રમ્યો કે આ કિલ્લો કોઇવાર લે તો
 એજ લે ખરો. જેથી કિલ્લો ન લેવાય તે માટે પછી મા-
 હારાજએ ઘણા દાવપેચ ખેલ્યા હતા. એ વખતે વૈદ ક-
 લ્યાણુજી પોતાના સહકૃત્ય સાથે જમનાવડમાં વસતા હ-
 તા, ત્યાં તેમને પોતાના જન્મમાન આયર પંચોળીઓની
 પણ સારી મદદ હતી. અહીં કવિ નાગજીની વરસ ૭ ની
 ઉમર થઇ એટલે જનોઇ ધારણ કરી ને વિદ્યાભ્યાસ કરા-
 વવા વિચાર કર્યો, પણ હાલની પેઠે ઠારોઠાર અંગ્રેજ સર-
 કારને પ્રતાપે જેવી શાળાઓથી વિદ્યાભ્યાસ કરવાની સુ-
 ગમતા થઈ છે તેવી તે વખત નહોતી. તે વખત હા-
 લના સુધારાની કેળવણીનો હોદ્ય મોટા મોટા સ્થળમાં શરૂ
 થતો હતો, જેથી કોઇ કોઇ સ્થળમાં રાજા કે પાંડતો ત-
 રફથી તે કામ ચાલતું હતું. આ વખતે જમનાવડ નજીક
 ર ગાઉ ધોરાજીમાં શુકલ હરિભાઇને ત્યાં ઘણા વિદ્યાર્થીઓ
 અભ્યાસ કરતા હતા. ત્યાં ખાવા પીવાનું કરી દેવા સારૂ
 તેમની માતૃશ્રી સાથે ગયાં ને અભ્યાસ શરૂ કરાવ્યો. થો-
 ડા વખતમાં મહિમન વગેરે-શરૂઆતનો અભ્યાસ કરવામાં
 ધણી ચાલાકી બતાવી. પછી તેમના ગુરૂએ તેમને ગણિત
 ને જોતિષ વિદ્યાનો અભ્યાસ શરૂ કરાવ્યો. આ વખતે પોતે
 પોતાની ખરી મહેનતથી ને ઈશ્વરી પ્રતાપે અભ્યાસમાં એ-
 વી ચાલાકી બતાવી. જે બાબત તેમના ગુરૂ એકવાર
 કહે તે તેજ વખતે માદ થતી, તે જોઈ ગુરૂ પણ ઘણા

આશ્ચર્ય પામ્યા. વળી ગણિત ને જ્યોતિષ વિદ્યાના સુદ્ધ મનવિન પ્રશ્નો ઉભા કરી ગુરુને પુછતા જેના ઉત્તર આપવાને ગુરુને પણ વિચાર કરવો પડતો. ત્યાં જે વિદ્યાર્થીઓ ૨ વરસ અગાઉથી બણતા તેમને ૨ વરસમાં પાછળ પાડી તેમણે ગુરુને બહુ સંતાપ પમાડ્યા. ને બીજા વિદ્યાર્થીઓ તેમની અભ્યાસની અદ્ભૂત નિપુણતાથી તેઓ ઝટ આગળ વધવા માટે ખુબ મહેનત લેવા માંડ્યા ને દુરસદે શીખવામાં તેમની ઝોશીઆળ કરવા માંડ્યા. પોતે માયાણુ હોવાથી પોતાને આવડતું તે બીજાને શીખવતા.

એમ કરતાં કરતાં ૪, ૫ વરસ ત્યાં અભ્યાસ કર્યો. પોતાના ગુરુ સૌ વિદ્યાર્થીઓની પરીક્ષા કરે તે વખતે જેનું નિરાકરણ બીજાથી ન થાય તેનો ઉત્તર ધીરજથી સમજાવ્યું પૂર્વક પોતે આપતા. એવી રીતે વિદ્યાર્થી અવરથાની શરૂઆતમાં ૧ પણ પણ નકામી ન જવા દેતાં ગણિત ને જ્યોતિષ વિદ્યામાં હુંશીયારી તથા ગુરુની પ્રીતિ મેળવી તેમની આજ્ઞા સાર ધેર આવ્યા. પોતાને ધેર ગુરુની પધરામણી કરી તેમનાં માત પિતાએ ગુરુ દક્ષણા દધ રાજી કર્યા. એ વખતે ગુરુએ તેમના માત પિતાને પણ કહ્યું, કે તમારો પુત્ર આગળ જતાં મહા પ્રતાપિ નીવડશે એવાં લક્ષણ જણાય છે.

ત્યારબાદ વરસ ૧૪ ની ઉમરમાં તેઓ શ્રીનવાનગર વ્યાકરણ, કાવ્ય વગેરેનો અભ્યાસ કરવા ગયા, ત્યાં જે વરસ સારી રીતે અભ્યાસ કરી ગુરુ વગેરે સૌને આનંદ પમાડ્યો. ને પછી તેઓ ધેર આવ્યા. આ વખતે સંવત ૧૮૬૭ ની સાલનો આખર ભાગ હતો. ધેર આવ્યા પછી અભ્યાસ જરૂરી રાખ્યો. એવામાં દૈવ જોગે એક મહાન વિદ્વાન સન્યાસી મજેવડીથી જમનાવડ આવતાં રસ્તામાં સોનાર વાવ છે ત્યાં અતિસારના રોગથી પીડા પામતાં હતા.

તેમણે જન્મનાવડમાં વૈદ કલ્યાણજીને સંદેશો કહાવ્યો, તેથી નાગજી મહારાજ ને જીજ્ઞાસુઓ જઈ તેમને પોતાને ઘેર તેડી લાવ્યા. ત્યાં તેમનું ઔષધ વૈદ કલ્યાણજીએ કર્યું, જેથી સન્યાસીને ખુબ આરામ થયો. ને પ્રસન્ન થઈ બોલ્યા કે વૈદ કલ્યાણજી, તમારો પુત્ર નાગજી ગણિત, જોતિષ, વ્યાકરણ ને કાવ્ય જ્ઞાનમાં બહુજ નિપૂણ ને વિચક્ષણ જણાય છે, માટે તમારી ખુશી હોય તો સ્વરોદય વગેરે કેટલુંક જ્ઞાન આપું. “ વૈદ કલ્યાણજીને ભાવતું હતું ને વૈદે કહ્યું. ” તેમજ નાગજી મહારાજે પણ સન્યાસીની વિદ્વતા ઉઁચી જોઈ અભ્યાસ વધ સ્વાગાત્મ્યો ને વરસ દોઢ વરસમાં ત્રણે જાતની નાડી-ધંગલા, પીંગલા ને સુખમણના ભેદ, પંચતત્ત્વ, પંચપ્રાણવાયુ ખેંચવા મેલવા ને સમાધી લક્ષ સુધાંકરી જતાવ્યાં ને બીજું કેટલુંક ઉપયોગી જ્ઞાન સન્યાસીએ પ્રસન્ન થઈ દીધું.

ત્યારબાદ તે સન્યાસીએ જો, ત્રણ ભવિષ્યના ચમત્કાર કરી જતાવ્યા. જે ચમત્કારની વાત આસપાસ ફેલાણી, તેથી ઘણા લોકો ત્યાં ભવિષ્ય વગેરેના પ્રશ્ન પૂછવા આવવા માંડ્યા. તે વખત સન્યાસીએ પોતે આપેલા જ્ઞાનનો ઉપયોગ, આવનાર માણસો સમક્ષ નાગજી મહારાજ પાસે કરાવવા માંડ્યો. જેથી તેમના ભવિષ્ય ચમત્કાર વગેરે કહે તેજ પ્રમાણે થવા માંડ્યા. તે જોઈ સન્યાસી ઘણા ખુશી થઈ દુવા દઈ નર્મદા તરફ પધાર્યા.

સંવત ૧૮૧૮ ની સાલથી પોતે આગમ વર્ષના ભાવ ને બીજા ભવિષ્ય પ્રશ્નો વગેરેની વાતો કરવા માંડ્યા ને તેજ પ્રમાણે થવાથી પ્રજાનો વિશ્વાસ તેમના પર વધતો ગયો, ને સુકીર્તિનાં ફિરણો ચારે દિશાએ ફેલાવા માંડ્યાં. તેજ સાલમાં જન્મનાવડના દરઆર દાદાભાઈનું દ્રવ્ય ભોંયમાં રહી ગયેલું તેથી તેમણે પૂછ્યું તો કહ્યું કે તમારા ધરથી

પુર્વ દિશામાં ગજ એ ને આંગળ ૧૦ ઉપર જુઓ. તે પ્રમાણે જોવાથી દ્રવ્ય હાથ આવ્યું ને નાગજી મહારાજને દાદાભાઈએ શીખ સતકારથી ધણા રાજી કર્યા.

આ વખત તેમની ઉમર ૧૭ વરસની હતી. પણ ધરના સુખી હોવાથી શરીરનો ખાંધો ધણો મજબુત, જિયો ને પરાક્રમી દેખાતો હતો. વળી તેટલી નાની ઉમરમાં વિદ્યાનો વધારો ધણો સારો કર્યો હતો. તેમના શરીરની કાંતિ, ચહેરા ને વિદ્યા જોઈ લોકો મોહ પામતા હતા. તેમજ તેમના લગ્ય ચેહેરાથી એ જ્યાં જાય ત્યાં એમનું વજન પડતું હતું.

સંવત ૧૮૬૮ ના આખર ભાગમાં ગોંડલના મહારાજ કુંભાજીના પાટવી કુંવર દેવોજી ધોરાજી પધારેલા હતા. તેમણે નાગજી મહારાજની કીર્તિ સાંભળતાં આદર સતકાર સાથે તેડાવ્યા. પછી મહારાજએ પોતાના રાજ અભિપ્રાય સંબંધી ને ધોરાજી દુર્ગને વિમ્લકાર્યકં છે કે નહિ ? વગેરે પ્રશ્ન પૂછ્યા. તેના ઉત્તરમાં પોતે કહ્યું તેજ પ્રમાણે થવાથી મહારાજ ધણા ખુશી થયા. ને પોતાના તાંબામાં આવા મહાત્મા પુરૂષનો ઉદય થયો જાણી તેમને કેટલોક જિયો પોશાક ને બીજી ભેટ કરી આશીરવાદ લીધો.

આ ઉપરથી આપણને જણાય છે કે તે વખત પણ, હાલ ગોંડલનું રાજ કવિ પંડિતને જેવું માન આપી વિદ્યા વૃદ્ધિ માટે ધણી ખંતથી ઉત્તેજન આપવામાં રાજકર્તાનો ખરો ધર્મ સમજી આગેવાન છે, તેમ તે વખતે પણ હતુંજ. એ આપણે થોડું હરખાવાનું નથી. ઈશ્વર આવા રાજ્યની ચડતી કરે ને ભારત ભૂમિ હાલ જે ખરાબ હાલત ભોગવે છે તેનો ઉદ્ધાર થવાની તેઓમાં વિશેષ ખુદ્દિની પ્રેરણા કરે. સંવત ૧૮૬૯ માં દેશમાં વરસાદ નહીં

વરસવાથી ભારે દુકાળ પડ્યો. જેથી તેમના જજમાન લોકો વાળાકની પશ્ચિમ બાજુપર ગાયકવાડની ધારી પાસે ગામ ગીગાસણમાં જઈ વસ્યા. વૈદ કલ્યાણજીને તેમના કુટુંબીઓ પણ જજમાન સાથે ત્યાં ગયા ને ૩, ૪ વરસ રહ્યા. પણ ગીગાસણના બાવાવાળાને જેતપુરના દરબાર સાથે બારવડું હતું તેથી તેમણે ડર બતાવ્યો કે ગામ ઉજડ કરી આપ્યા જાઓ, નહિતો તમને નુકશાન થશે. આમ બતાવ બતાવી તેઓ જૂનાગઢ તાબાના ગામ ગાધકડામાં સૌ જજમાનો સાથે આવી વસ્યા.

દોહા.

કવિ કુળ પીતા કલ્યાણજી તે સુત નાગજી નામ;
જન્મ ભોમ જમનાવડે વસ્યા ગાધેસર ગામ. ૧
સંવત અઢાર ચુમોતરે વયે વરસ બાવીશ,
ઉમર ગુજરી એટલી ઉજવળ જ્ઞાત અવદીય. ૨
આ વખતે ગાધકડામાં ખુમાણ દરબારોનું જોર ધણું હતું, ને તેઓ મોટા દીલવાળા ને પોતાને તાબે રહેવા આવનારનું રૂડી રીતે રક્ષણ કરનાર હતા. તેઓમાં મુખ્ય ખુમાણ લુણવીર તથા જૈતાખુમાણ હતા. નવાબ સરકારનો અમલ આ ગામપર આવખતે થોડો હતો તેથી ગામમાં તેઓ જે કરતા તેજ થતું. નાગજી માહારાજ જેવા વિદ્વાન મહાત્માનાં ગામમાં પગલાં થયાં ને તેઓ આવવાથી ગામમાં ૫૦૦ માણસની વસ્તી હતી તેને બદલે લગભગ ૧૫૦૦ માણસની થઈ ને ગામ આખાદ થયું જેથી હરેક કાગમાં તેઓ તેમને પૂછીનેજ કામ કરવા મંડ્યા. નાગજી મહારાજ જેમ જોતિષ, પિંગળાદિ જ્ઞાનમાં નિપુણ હતા તેવાજ તેઓ રાજ નીતિમાં પણ હોશીઆર હતા. અહીં નાગજી માહારાજ નવીન કાવ્ય કરવા મંડ્યા. ને કાવ્ય કરવામાં કુંડળિયા-

છેલેનું પ્રાધાન્યપણું મુખ્ય હતું. કાઠી દરબારો ને બીજાલોકો તેમને અહીં પણ પ્રશ્ન પૂછવા મંડ્યા. તેના ઉત્તરમાં કહ્યા પ્રમાણે જ થવાથી આસપાસ ઘણી કીર્તિ ફેલાણી. અહીં તે-
ઓએ આગમ વર્ષના કુંડળિયા સંવત ૧૮૭૫થી જાહેરમાં
મૂક્યા ને તેના ઉતારા વગવરીલે દેશમાં ચાલુ થયા. કારણ
હાલની પેઠે છાપખાનાનો ફેલાવો તે વખતે નહોતો.

સંવત ૧૮૭૬ની સાલના કુંડળિયામાં કહેલ કે વર્ષ
ભીનીયું થશે, કાઠ ચાલશે. તો એ વર્ષમાં ઉંદર ઘણા થયા
ને વર્ષ કહ્યા પ્રમાણે જ થયું, તેથી લોકોનો ભાવ તે પર વ-
ધારે બેસવા મંડ્યો.

તેજ સાલમાં બાવનગરથી ઠાકોર વિજેસિંહ મહારાજ
શ્રી મહુવે પધારેલા તેમણે નાગજી માહારાજની કીર્તિની
વાતો અનેક અદ્ભુત રીતે ચાલી રહેલી તે સાંભળવાથી ત્યાં
તેમને તેડાવ્યા ને કેટલાક પ્રશ્ન પૂછ્યા. તે અગમ ચેતીવાળા
મહાત્માને પોતાની વસાતમાં રહેવા આવવા વિનંતિ કરી,
મન માનતી લાલચો ખતાવી. પણ હાલના મનડયું માણસોની
પેઠે લોકોને વશ ન થતાં પ્રથમ જ્યાં આશ્રય મળ્યો ત્યાંજ
રહી એક વૃત્તિએ ઇશ્વર ભજન કરવું ને પ્રબલિત ચાલવું
એમ ધારી તેમણે ઉત્તર આપ્યો કે મને ગાધકડામાં સર્વ
પ્રકારે આનંદ છે, જેથી એ સંબંધી વિશેષ વિનંતિ આપ
નહિ કરશે એવી મારી માગણી છે. પછી તેઓ ઘેર પ-
ધાર્યા. ને તેમના લગ્નની બી ધામધુમ ચાલી. ને સમયપ્ર-
માણે યોગ્ય ખરચથી વિવાહનું કામ પુરું કર્યું. પોતાનાં જે
બાઈ સાથે લગ્ન થયાં તે બાઈ ભણેલાં ને પતિવ્રતા હતાં.
જેથી તે તરફનું પણ પોતાને સુખ સાફ હતું.

નાગજી માહારાજની કીર્તિ ભરોંસા બેગ ફેલાવા માં-
ડી. તેમાં તે કીર્તિનો પ્રથમ લાભ આમરડીના પ્રખ્યાત

બહાદુર ખુમાણ જોગીદાસે ને પીઠવડીના ખુમાણ નાગપાળે વધારે લેવા માંડ્યો. ને એ, ચાર દિવસને અંતરે આસપાસના ને ગામના વીર કાઠા ક્ષત્રીઓનો મોટો જથ્થો બેઠકમાં થવા માંડ્યો ને તેમની પાસે સુબોધ કાવ્ય ને ભારતાદિ કથા વંચાત્રી ઘણો આનંદ લેવા માંડ્યા ને સૌએ પોતાના ચુર નાગજી માહારાજને કહ્યા, ને તેમની આજ્ઞા મુજબ સૌ વરતવા લાગ્યા.

નાગજી માહારાજનાં જોગણે દર્શન કરેલાં તે કહે છે કે એવી મૂર્તિ શાંત, વીરરસ ને હાસ્યરસ ભરેલી એમ કોઈ રાજદ્વારમાં પણ દીઠી નથી. જે સભામાં એ બેસતા તે સભામાં વક્તા તો પોતેજ ને જીભ બેસવાવાળા તો તેમના મુખ સામું જોઈ રહેતા, જે વખત ભારતની કથા† વંચાતી તે સમે તો જાણે અહીંજ ભારત્ય યુદ્ધ થતું હોયતી એમ જણાતું, વળી તે વખત કથા સાંભળનારનાં ચિત્ત તેમાં લીન થઈ જતાં, ને મુખ વકાસી રહેતા. કેટલાક કાઠી બાહાદુર વીરો તો જાણે અળધડી તરવારે ખેંચી સાગ સામા યુદ્ધે લગશે તેવા શૂરાતનમાં આવી તેઓ રોમાંચિત થતા, ને કેટલાક કાયર તો ભય પામતા. સિંધુ રાગ જ્યારે વાંચતા ત્યારે આસપાસ આખા ગામમાં તેમનો મધુર સ્વર સંભળાતો. તે વખત પોતાના શરીરમાં વીરરસ આજેહુપ પ્રગટ થતો ને ગીતાજી કે ભાગવત વાંચતી વખતે સર્વને ધર્મના ખરા રહસ્યનું જ્ઞાન પ્રગટ કરાવતા. તે વખત સર્વના મનને એમ થઈ જતું હતું કે આ સંસાર ખરેજ સ્વપ્નવત્ છે. વળી ધર્મીર ઉપર તે વખત પ્રીતિનો એવો રસ પ્રગટ થતો કે આ સંસાર

† એવી રીતની કથા વાર્તાઓનો ઠારોઠાર ફેલાવો થાય તો આપણા દેશના લોકોને પ્રાચીન જ્ઞાનનો ઘણો લાભ મળે.

ત્યાગ કરી એક સ્થળે બેઠા બેઠા જાણે ભક્તિજ કર્યા કરીએ.
એવે વખતે સૌને શાંત રસ ઉત્પન્ન થતો ને મનમાં શાં-
તિ, શાંતિ વ્યાપ્ત થતી.

જે વખત સભામાં જગવિનોદની વાર્તા કહેતા તે સમે
વાર્તામાં હાસ્યરસ પ્રગટ થતો ને કેટલાંક માણસો હસતાં
હસતાં આડાં ઢળી જતાં. એ રીતે હાસ્યરસ પ્રગટ કરી સભા
મંડળને આનંદ પમાડતા.

ત્યારપાસ ધણી લોકો તેમને દર્શને આવવા મંડ્યા
ને કહેતા કે નાગજી માહારાજ ભગવાનનો અવતાર હશે
કે જેમના કહ્યા પ્રમાણેજ યરોચર થાય છે.

આવે વખતે તેમને કેટલાક બ્રાહ્મણ ને સાધુઓ મ-
ળ્યા. ને ભગવાનનું નામ ધારણ કરી દેશમાં નવો ચત્ર
ચલાવવાને પ્રેરણા કરવા મંડ્યા. પણ એ મહાત્મા પુણ્ય
દેશ, કાળને જાણવાવાળા તેથી તેમણે કહ્યું કે નવો ધર્મ
શોધી કાઢવાનો છેજ નહીં. આપણે દરેક માણસે શોધવા
પાળવો તે આપણાં શાસ્ત્રો જેવાં કે વેદ, ભાગવત, ગીતા
વગેરેમાં કહેલું છે, માટે તે પ્રમાણે ચાલવું ને ઉપદેશ કરવો
એ બ્રાહ્મણ માત્રનો ધર્મ છે પણ ઢાંગથી ઇશ્વરની પદવી
ધરી બીજા કેટલાકેએ જેમ પાખંડી મત ચલાવ્યા છે તેમ
કરવાથી ચલાવનારને તેના મતમાં ભળનાર ખરાબ દશાને
પાત્ર થાય છે. કારણ એથી ખરા ધર્મનું લોપન થાય છે
ને દેશમાં અનેક ધર્મ વધવાથી મત પડે છે. ને મતે કરી
દેશની પડતીનાં અનેક બીજ રોપાય છે, માટે ભરતખંડમાં
જે અનેક ધર્મ જૂદા જૂદા આચાર્યોએ ચલાવ્યા છે તે ભ-
રતખંડની પડતીનું મૂળ છે. ભરતખંડની દશા સુધરવી એ
ધર્મ સાથે અતિ નીકટ સંબંધ ધરાવે છે ને જ્યાં લગી
એક વેદ ધર્મ આખા દેશમાં પ્રવર્તન નહિ પામે ત્યાં લગી

ભારતનો ઉદય થવાની આશા રાખવી તે ફેાગટ છે. માટે પાખંડી મતનાં હમણાં જોતા જોતામાં ધણાં લક્ષણં વધી પડ્યાં છે તે દૂર કરવાને બદલે 'નવું' લક્ષણં વધારવું એ ખરેખર દેશની પડતી થવાનું મૂળ છે. મતલબ કે જોટા કોળથી ભગવાન બની દેશના પૈસા હરવા ને ખરા વેદ ધર્મથી વિમુખ થવું એ દેશદ્રોહીપણું ને નકે જવાની નિશાની છે. માટે સ્વધર્મમાં સમાન રહેવું, ધર્મનાં પુસ્તકો વાંચવાં ને તેનો મેદ યુર મુખથી લેવો, સદ્ગુણોનો અંતર ઓશાક પહેરવો ને દુર્ગુણોનો નાશ કરવો. અને હમેશાં નીતિપૂર્વક ચાલી ઇશ્વર ભજન સાથે સંસારી કર્તવ્યકર્મો પાપ રહિત કરવાં. મનુષ્યમાત્ર આપણા ભાઈ છે એમ માની તેમનું નિરંતર લાડું ઇચ્છવું એવો મારો નત્ર મત છે. એવી રીતે ધણો અસરકારક સુખોધ આપી સૈને ખર્ચ ધર્મરહસ્ય દેખાડી આપ્યું જેથી પૈસો હરવાની લાલચે જે બનાવટ કરવા આવેલા તે સૈા સૈને માર્ગે પડ્યા.

અંવત ૧૮૭૭ ની સાલમાં કેટલાક કાઠા લોક બહારવટે નીકળી રૈયત માથે જીલમ કરતા હતા. તેનો શોધ કરવા સાર એક સાહેબ† ગાંધકડે આવ્યા હતા. કારણ આ વખતે ગાંધકડાના ખુમાણોનું જોર ધણું હતું ને તેમનું નામ સાંભળી આસપાસ રાડ બોલાતી. તે વખત ગાંધકડા, ખારવટીઆ લોકોને સંતાવાનું એક સ્થળ ગણાતું. આજે શીઆળને જોઈ વાઘ આવ્યો માની બીજો છે જેવા તે વખતના લોકો નહોતા. સાહેબનો સિપાઈ ગામમાં કારણસર જતાં નાગજી માહારાજ ભવિષ્યવાદી છે એમ તેને જણાયાથી તે મહાત્માનો વાત સાહેબને કરી. સાહેબ લોકને નવી

† ધણું કરીને વાકર સાહેબ હશે. નામની તપાસ કરતાં કોઈને ખર્ચનામ યાદ નથી.

ધાત બાણવાની બહુ તૃણા હોય છે જેથી તુરત નાગજી મહારાજને પોતાના તંત્રીમાં બોલાવ્યા ને તેમના ધર્મ-આચરણ મુજબ બેસવાની ગોઠવણ કરી હતી ત્યાં બેઠા. એટલે સાહેબે પૂછ્યું કે “દુમ લોક બેઠિશ વિડા બાણરા હો?” કહ્યું કે હા, સાહેબ. એટલે સાહેબે પોતાના ગજવામાં હાથ નાંખી મૂઠીવાળી બહાર કાઢી પૂછ્યું કે “છસ્મે” કયા હે?” ત્યારે નાગજી મહારાજે સ્વરોધ્ય પરીક્ષાથી કહ્યું કે સ્વેત વસ્તુ ચાંદી છે. પછી સાહેબે મૂઠી ઉઘાડી તો રૂપિઓ નીકળ્યો તે નાગજી મહારાજને આપ્યો ને પછી સાહેબે પોતાની પેટી ઉઘાડી વસ્તુ લઈ મૂઠીવાળી બોલ્યા કે “પંડિત આમાં કયા હે”? બોઈ કહ્યું કે સમુદ્રમાં બનેલી સ્વેત વસ્તુ છીપછે. એટલે મૂઠી ઉઘાડી તો છીપનું યુટન નીકળ્યું. જેથી સાહેબ બ્રહ્મા ખુશ થયા ને બોલ્યા કે હિંદમાં એસાળી પંડિત પડ્યાહે ખરા. એમ કહી એક પોતાની નિશાનીવાળો રૂબાલ તથા એક સંસ્કૃત ગ્રંથ પોતાની પાસે સંગ્રહ કરી રાખેલો તેમાંથી આપ્યો. તે બેઉવાનાં હાલ તેમના ચી. વૈદ પ્રાગજી તથા વીપ્ર દુલ્લભજીના ઘરમાં હયાત છે.

સંવત ૧૮૭૮ માં આસપાસના કેટલાક કાઠી તરફર હતા તેમને ઉપદેશ કરી તેમના ગણેશીયા (ખાતરીયા) કુવામાં નંખાવ્યા. ને જીજ્ઞા કેટલાક જીવ જંતુની હાની કરતા તેમને પણ જ્ઞાનબોધ આપી અટકાવ્યા. પોતે શીવધર્મી હતા ને સૈાને ધર્મનું રહસ્ય સંભળાવતા. જીજ્ઞા કોઈ ધર્મની નિંદા કરવાની તેમની રીતી નહોતી. બ્રહ્મા, વિષ્ણુ ને ગાણેશ્વર એ ત્રણ ગુણાતીત માયાને સમજવામાં એકપણુંજ હતું. ત્યાર પછી તેજ સાલમાં તેઓ શ્રી પ્રભાસપાટણ કેટલાક શીખો સાથે ગયા. ત્યાં કેટલાક સન્યાસી ને બ્રહ્મચારી પોતાના જાણીતા હતા તેમની સાથે મુલાકાત થઈ ને અદ્વૈત જ્ઞાન

નિરૂપણ સત્સંગ થયો. ત્યાં એક મોટી ધર્મ વિવેચનપર સભા ભરાણી. જેમાં નાગજી મહારાજ સભામાં ધણી પ્રશંસા પામ્યા. પછી તેઓ ત્યાંથી ઘેર પધાર્યા.

સંવત ૧૮૮૦માં કચ્છ ભુજથી વાણિયાના પોશાગરી દુલ્લભાનંદ કરીને ભારે કવિ હતા. તેમનું 'પધારવું' ગાઢકડે થયું. તે મહા પ્રવીણ ને વિદ્વાન હતા, જેથી નાગજી મહારાજને તેમની સાથે બહુ મિત્રાચાર થયો. કચ્છ દેશ પીંગલ ગાટે પ્રખ્યાત છે જેથી દુલ્લભાનંદ કવિને પીંગલનું 'ધણું' સાચું જ્ઞાન હતું. તેથી નાગજી મહારાજે પીંગલનું કેટલુંક જ્ઞાન વધાર્યું ને ૧ માસ સત્સંગ રહ્યો. પછી દુલ્લભાનંદ કચ્છભુજ તરફ ચાલવાના થયા ત્યારે તેમના ગુણ પ્રશંસાનો નાગજી મહારાજે કુંડળિયો કહ્યો.—

કુંડળિયો.

દરિયા દેખ્યા દુલ્લભજી ગુણ મોતનકી ખાણ;

કથેહે' ગાથા ગિત્પદ મુખ અમૃતકી ખાન.

મુખ અમૃતકી ખાન જન શર વૃંદી આયા;

મુખ મુક્તાન્નર જેન અધીકી શોભા લાયા.

કહે નાગજી વીપ્ર નિધાની નેતુ પેખ્યા;

ગુણ મોતનકી ખાણ દુલ્લભજી દરિયા દેખ્યા. ૧

પછી તેજ સાલમાં પોતાને ઘરે પુત્રનો જન્મ થયો જેથી તેમનાં માત પીતા ધણાં રાજી થયાં ને જન્મ ઓમ્મલ્ય ક્યો. એ પુત્ર હાલ વૈદ પ્રાગજીના નામથી ઓળખાય છે.

સંવત ૧૮૮૧ ની સાલ આવી ત્યારે સૌને કહ્યું કે આ સાલ બહુ કઠણ છે. ને કુંડળિયામાં કહ્યા પ્રમાણે થયું. પછી સંવત ૧૮૮૨ થી તે સંવત ૧૮૮૯ સુધીમાં ઘેર બેઠાં સભા વિનોદ ને દર વર્ષના કુંડળિયા તથા પ્રસ્તાવીક કાવ્ય કરતા. આ વખતે ઈશ્વર ઉપાસના ને આદિ શક્તિના

પાઠ પર તેમનું લક્ષ વધારે હતું.

સંવત ૧૮૯૦ માં કચ્છદેશમાં પોતાના જન્મમાન આ-
ચરપંચોળીમાં પધાર્યા. ત્યાં અંબરમાં પોતાના મિત્ર દુલ્લ-
ભાનંદ કવિ સાથે મિલાપ થયો. દુલ્લભાનંદ એ મહાત્માના ગુ-
ણથી જાણીતા હતા જેથી ભુજ દરબારને પત્ર લખી જ-
ણાવ્યું કે કાઠિયાવાડમાંથી જ્ઞેતિષ વિદ્યા વગેરેમાં પ્રવિણ ના-
ગજી મહારાજ આહીં પધાર્યા છે. તે મુલાકાત લેવા જોગ છે.
આ વાત મહારાણા દેશલજીએ ને તેમના મુખ્ય દીવાન બી-
હારીદાસ ગથુરાંવાસી એ સાંભળી રાજી થયા. પોતે કુંડળિ-
યાથી કીર્તિ સાંભળી હતી ને આ અનાયાસે મુલાકાતનો જોગ
જનવાથી સીઆમ મોકલી ભુજ તેડાવ્યા. તેઓ દુલ્લભાનંદ ક-
વિ સાથે ભુજ પધાર્યા. ભુજમાં મહારાણા દેશલજીએ ધણા
આદર સત્કાર સાથે ઉતારો આપ્યો.

ભુજમાં નાગજી મહારાજનું પધારવું થયું તે વાત
શહેરના બ્રાહ્મણ, વાણિયા વગેરે ભાવિક લોકોએ સાંભ-
ળવાથી તેમના દર્શનનો લાભ લેવા આવવા લાગ્યા ને આ-
ગમ વર્ષના ને બીજા પ્રશ્નો પૂછવા લાગ્યા. જેના ઉત્તરમાં
કહ્યા પ્રમાણેજ થતું. ભૂજ શહેરના લોકોએ તેમની ખુબ
સારી જાણી. પછી દરબારમાં ગામના પંડિતો સાથે એક
મોટી સભા ભરાણી, જેમાં નાગજી મહારાજની વિદ્યાની
પરીક્ષા કરી. પણ તે મહાત્માએ સુખવાણીના સત્યવિવેચ-
નથી સૌને ખુશી ખુશી કરી દીધા. ને સભામાં ધણી પ્રશં-
સા પામ્યા. પછી તે ભરાએલી રસીક સભા વિષે નાગજી
મહારાજે કુંડળીયો કહ્યો.

કુંડળિયો.

રસીક સભાકું રંગહે ગાન તાન શુન જન;
આય ખેલાવે ખરચહીં પ્રગલ સોપારી પાન.

પ્રગલ્ભ સોપારી પાન માન કવિ પંડિત ખ્યારે;

બોલત અમૃત બેન નેનતેં રખેન ન્યારે.

કહે નાગજી વીપ્ર કરત જો કહત^૧ જલ્માકું^૨;

સાચે સજ્જન સોય રંગહે રસીક સભાકું. ૧

ભરાચેલી સભાનો ગુણ પ્રશંશાનો કુંડળિયો સાંભળ
તાંજ સભામાં સૌચે હર્ષની તાળીયો પાડી. પછી શ્રીમદ્-
તુ હોવાથી નાગજી મહારાજને બાગ બોવા તેડી જવા માટે
સૌ સભા વિચાર કરી વિસરજન થઈ. તે વખત દુલ્હાનાંદ
કવિએ કુંડળિયો કહ્યો.

કુંડળિયો.

સજ્જન ચલીયેં બાગમેં ખૂબી દેખન લાગ;

મોરહે અંબન કેતકી દાડમ ઝોરહી દ્રાખ.

દાડમ ઝોરહી દ્રાખ લાખ ત્રોવરકી^૩ ભાતાં^૪;

છે કૃણકુલ અનેક બેઠ કર કીજે બાતાં,

કહે દુલ્હાનાંદ આનંદ વિશેષ કરીયે;

ખૂબી દેખન લાગ બાગમેં સજ્જન ચલીયેં. ૧

એવા હેતુથી સૌ બાગ ભણી ગયા. બાગની શોભા
જોઈ એક તળાવને કાંઠે જ્યાં આંબાનું વૃક્ષ આંખને જોઈ
કંડક વળે એવું હતું ત્યાં બેસવાને કુંડળિયો કહ્યો.

કુંડળિયો.

સજ્જન છાંયા સુલહે તર અંબન જલતીર,

બીકસ^૫ સુમન^૬ બહુ બરનકે^૭ ચલતેં ત્રિવિધ^૮ સમીર^૯.

ચલતેં ત્રિવિધ સમીર ભીર બહુ પંચીન^{૧૦} કેરી;

સારસ હંસ ચક્રોર મોર પીક લેવત લહેરી.

૧ કહેતે. ૨ જીભથી. ૩ આડ. ૪ જૂદી જૂદી ભતનાં.

૫ પ્રકૃષ્ટીત. ૬ પુષ્પ. ૭ જુદા જુદા રંગનાં. ૮ ત્રણ
પ્રકારનો. ૯ વાયુ-મંદ શીતલને સુગંધ. ૧૦ પક્ષી.

કહે નાગજી વીપ્ર બેઠ્યાં ગ્રહી કે ખાંચા;

બોલત મધુરે બેન સુભહે સજ્જન છાંચા. ૧

પછી ત્યાં સૌ મંડળ બેઠું. મહારાણાએ નાગજી મહા-
રાજને કહ્યું કે સ્નેહની વાત કેવી છે તે વિષે કુંડળિયો કહો.
નાગજી મહારાજ તે સાંભળી બોલ્યા કે—

કુંડળિયો.

સજ્જન બાત સ્નેહકી પય મિશ્રિ^૧જ્યુ^૨ પીત;

પ્રેમ પીયુષા પાઠસે મરમ જયન મુખ મીત^૩.

મરમ જયન મુખ મીત ચિત પ્રીય જલસું સફરી^૪;

ખાની બિમલ વિવેક એક અક્ષર શુભ અફરી.

કહે નાગજી વીપ્ર તાપ ઈન્દ્રિય કે તજ્જન;

કોટી સુધારન કામ સ્નેહકી જતીયાં સજ્જન. ૧

પછી સૌ શહેરમાં પધાર્યા. ને નાગજી મહારાજઆડ
દિવસ રહ્યા, જે વખત ચાલ્યા ત્યારે એક સુંદર સતાર નાગ-
જી મહારાજને યાદી દાખલ ભેટ કર્યો ને બીજી પણ ખુજ
સારી જાણી જેથી નાગજી મહારાજ વિદ્વાનોને ઉત્તેજન
આપવાની એ રાજ્યની રીતીથી ખુશી થયા. ત્યાંથી અંગર
આગ્યા. અહીં ૧૦-૧૫ દિવસ રહ્યા. પોતે વૈદકમાં ધણા
નિપૂણ હતા ને ધન્યંતરી વૈદ વખણાએલા તેવાજ વૈદક-
માં દુઃખીનાં આપડ કરી પ્રખ્યાતિ પામ્યા હતા. ને વૈદક
સંબંધી “કેશવ કલ્યાણ” એ નાગનો ગ્રંથ બહુ ઉત્તમ
હતો. તેમાંની ઔષધિ બ્રહ્માનાં બાણ ફરેતો એ ફરે તેવો
એ ગ્રંથનો ગુણ હતો. એ ગ્રંથ આજે તેમના ચી. વૈદ-
પ્રાગજી પ્રાસે છે ને એ વડે તેઓ પણ આસપાસ ધણી
પ્રખ્યાતિ પામેલા છે.

સંવત ૧૮૯૫ નો કુંડળિયો.

કોષ હે મોટા જોષપેં જોકર જાણો કોય;

અન્નતણા અર શાકકા નિશ્ચે ટોટા નોય.

નિશ્ચે ટોટા નોય સોઘ મહિ રખહી માજ્ન;

જેડ ખાત અર પાત અનુકો રખો સમાઝા,

કહે નાગજી વીપ્ર ખેત અનાજકા ખોટા,

પંચાલુકી પ્રીછ જોષપેં કોષ હે મોટા ૧

અર્થ—મતલબ કે કુવાની તૈયારી કરી વાડીઓ વગેરેથી અનાજ,

શાક આદિ પકવો. ખેતરમાં અનાજ થવાની આશા રાખવી નહિ.

સંવત ૧૮૯૬ નો કુંડળિયો પણ નીચે મુજબ હતો.

ચૌદશ પાકે છનવો ઘેર ઘેર આનંદ

અન્ન તરણ અગળાં થશે રાજ વીંચેકો ફંદ,

રાજ વીંચેકો ફંદ તેગ સંધમે ખાજે;

હોત રાજકો થાપ નવી મુદ્રા કોઈ છાજે

કહે નાગજી વીપ્ર સુગાલ જાણવો શાકે;

પીવા હોત વધાર્ધ છનુવો ચૌદશ પાકે—

ત્યાર પછી સંવત ૧૯૦૦ ના સૈકામાં કહેલ કે અંબર

નામનો કેતુ પશ્ચિમ દિશામાં આવી પ્રકારનો ઉગશે ને વર્ષ

આવું થશે તો તેજ પ્રમાણે થયું—સંવત ૧૯૦૫ની સાલમાં

રા.રા. મુખ્ય દીવાન અંનંતજી અમરચંદ ગાધકડા ગામના

સીમાડા સંબંધી બાવનગર દરબાર સાથે તકરાર હોવાથી

કાઠિયાવાડના મે. પોલીટીકલ કર્નલ લાંગ સાહેબ તેમજ મેજર

બ્લાક સાહેબ સાથે પધાર્યા ત્યાં નાગજી મહારાજની મુ-

લાકાત થઇ ને તેમની વિદ્વતા જોઇ સાહેબ વગેરે સૌ ધણા

ખુશી થયા. ને નાગજી મહારાજને કહ્યું કે ગાધકડાતાળાનાં

નાગજી મહારાજ તમામ વર્ષના કુંડળિયા કરતા પણ

તેમાંના રમુજી તરીકે ને જાણવા જોગ માત્ર આમાં આપ્યાછે.

ઉપ ગામ જે ભાવનગર તાળામાં ગયાં છે તેની પાંધેલી ખંડણીમાં દરબાર તરફથી વાંધા છે તો આસપાસના કાઠી ગરાશીઆના ઘરમાં નવાળ સાહેબના મોર સિકંકા છે તે તમે તરફી લઈ આણી આપો તો સરકાર તમારી મેહેનત બાણશે. કારણ એ ગરાશીઆ સૌ તમારા કહ્યા પ્રમાણે વર્તે છે. નાગજી મહારાજ ધણીનું કૃતજ કરવાવાળા હતા તેથી તે પ્રમાણે મોર સિકંકા આણી હાજર કર્યા તેથી દીવાન સાહેબ ધણા ખુશી થયા, ને કહ્યું કે ર સાંતી જમીન તથા ૧ વાડીના કાવની જમીન આપવા કહ્યું પણ પોતે કહ્યું કે હું જમીન લેતો નથી. પણ દીવાન સાહેબ વિદ્વાનની ખુબ બાણવાવાળા હતા તેમાં વળી જુનાગઢી નાગર વિદાને હતેજન આપવામાં ને પોતાના ધણીની નેકીથી નોકરી બજાવવામાં પ્રથમથીજ આગેવાન છે, તેથી કહ્યું કે એમ થાય નહિ ને તમે જુનેગઢ જરૂર પધારજો હું અહીંથી જઈ નવાળશ્રી હાગદખાનજીને તમારી વાત ક. રીશ, માટે જરૂર પધારવું.

સંવત ૧૯૦૭ માં નાગજી મહારાજને જુનેગઢથી તેડું આવવાથી પોતે ત્યાં પધાર્યા. નાગજી મહારાજની મુક્તકાતથી નવાળશ્રી હાગદખાનજીને જુનાગઢી નાગરો ધણા ખુશી થયા ને નવાળ સાહેબ બોલ્યા કે નાગજી મહારાજ બડા મહાત્મા પુરૂષ હેં, કોઈથી રાજનીતિની બૂઝ હોય તો પણ નીકાલે એસા

નાગજીનાગઢના નાગર પોતાના ધણીની નેકીથી કેવી નોકરી બજાવે છે તે વિશે એક વાત કહેવાય છે કે રણુછોડજી દીવાન નવાનગર જેવારે દીવાન હતા ત્યારે પોતાના ધણીને ડાળે હાથે સલામ કરતા. જામ સાહેબે સભા ભરી કારણ પુછ્યું તો કહ્યું કે મેં જમણો હાથ નવાળ પાળી બાહાદુરને વેચ્યો છે એ વાતની જુનેગઢ બજાર પડવાથી તેમની નેકી પર-
થી નવાળે દીવાન પદ આપ્યું. ધન્ય છે એવા કૃતજી નાગરોને.

ગુણવાન પંડિત આપણી વસાતમાં રહેછે તો આપણા ખુદાં રાજી. એમ કહી દીવાન અંતતજીને કહ્યું કે નાગજી મહારાજને રાજ તરફથી આછી મદદ લખી દો, ત્યારે કહ્યું કે જમીન માટે હું કહું છું તો પોતે ના પાડેછે. ત્યારે નવાજ સરકારે કહ્યું કે આ પણી ને તેમની હયાતીની કાંઈક યાદી તો જોઈએજ. કારણ તેમણે સરકારને મદદ કરીછે. પછી નાગજી મહારાજને કહે કે તમારા ઘોડાને વાસ્તે દરવર્ષે ચલુ રહજીર ખડના પુખ્ત ઘેર એકાં વહીવટદાર મારફત ગળે જશે. જે વેણ નાગજી મહારાજે ક્યુત્ત રાખ્યું. પછી કહ્યું કે અહીંથી તે ગામ ખાતે આવનાર વહીવટદાર તમારી સલાહ લઈ રૈયત સુખી થાય તેમ વર્તશે-પછી તેઓ ત્યાંથી ઘેર પધાર્યા.

સંવત ૧૯૦૮ ની સાલમાં પાલીતાણાના દરબાર શ્રી પ્રતાપસિંહ પ્રભાસપાટણની જત્રાએ ગએલા તેમણે નાગજી મહારાજની કીર્તિ સાંભળેલી, તેથી વળતાં ગાંધકડે આવ્યા ને બહાર નીલકંઠ મહાદેવની જગા છે ત્યાં મુક્કમ કરી નાગજી મહારાજને તેડાવ્યા. નાગજી મહારાજને પ્રસંગોપાત જણાયું કે દરબાર મુક્કાકાત વારતેજ આવ્યા છે, કે તેથી ગામના ગરાશીઆ વગેરે સાથે ત્યાં ગયા, ને મુક્કાકાત લઈ આશીરવાદ આપ્યો.

દોહા.

પ્રતાપ વધ્યો પૃથ્વીપરે અચળે શ્રીધારણ;

વંશ વધે આ વિશ્વમાં જ્યાં લગી ગંગાજળ. ૧.

દોહો સાંભળીને તેમજ એ મહાત્માની છત્રીનું તેજ

ને વિદ્વતા જોઈ છકજ પામી ગયા. ઠાકોર પોતે વિદ્વાનની કદર જાણનાર સ્વતંત્ર સ્વભાવના દેશ હિતેચ્છુ ખરા વીરક્ષત્રી હતા, તેથી નાગજી મહારાજને કહ્યું કે પાલીતાણે જરૂર પધારવું, અને અમારી વિનંતિ છે કે જો તમે અમારી

વસંતમાં રહેવા આવે તો ગારીઆધારમાં ૩ સાંતીની જ-
 ગીન ને રવાડીના કોષ તથા રહેવા માટે નવી ઇમારતો મ-
 રજી મુજબ કરાવી દઉં, માટે જરૂર પધારવું. હું પાલીતાણે
 ગયા ત્યાં રાજ્ય વ્યવસાયથી તેડાવવા ભૂલી જવાય માટે તે-
 ડાવ્યાની વાટ ન જોતાં દયા કરી પધારવું એમ કહી દરબાર
 ગયા. પણ નાગજી મહારાજને તે જાણતની અપેક્ષા હતી-
 નહિ તેથી ગયા નહિ, એ સંબંધી કોઈએ કારણ પૂછ્યું
 ત્યારે જણાવ્યું કે આગળ વખત એવો આવશે કે કેટલાક
 રાજાઓ અનીતિવાન થઈ અધર્મે ચાલશે ને ધર્મનાં કામો
 તોડવા ઉભા થશે કે ભાગની ઇચ્છા કરશે જેથી તે વખત
 ખાધેલો ગરાસ એકદમ મુકી દેતાં રાજાને શ્રાપ થાય કે મા-
 ઠાં પરિણામ નીપજે માટે પારકી આશા નહિં રાજાતાં સ્વ-
 ધર્મમાં સમાન રહી સ્વતંત્રતાથી ઉદ્યોગ કરી પોતાનો વહે-
 વાર ચલાવવો એ વધારે ઉત્તમ છે. આ ઉપરથી હાલના બ્રા-
 હ્મણોને શીખામણ લેવાની છે કે તેમને કેટલાક રાજ કર્તા-
 ઓ તરફથી ભારે વર્ષાસન થવા મંડ્યાં પણ લોભને વશ
 નહિં થતાં પોતે પોતાના મંદત ગુણો દેખાડી તે ના લીધાં
 ને ધર્મમાં આકીનપણું રાખી પ્રજાહિત ચાલ્યું. તેથીજ જ
 ણાય છે કે એ મહાત્મા પુરૂષ હતા. હાલના બ્રાહ્મણો ઘેર
 ઘેર ચપટી લોટ લઈ ખરા ધર્મને વણસાડી વિલાસ કરી પો-
 તાના વેદમાં મનાએલા ઉંચ કુળને બદલે લગાડે છે એ ખેદ
 ખામવાનું છે. માટે હવે બ્રાહ્મણોએ પોતાનો મૂળ ધર્મ સં-
 જાળી દેશનો જીર્ણોદ્ધાર કરવાને આગેવાન થવું જોઈએ. સંવત
 ૧૯૧૧ની સાલમાં ગાંધીજીનો કિલ્લો આશો વદી ધનતેરસને
 દહાડે નાગજી મહારાજે જે પ્રમાણે કહ્યું તે પ્રમાણે શરૂ થયો,
 જેથી કાંઈ વાંધો ન આવતાં તે કિલ્લો તૈયાર થયો.

સંવત ૧૯૧૨ની સાલમાં સાણોદર બંડારીઆના ધાંચી

કવિ ગાળ્યે કવિનો ઉપરી કાણુ તેની વડછડ ચલાવી, તે
સુખોધ કુંડળિયામાં આપવામાં આવી છે.

સંવત ૧૯૧૩ની સાલનો કુંડળિયો નીચે મુજબ હતો.

તોય અશાડી તેરમેં ઘેર ઘેર મહિ ધુમ;
દક્ષીસેં દળ ઉમટે રાહ રેમાન^૨ દો કામ,
રાહરેમાન દો કામ ધુધ ધંધકી ધરમેં;
પ્રગળા પરજન^૩ હોય તોય છલકત ધર સરમેં^૪.

કહે નાગળ વીપ્ર દક્ષીધર રખડે ડાઠી;

શૂગલ તાલ સૌ ફેર તેરમેં તોય અશાડી. ૧

સંવત ૧૯૧૪થી તે ૧૬ સુધી વર્ષના કુંડળિયા સિ-
વાય બીજો બનાવ નથી.

સંવત ૧૯૧૭ની સાલનો કુંડળિયો નીચે મુજબ હતો.

અંતે ધરિયો સતરકી ભાવિ ખરતું બેદ,
ધન વરસે અન્ન આકરા વાયક અછલ એ વેદ.

વાયક અછલ એ વેદ ખેદ જગીદાર ઉર જાણો.

દ્વારામતિ દમડોલ ધરા તેહિ ધંધ ધુંકાણો.

કહે નાગળ વીપ્ર અસિ^૫ ખેલ ચલહી અંતે;

શુશ્રિત^૬ સલિતાપુર^૭ સતરકી ધરાયો અંતે. ૧

સંવત ૧૯૧૯ના વરસમાં અમરેલીના દેશાધ શવળ
લાત્રાએ તેમને તેડાવ્યા ત્યાં પોતાના ચી. કવિ ગૌવરીશંકર
ને સાથે તેડી ગયા હતા. ત્યાં શવળ દેશાધએ ધણો આ-

૧ ગોરસ. ૨ હિંદુ. ૩ મુસલમાન. ૪ વરસાદ. ૫ સ-
રેવર ૬ તરવાર. ૭ લોહી ૮ નદી. *સન ૧૮૫૭નો બળ-
વો થવાનું ને દ્વારકાના જાંડ ગાટે તેમણે અગાઉથી કહ્યું તે-
જ પ્રમાણે થવામાં છે. તેથી જણાય છે કે વર્ષના કુંડળિયા
એ પણ ઇતિહાસનો કેટલોક અગમ એની પુરાવો આપે
છે ને તે પુરાવો વખતે ધણો ઉપયોગી પણ થઇ પડે ખરો.

દર સતકાર કરી ૧૦ દિવસ રાખ્યા ને પૂછ્યું કે શ્રી વાંન
કીયાના વાલા જોડશુર ખારવટે નીકળેલ છે તેને મનામણું
કરવું કે કેમ? તેના ઉત્તરમાં નાગજી મહારાજે કહ્યું કે, એ
તો એની મેળે પાર પડી જશે, પણ રાજ ઉપદ્રવનો સં-
કટ પ્રાણગત તમારે માથે આવે તેમ છે, તે સાંભળી શવજી
દેશાધીએ કહ્યું કે તેની મને કોઈ પુરાવાથી ખાત્રી થવી
જોઈએ, વાસ્તે વડોદરેથી મહારાજ ખંડેરાવનો પત્ર આ-
વવાનો છે તો તે ક્યારે આવશે ને તેમાં શું જવાબ આ-
વશે તે કહો. પછી નાગજી મહારાજે ખેતાના છપ્પદેવની
રાત્રે કેટલીક વખત ઉપાસના કરીને પછી દેશાધીને કહ્યું કે
કાલે બપોર પછી ૧ વાગે પત્ર આવશે ને આ પ્રશ્ન પૂછ-
વાની પ્રેરણા બીજા જણની કરેલી છે. તમારા મનથી ઉત્પન્ન
થએલી નથી, તે પત્રમાં સમાચાર તમારા હિત કરતા નહિ
આવે. પછી શવજી દેશાધીએ નાગજી મહારાજના કહેવા પ્ર-
માણે થવાથી રૂપિયા ૫૦ દક્ષણ આપી હાથ જોડી કહ્યું
કે જો તમે અહીં રહેવા આવો તો મારા પીતાની બંધાવે-
લી લાલા વાવ તજે ૨ સાંતીની જમીન ને ૧ વાડનો કોપ
અર્પણ કરું ને નવાં ઘર તમારી મરજી મુજબ ચણાવી
દઉં. પણ નાગજી મહારાજને તે લેવાની અપેક્ષા હતી નહિ
તેથી કહ્યું કે તમે વડોદરે જઈને આવો ત્યારે વાત. પછી
નાગજી મહારાજ ઘેર પધાર્યા ને શવજી દેશાધીને વડોદરે મ-
હારાજ ખંડેરાવે તેડાવ્યા, તેથી ત્યાં ગયા ને તેઓ ત્યાંજ રહ્યા.

સંવત ૧૯૧૬ના આખર ભાગમાં વડોદરા તાળામાં
તોરણા કરી ગામ છે ત્યાં હાંસુ કરી એક કવિ નટ હતો. તેને
ભાગવતને ગીતાજીપર બહુ પ્યાર હતો. પ્રસંગોપાત કા-
મજી પત્રનો વહેવાર ચાલતાં નાગજી મહારાજે તેમના ઉપર
એક ભાગવત વિષે કુંડળિયો કરી મોકલ્યો.

ભાગવત વિષે કુંડળિયો.

અક્ષ સરોવર ભાગવત મોતી મુકુંદ ખાણુ;
 સંત હોય ત્યાં સુગતહે ધરત સમ બુદ્ધિ ધ્યાન,
 ધરત સમ બુદ્ધિધ્યાન જ્ઞાનમેં નીત ઉઠા નાવે;
 અન તહીરે મણી મૂલ્ય ભેદ સત ગુરહી ખાવે,
 કહે નાગજી વીપ્ર સરસ હે કલ્પ^૩ તમેવર;
 જનમન મંજન કરત ભાગવત અક્ષ સરોવર. ૧
 તેનો ઉત્તર કવિ હાંસુએ નીચે મુજબ આપ્યો હતો-

કુંડળિયો.

ભાગવતમેં ભેદહેં અનુભવ જ્ઞાન વિચાર;
 ભાવે પદે ખટશાસ્ત્રકું ભાવે પુરાણ અઢાર.
 ભાવે પુરાણ અઢાર ગાવે નીશદીન ગીતા;
 હારદ નાવે હાથ જળ હું મનકું નહિ છુટ્યા.
 હાંસુ કહે સુણો નાગજી વાકી શાખીહે વેદ;
 અંતર ન પ્રીછે આત્મા તો ભાગવતમેં ભેદ. ૧

આ કુંડળિયો વાંચી કવિ નાગજી મહારાજ ઘણા પ્ર-
 સન્ન થયા. ને સંવત ૧૯૨૦ની સાલ જોડી. સંવત ૧૯૨૦
 ની સાલની શરૂઆતમાં એક સમે સર્વ મંડળ ભરાઈને જો-
 દેત્ર તેમાં પંચકાવ્ય શક્તિ નાગજી મહારાજની હતી તેથી
 સૌએ કહ્યું કે આજતો અમને સૌને પંચકાવ્ય કરી જ્ઞાન
 બોધ આપો. નાગજી મહારાજે તેમની ઇચ્છા પ્રમાણે કરી
 સર્વ જનોને સંતોષ્યા. ત્યારબાદ તે સાલમાં આ જીવન
 મુક્તા મહાત્માએ સ્વર્ગવાસ કર્યો. તેથી દેશના ભાવિક લો-
 કામાં મોટો ખગભળાટ થયો ને જોણે જોણે નાગજી મહારા-
 જની કીર્તિ સાંભળેલી તે કહેવા લાગ્યો કે આત્મજીની વિદ્યા-
 નું સત્ જાળવનાર ને પ્રજાહિતેચ્છુ ભવિષ્ય મહાત્મા પડ્યો.
 શરે!! આવું વિંદ આત્મજીમાં હવે જાગવું કંઈજ છે. વળી

એ મહાત્મા પડતાં ગામમાં, આસપાસના તમામ ગામોમાં
 ને કેટલેક મોટે સ્થળે પણ હડતાળો પડી એવી તેમની નામ
 ના હતી. તેનાનું ને મોટું સૌ આ મહાત્મા પુરૂષ માટે શોધ
 કરવા મંડ્યું. ને તેના કુટુંબીઓને આ મોટો કારી ધાલાવ્યો.
 દોહા.

જન્મ વરસ કહું જાણવા અક્ષર સંખ્યા એહ ;
 મરણનીયાં મતલબ મળે, તત્ત્વ ધરો દોલ તેહ. ૧

છપો.

તત્ત્વ ધરો દોલ તેહ જેહ જન્મી જશ લીધો ;
 આગમ વર્ષ અવેવ પ્રગટ કુંડળિયે કીધો.
 અનુપસંવત ઓગણિશ વરસ વાંશ પોશ અમાંસે ;
 સભા સજ્જન સન્મુખ પરીવાર ખેસાર્યો પાસે.
 ઉપદેશ સૌને આપવા વાણી વિધ વિધે કહી ;
 એમ આનંદ સૌને આપતાં એક પોર રજની ગઈ. ૧
 ધર્મ ધ્યાન ને જ્ઞાન ન્યાય નીગમીની નીતિ ;
 કહી કુળ મરજનદ વરણવતાં રજની વીતી.
 જીવન મુક્તિ જેમ તત્ક્ષણ તજવા તનને ;
 ઉરમાં ધાર્યું એમ જણાવ્યું સર્વે જનને.
 પ્રતિ પદા પ્રભાતમાં સચીતા સગરી સેવ ;
 નીજ નાથ ધામ નાગજી ગયે દેહ તજી થયા દેવ. ૨

એ મહાત્મા પૂરૂષની રહેણી કેવી હતી તે વિશે તેમજી
 પાતે જાતેજ કહેલ છે કે—

કુંડળિયા.

મેરા મનકી કહતહું સુંણિયો સખ સંસાર ;
 કળહુ અનર્થ ના કરું આપ સ્વારથ ધાર.
 આપ સ્વારથ ધાર ભેદકર અસત ન ભાખું ;
 લીહું ન કીંનકી લાંચ જૂઠકી પક્ષ ન રાખું.

કહે નાગજી વીપ્ર જોહી ટેક હે તનકી;
 સુણિયો સઝ સંસાર કહેતહું મેરા મનકી. ૧
 ચોરી નારી ચુગલતા પરકી કશં ન કોય;
 સાત દુવાઇ રામકી જો દીલ મેરે હોય.
 જો દીલ મેરે હોય કોઇ પરનાર પ્રસંગા;
 સોમે સુપસ સમાન જન મોહી પાપિ અંગા.
 કહે નાગજી વીપ્ર જોહી ટેક હે હમારી;
 પરકી કશં ન કોય ચુગલતા ચોરી નારી. ૨

નાગજી મહારાજ પોતે જીવનમુક્તા જેવા પદાંગા પુરુષ હતા તેથી તેમણે એક સાડ સમસરા બાંધી છે તેમાં સંવત ૧૯૫૫ ની સાલ સુધી આગમ વર્ષના કુંડળિયા આવે છે. ને તેમાંથી દર વર્ષના કુંડળિયા આગળથી બહાર કાઢવા આજ છે તેથી આ ચાલતીસાલના કુંડળિયા જન્મચરિત્રને છેવારે અર્થ સીકે દાખલ કરેલા છે ને હવે પછી આ પુસ્તકની પછવાડે છાપેલી જાહેર ખબર મુજબ બહાર પડશે.

તેમના ઘરમાં જુનાં શાસ્ત્રોનો ઘણો સંગ્રહ છે તથા તેમણે પોતે પણ ભાવિક કુંડળિયા સિવાય તથા બીજા પ્રતાવિક કુંડળિયા સિવાય દોહા, ચોપાઈ, છપા, ઈદ્રવિજય, સોરઠા, રૂપક, શ્લોકાદિ છંદમાં જૂદા જૂદા વિષયપર રસીક કાવ્ય પણ કરી છે. જેમાં લગભગ ૫૦૦ ચોપાઈપર “તાર્ત-મ્ સાગર” નામનો રચેલો તેમનો ગ્રંથ હાલ તેમના ઘરમાં છે તેમજ “ધર્મપત્રિકા” નામનો નાનો રમુજી ગ્રંથ છે. પોતે ઘણું કરી તમામ કાવ્ય હિંદી ભાષામાં સારી રસીક કરી છે પણ તેઓ જે જે ખરડા કે પુસ્તક રૂપમાં લખી ગયા છે તે ઘણાં વર્ષ થવાથી જીર્ણ થઈ જઈ કટલાક છંદોમાં શબ્દો વગેરે ઉડી ગયેલ છે, તેથી સામો ઉતારો લેતાં આ પુસ્તકની કાવ્યમાં પણ કોક ઠેકાણે ભૂલ રહી

હશે તે એથીજ. માટે વાંચનાર દરચુજ્જર કરશે એવી આશા છે.

એ મહાત્મા પોતાની પાછળ ધર ધણું સાક્ષ આપાદી-
માં સુધી ગયા છે. તેમને ૪ પુત્ર ને ૭ પુત્રીઓ ને તે-
ઓનાં પુત્ર-પુત્રાદિક મળી આજે એ એક મહાત્માથી વૃદ્ધિ
પામેલ ૧૪૪ માણસ છે. તેમના ચાર પુત્રોમાં વડીલ વૈદ
પ્રાગજી, તેથી નાના કવિ ગૌરીશંકર, શાસ્ત્રી દુલ્લભજી ને અં-
બારામ છે. વૈદ પ્રાગજીએ પોતાના પીતાની પાછળ વૈદકતું
કામ ઉપાડી લઈ આસપાસ સારી પ્રખ્યાતિ મેળવી છે. ક-
વિ ગૌરીશંકરની રહેણી ને જ્ઞાન શક્તિ ધણું ઉંચું છે.
પોતે કેટલાક શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ પોતાના પીતા પાસે લીધેલ
છે ને પોતાના પીતાની કીર્તિ ટકાવી રાખવા ધણી ખંત
રાખે છે. તેમની કાવ્યશક્તિ કેવી છે તે જન્મચરિત્ર ને સુ-
બોધ કુંડળિયા કાવ્ય પરથી જણાશે. શાસ્ત્રી દુલ્લભજી ભા-
રત ને ભાગવતની કથા વાંચવામાં એટલા નિપુણ છે કે
તેમનો મધુર સ્વર સાંભળી મનમાં ધણો આનંદ ઉપજે છે.
તે દર વર્ષે આજે ગાંધકડામાં કથા વાંચે છે. તેઓ રાજ-
નીતિમાં હુંશીયાર હોવાથી ત્યાં આવનાર જીનાગદી વહી-
વટદારો પણ તેમના પીતાની પેઠે માન સન્માન રાખી સ-
લાહ પુછતા રહેછે એ ધણું જુશી થવાતું છે. રા. અંબારામ
દુકાનતું કામ ચલાવે છે, ને તેમની ઉછરતી પ્રજા વિદ્યા,
હુન્નર વગેરે કામમાં ધણી ખંત રાખે છે. અને હું પરમે-
શ્વર પાસે પ્રાર્થના કરું છું કે એ કુંડળ સુખ સંપત્તિથી
વૃદ્ધિ પામી વધારે કીર્તિવાન થાઓ. તથાસ્તુ

સંવત ૧૯૪૨ની સાલના

કુંડળિયા.

દુરમુખ^૧ આયો દેખીયો પ્રજા પ્રગટ મતિ પાપ;

૧ સંવતસરતું નામ.

પશ્ચિમ ધન^૧અન્ન ઉપજે રોગ શોક સંતાપ.
 રોગ શોક સંતાપ અકાળી^૨વરસે વરખ્યા^૩;
 અવની^૪ અનળ^૫ બળ પ્રયળ નળ^૬મે^૭ એસા નરખ્યા.
 કહે નાગજી વીપ્ર ભવાણુ^૮ભે ભૂપ કહાયો;
 પરભોમે દળ પીડ^૯ દેખીયો દુરમુખ આયો. ૧
 બેંતાળીસેં બર્નહું આગમ વર્ષ અવેવ;^{૧૦}
 ભૂમિ તનય^{૧૧} વર્ષ ભૂપહેં મંદ^{૧૨}મંત્રી તત્ત્વેવ.
 મંદ મંત્રી તત્ત્વેવ ચૈત્ર શશિ^{૧૩}દ્યુ^{૧૪}દગતા;
 ચૌપદ^{૧૫}ગદ સંતાપ તુંગી તૃપ તેજ સગતા.
 કહે નાગજી વીપ્ર દનીમેં મિશ્રિત^{૧૬}દીસેં;
 કૌથલ તંગી તોય બર્નહું બેંતાળીસેં. ૨

અર્થ—આ સાઘનો દુરમુખ સંવતસર છે તેમાં પ્રજને
 પાપ મતિ સુજે ને પશ્ચિમ ધરામાં વરસાદ થાય ને અ-
 નાજ ઉપજે. માણસોને રોગ થાય ને તેથી પીડા પામે,
 રત વિનાનો વરસાદ પણ વરસે, પૃથ્વીપર અમિતું જોર,
 પૃથ્વીપરના રાજાઓને ભે, પરભોગને વિષે લશ્કરને પીડા
 એવું જોતિષમાં જોવામાં આવે છે. ૧

બેંતાળીસની સાઘનો આગમભાવ એવો છે કે વર્ષનો
 રાજા મંગળ છે ને શનીશ્વર તેનો પ્રધાન છે, ચૈત્ર માસની
 પુનમે ચંદ્રમાતું થઈણુ થાય, ચાર પગવાળાં ઢોરને રોગ
 થવાથી દુઃખ ઉપજે રાજાઓનું તેજ સગાન રહે, પૃથ્વીપર
 અનાજ વગેરેના ભાવ સમધારણુ રહેશે ને લગાર આકર-
 ત થશે. કોઈ કોઈ ઠેકાણે વરસાદની તંગી રહી જશે. ૨

૧ વરસાદ. ૨ રત વિના. ૩ વરસાદ. ૪ પૃથ્વી. ૫ અમિ.
 ૬ જોતિષ. ૭ પૃથ્વી. ૮ લશ્કરને પીડા, ૯ ભાવ. ૧૦
 મંગળ. ૧૧ શનીશ્વર. ૧૨ ચંદ્રમા. ૧૩ રાહુ. ૧૪ ઢોર.
 ૧૫ સમધારણુ.

સટીક સુબોધ કુંડલિયા કાવ્ય.

મનુષ્ય ધર્મ.

કુંડળિયા.

ધારો ધર્મ મન મનુષ્યકો વિચારો વિનય વિવેક;
હારો ન અચન સુખ બોલકે ટારોન નીતિકી ટેક.
ટારોન નીતિકી ટેક એક ભવ -હૃદયે ભજના;
મ્યમળ^૧ અંગર ચિત અંગ સંગતી કર લે સજ્જન.
કહે નાગજી વીપ્ર સદા કર ઉદ્યમ સારો;
વધારો વિદ્યા વિત્ત મનુષ્યકો ધર્મ ઉર ધારો ૧

મનુષ્ય ધર્મ નીતિ કુંડળિયા.

નીતિ નીકી^૧ નીગમકી^૨ રીત ચલહીં સુખણુ;
ભીતિ^૩ ભેદન^૪ ભાંખહીં મનમદ મીઠાવે માન,
મનમદ મીઠાવે માન દાન દિલ લાંચ ન લેવે;
પક્ષા પક્ષી પાત^૫ પાત યથારથ કહેવે.
કહે નાગજી વીપ્ર જાનો નાર ગયે જગ જીતી;
પ્રીતિ લગી પરિશ્રદ્ધ નીગમકી નીકી નીતિ. ૧

અર્થ—મનુષ્ય માત્રનો ધર્મ એવોછે કે રાત ને દિવસ
હમેશાં નમ્રતા સાથે હરેક કામમાં વિવેક રાખવો, અને બોલ
બોલવો તે હારવો નહિં, વળી નીતિની ટેક રાખવી, ને પો-
તાની જીંદગીમાં કર્તવ્યકર્મો કર્યા જતાં હરિભજન કરવું. વસ્ત્ર,
અન્તઃકરણ ને શરીર શુદ્ધ રાખવાં; સારા માણસની સોખત

૧ મળ વિના. ૧ રૂડી, ૨ વેદની. ૩ બીક ૪ ખોટું
૫ નહી.

રાખવી; હમેશાં સારો ઉદ્યમ કરવો અને વિદ્યારૂપી દ્રવ્યનો વપારો કરતા રહેવો. વેદમાં જે સુધર્મની રીતી નીતિ કહીછે તે પ્રમાણે ચાલે તેજ ડાહ્યા; અને એવા સુખાણુ કોઈની ખીક રાખી જીવું બોલતા નથી, મનમાંથી મદને માન આગસાવે અને કોઈની લાંચ લેવી તે હરામ ગણે. તેમજ પક્ષા પક્ષાં નહિ રાખનાં જેવું હોય તેવું કહે અને સત્ત્વ શુદ્ધર સાથે પ્રીતિ જોડાએતો હોય, એવા નર આ જગતની યાજી છતી ગયા એમ જાણવું- ૨

વૈરાગ્ય ભક્તિ.

આખર ચક્ષનાં એક દીન, સંઘેન ચક્ષને કોય;
છત્ર પતિ સરદાર સો, સંઘે ચાકર નોય.
સંઘે ચાકર નોય, કોય પર હુકમ ન ચલે;
તાજી^૧ ટટુર^૨ તેલ, પાલખી મીલે ન પડે^૩.
કહે નાગજી વીપ્ર, પંથસે^૪ આદે^૫ પક્ષનાં;
સંઘે ન ચક્ષને કોય, એક દીન આખર ચક્ષનાં. ૧
મરહો ઓપડ મરણુકા, હે નહિ કીનકે હાથ;
હરણુકાંય રાવણુ સખે, ગયે કાલકે સાથ.
ગયે કાલકે સાથ, આશ સગદી હે કુડી;
જનાં હે જર, છોડકે શોભા રીડી.
કહે નાગજી વીપ્ર, બોજ કર દેખો હરહો;^૬
હે નહિ કીનકે હાથ, મરણુકા ઓપડ મરહો. ૨

અર્થ-આખરે એક દિવસ એકજી ચાલવાનું છે તે વખત કોઈ સાથે આવશે નહિ. મોટા મોટા રાજા કે મોટા સરદાર હોય તે પણુશુ? તેની સાથે એક પણ ચાકર જતો નથી ને તેડી જવા માટે કોઈના પર હુકમ પણ ચાલતો નથી, વળી નાની

૧ મોટી. ૨ નાની. ૩ તે વખત. ૪ પાણું પ ચાલવું. ૫ હૃદયમાં.

કે મોટી ઘોડી અથવા પાલખી બેસવાને મળતી નથી, પણ તે વિકટ રસ્તે તો પાળું ચાલવું પડે છે. ૧

મરણ અટકાવવાનું ઓષડ કાઢીને હાથ હોતું નથી. હરણાકબ્ધ અને રાવણ જેવાને પણ કાળે ભક્ષ કરેલા છે. માટે આશા છે તે સર્વ ફાગટ સમજવી. મતલબ કે ક્ષણે તેવી સાહેબી હોય તો પણ તે છોડી દઈને એક નિવસ તો નકી જવું પડશેજ, જેથી હૃદયમાં વિચારી ઈશ્વર ભક્તિ કરતા રહેવી. ૨

ત્રોતર^૧ મેળા પંખીયાં, યુ^૨આયો સંસાર,

રેનીમે^૩ બેત્રી રદી, અગ્રે ફજર હોય તૈયાર.

અગ્રે ફજર હોય તૈયાર, પ્રાણ પંજરમે^૪ એસા;

પત્રવડી નાંહિ પ્રમાણ, તાસ ભરોંસા કેસા.

કહે નાગજી વીપ્ર, બનાયા ખાવન^૫ ખેળા;

યુ^૬ આયો સંસાર, પંખીયાં ત્રોતર મેળા. ૩

આ તન^૭ ગઠડી ધુળકી, રદી પવનસે^૮ ધુલ;

પવન પવનમે^૯ પેસહીં, મીલે ધુળસે^{૧૦} ધુળ.

મીલે ધુળસે^{૧૧} ધુળ, ભુલ મત્ત કરે કલપના.

સુત^{૧૨} વિત્ત^{૧૩} દારાદિ સુખ, દુઃખ દીસન જ્યું સ્વપ્ના.

કહે નાગજી વીપ્ર, મમત તજ ભજ હરને^{૧૪} મન;

તન ધન તડીત^{૧૫} પ્રકાશ, ધુળકી આ ગઠડી તન. ૪

અર્થ—જેમ આડપર રાત્રે પંખાનો સમૂદ ભેગો થાય છે.

અને સવાર પડે એટલે સૌ જુદાં પડી જાય છે. તેમ આ સંસારમાં લેણા દેણીને સંબંધે સૌ ભેળાં થયાં છે અને વખત આવે ચાલી નીકળવું પડે છે. તેમ આ દેહને વિષે કર્મ ભોગવીને પાછું જવું પડે છે. વળી એકપણ પણ તેનું પ્ર-

૧ આડ. ૨ એવી રીતે. ૩ રાતમાં. ૪ પરમેશ્વર.

૫ આ શરીર. ૬ પુત્ર. ૭ પૈશો. ૮ સ્ત્રી. ૯ વિજળી.

માણુ નથી તો તેનો શો ભરોસો રાખવો ? એતો ફક્ત ઇશ્વરે એક ખેતર રૂપી દેહ બનાવ્યો છે. ૩. આ શરીર એક ધુળની ગાંસડી જેવું છે કારણ જેમ ધુળનો વંદોળ પવન વિષે અંધર ધ્રુવથી દેખાતો છે તે પાછો પવન બંધ થતાં તે ધુળ પાછી ધુળ ભેગીજ થઈ જાય છે, તેમ દેહ પણ અંદરથી પ્રાણ જતાં ધુળ ભેગો થાય છે. માટે ભૂતચી ખોટી કલ્પના નહિ કરવી. અને પુત્ર, પૈશો, સ્ત્રી એ આદિ સુખ સ્વપ્ના રૂપી ને વિજયીના ઝગકારા બરોબર છે એમ નક્કી બાળુવું. ને ઈશ્વર ભજન મગત તથા કરવું. ૪

દેખો ખ્યાલ ^૧ખલકકા, ધન નારીયું^૨ ધ્યાન;
દેખે નીશીન દેહકું, ચોથા ખાનદી પાન.
ચોથા ખાનદી પાન, ખોલકી ખજાર ન જાણે;
મન રહત મુસ્તાન, દનીમે ફરત દીવાને.
કહે નાગજી વીપ્ર, અંતે કદા હોત ^૩હલવાલા;
સમજે નહિં સંસાર, ખલકકા દેખો ખ્યાલા. ૫
ફોગટ ધુલ્લા નર ફરે, દેખી સુખ સમાજ;
ફના હોત હુ ફેર નહિં, ધન દોલત સુખરાજ.
ધન દોલત સુખરાજ, ખાળ^૪ ધન મીલકસો ખ્યાલા;
જાગત નેણાં જોત, જન્યાસો રહ્યા ^૫ગિલાલા.
કહે નાગજી વીપ્ર, ^૬ભુરનર ભમદી ભૂલા;
રહે ન રાજ રંક, શંક્યોન ફોગટ ધુલા. ૬

અર્થ—આ જગતનો ખ્યાલ કેવો છે કે માણસનું ધ્યાન ધન, સ્ત્રીમાંજ લાગી રહેલું છે. હમેશાં રાત ને દિવસ હુંજાણું એમ દેખે છે. વળી ખાવા પીવામાંજ મગતા લાગી ગઈ છે અને ઇશ્વરની ખજાર રાખે નહીં પણ મનમાં ધણી

૧ રમત. ૨ હેરાનગતિ. ૩ સ્વપ્ના જેવું. ૪ મુળ હાલત નહિં. ૫ ગાંઠો.

મગરરીરાખીઆફનાદુનિઆમાંધેલોફરેછેએવાનુંઅંતેકેમથશે?૫
 ધન, દોલત અને રાજ વગેરે અનેક પ્રકારના સુખનો
 સમાજ દેખી નર નકામો દુલ્યો ભમેછે. પણ એ બધું નાશવંત
 છેજેમ સ્વપ્નામાં દ્રવ્યાદિ સુખ મળેછે પણ તે જગતાં ખોટું
 બ્રહ્માય છે તેમ. સમગ્રજીવિનાનો માણસ બૂલ્યો ભમે છે ને
 ઈશ્વરનો ડર ન રાખતાં મોજ શોખ કરેછે. માટે તે ખોટા
 સુખનો ત્યાગ કરી હરિ ભજન કરવું. કારણ રાખથી તે
 રંક સુધી કાઢ એથી રહેવાનું નથી. ૬

બંદગી કીજો અદલસેં, જનની જગમે બૂઠ;
 દમડી નાવે દમ સહે, ગહે બોત શીર કુટ.
 ગહે બોત શીર કુટ, બંદગી નેકી કર બંદા;
 જનત બનત સુખ સંગ, આખરે હોત અનંદા,
 કહે નાગજી વીપ્ર, ૧રહીમ મસકીનપર ૨રીજો;
 અન્ના રીઝહીં ઉર, અદલસેં બંદગી કીજો. ૭
 જીવન થોડા જગતમેં, જીવ બોત જન્મળ;
 કાળ અચાનક ૩અસતહે, ધરા રહત ધન માલ,
 ધરા રહત ધન માલ, ખ્યાલ બાલકકા ૪ ખોટા;
 મમતામેં મરજત, ચક્ત સખ છોટા મોટા.
 કહે નાગજી વીપ્ર, ગોદવે ખૂળ ગખોડા;
 કહું ન આવત કામ, જગતમેં જીવન થોડા. ૮

અર્થ—ઈશ્વરની બંદગી નેકીથી કરવી કારણ જીવન
 જગતમાં ખોટી છે, વળી જે વખત જીવ દેહમાંથી ચાલેછે
 ત્યારે એક પૈસો પણ સાથે આવતો નથી અને કેંક માથા
 કુટીને દુનિયામાં એમને એમ ચાલ્યા ગયા છે. માટે હેબંદા, તું
 ભકિત નીતિ અહણુ કર. અને અનાથપર રાજ દીનથી દયાએ
 જો, કે પરલોકમાં આનંદ થાય ને પરમેશ્વર મનથી રીજો. ૭

આ જગતમાં જીવવું થોડું છે અને જીવ ધણી જન-
જન કરે છે પણ કાળ અચાનક આવી લાક્ષ કરે છે ત્યારે
ધન તથા માલ પડ્યો રહે છે. માટે જગતનો ખ્યાલ ખોટો-
જ છે એમ જાણી મગતામાં નહિં ડૂબવું. કારણ છોટા
મોટા સહુ આલ્યા જાય છે. મતલબ કે ગણેડા જીવવામાં
વળત નહિં ગુમાવતાં કિંચિત આયુષ્યના પ્રમાણમાં હરિ-
ભજન કરીને તરવું. ૮

માથે ડંકા મરણકા, ^૧કાલ બળવત કોય;
જીવ મરન ન જાનહીં, ફના પલકમેં હોય.
ફના પલકમેં હોય, કોહીકું ત્રાસ નહિં તનમેં;
ફરત મસ્ત મગફર, ધાયો હે નિસહિન ધનમેં.

કહે નાગજી વીપ્ર, શામકી નહિં મન શંકા;
અલનાં સાંજ સવેર, કાલકા માથે ડંકા. ૯

ગડે નગારા કાલકા, સખ આલમકે શીશ;
કળહુ કાલન સોડહીં, જપ્યા યિના જુગદીશ.
જપ્યા યિના જુગદીશ, એહિ તન ફીરન આવે;
મીલ્યા યિના ^૨મુરસદ, જગતમેં જાન મમાવે.

કહે નાગજી વીપ્ર, પ્રિછ પરવર-^૩દગારા;
હારા જગ હેવાન, કાલકા ગડે નગારા. ૧૦

અર્થ—મરણનો ડંકો કાળ માથે વગાડના કરે છે
તોપણ જીવ એમ નથી જાણતો કે આ બધું એકવાર ફના
છે. વળી એ જાણતનું કોઈ લાય ન લાયતાં રાત દિવસ
ધનમાં મન રાખી મગફરીથી ફર્યા કરે છે અને પરમેશ્વર
તરફથી ગફલત રાખે છે તેને ભારેશિક્ષા ભોગવવી પડશે.
તેની પણ તેને શંકા નથી. પણ બાઈઓ ! ઓચિંતુ એ-
કદમ તેડું આવેથી ચાલી નીકળવું પડશે એમ નિશ્ચય જાણો. ૯

૧ અવસાન કાળ. ૨ ગુરૂ. ૩ પરમેશ્વર

સર્વ જગતને માથે કાળનાં નગારાં ગડગડે છે પણું
હરિભજન વિના તે કદી છોડતો નથી ને પાછો ફરી ફરી
ભવસાગર તરવાને મનુષ્ય દેહરૂપો નાવ મળતું નથી. માટે
સદ્ગુરો સતસંગ કરવો, નહિંતો અમૂલ્ય મનુષ્યા દેહ
એળે જશે, ને હે મનુષ્ય! તું હેવાન ગણાઈ આ જગતમાં
હાર પાગીશ. ૧૦

નામ સરૂપા નાશહે, જ્યા^૧ સૌ મરી જાત;
પીર પેગંબર ઝોલીયા, ગુની મુની સિદ્ધ કહાત.
ગુની મુની સિદ્ધ કહાત, તનુધરરે રહે ન તાબ;
ફના એકદોન ફેર, રંક રૈયત બડ રાજ.
કહે નાગજી વીપ્ર, પૃથ્વી સુર ચંદ્ર સ્વરૂપા;
જનાં નિશ્ચે જાન, નાશહે નામ સરૂપા. ૧૧
રાવણુ જેસેં રમ ગયે, કૈક ભૂપ બદલાય;
માન ધાતા મહી પતિ, રહે ન પૃથ્વી માંય.
રહે ન પૃથ્વી માંય, કુંભકરણુ બળ જેસા.
દુર્જેનન માહાતંગ,^૩ રહ્યા ન ભાંખમ જેસા.
કહે નાગજી વીપ્ર, ગુમાન કરતહો કેસેં;

મહી રાવ બાદશાવ, રમ ગયે રાવણુ જેસેં. ૧૨

અર્થ—નામ અને રૂપ એ બેઉનો નાશ છે, તેમજન્મે તે મરે
છે. પીર, પેગંબર, ઝોલીયા, ગુણવાન, મુની, સિદ્ધ વગેરે
દેહધારી કોઈ અચળ રહેવાનું નથી, અને એક દહાડો રાજી
કે રંક સૌ નાશ પામનાર છે. તેમજ પૃથ્વી, ચંદ્ર, સૂરજ એ
વગેરે રૂપ સંગીતવાન જે છે તે નિશ્ચે નાશ પામશે એમ
જાણવું. ૧૧

આ પૃથ્વીને વિષે રાવણાદિ કૈક રાજ બદલાઈ ગયા
છે પણ એવા એ બેશી રહ્યા નથી. જુઓ, માનધાતા, કું-

ભરણ, બળી, દુર્જેન અહંકારી, ભિખપિતા એ પણ આલ્યા
ગયા છે માટે હે મનુષ્ય ગફતત નહિં કર ને ચેત. ૧૨.

મીલે ન ખુટી મરણકી, તૂટી તનકી આય;

અર્થ ન સોજે^૧ ઓપધે, દોડ કરે જગ ધાય.

દોડ કરે જગધાય, માનતા કરે મર મોટી;

પલમર રહે ન પ્રાણ, જાણુ સગ દોરી તૂટી.

કહે નાગજી વીપ્ર, ખરી જળ આયુષ ખુટી;

છુટી તમે તન જાત, મરણકી મીલે ન ખુટી. ૧૩

જોડી સંગે જીવુ, પાપ પુન્યતા હોય;

નેકો^૨ બંદગી ન્યાયમે, હલમુખ હાજર હોય.

હલમુખ હાજર હોય, કીર્મતે બચે કરની;

કર્મ લુકતે^૩ સોઈ કર્મ, જાત સો કદા કહું બની.

કહે નાગજી વીપ્ર, આપતે લુકતે અંગે;

જોર જીવગ નિત ન્યાહ, પાપ પુન્યજોડી સંગે; ૧૪

અર્થ-જ્યારે શરીરની આયુષ્ય ખૂટે છે ત્યારે તેનો

કોઈ ઉપાય મળતો નથી અને ઓપડ પણ લાગુ થતું નથી.

તે માટે જગતના લોકો કહે તેમ દોડા દોડ કરે અગર મો-

ટી મોટી માનતાઓ કરે પણ આયુષ્યની દોરી તૂટી કે એક

પળ પણ પ્રાણ રહેતો નથી. ૧૩

માણસ મરી ગયા પછી જીવ સાથે પુન્ય અને પાપ

એક સંગાતે જાય છે, અને નીતિથી ઈશ્વરની જે બંદગી

કરી હોય તે ત્યાં હજુરમાં ન્યાય વખતે હાજર થાય છે. તે

વખત જે શુભ કરણી હોય તો બચાવ થાય છે, નહિ તો

જેવાં કર્મ કર્યાં હોય તેવાં કર્મનું ફળ ભોગવવું પડે છે. પછી

તે જોર જીવમથી આલ્યો હોય કે ન્યાયથી. ૧૪

રંખનાં ડર દીલમેં સદા, ખુદા ખલક દ્રગ^૧ જોય;
 ઉતસેં છપાઈ ના રહે, ભત્રી ખુરી જગ દોય.
 ભત્રી ખુરી જગ દોય, દની જતં દુઃખ ન દેનાં;
 હિંદુ મુસલમાન, માનીયો કહી સખીનાં.
 કહે નાગજી વીપ્ર, ભત્રી મુખ સગકી ભખનાં;
 હક ખરતો હમેશ, ખુદા ડર દીલમેં રંખનાં. ૧૫

નાટક રૂપી જગત વિષે.

મરતકરે નાટક ન્યાય તેં, કીયે નિશ્ચ કિરતાર;
 સખત સોવાંગ^૩ સોહાવહી,^૪ મુદ્રણ એહો સંસાર.
 મુદ્રણ એહો સંસાર, ધાર કવિ કાવિદ દાતા;
 મુર સતી અર સંત, જગત જશ રહેજો જતા.
 કહે નાગજી વીપ્ર, અવર મન માનો મરતક^૫;
 કરતક છનકે કુક, ન્યાય તેં નાટક નરતક. ૧

અર્થ—હમેશા ઇશ્વરથી દિલમાં ડરોને ચાલવું, કારણ
 તે પોતાની આંખે સઘળું જગત જોઈ રહ્યો છે જેથી એનાથી
 ભત્રી કે ખુરી કોઈ વાત છાની રહી શકતી નથી. માટે કોઈ
 પ્રાણીને દુઃખ ન દેવું; સર્વનું ભત્રું વાંચવું; હમેશાં હકથી
 ખર્તી ઇશ્વર ખંદગી કરવી. એ, સઘળી શીખામણ હિંદુ અને
 મુસલમાન સર્વને લાગુ પડે છે. ૧૫

નાટક રૂપી રમતની પેઠે આ જગત ઈશ્વરે બનાવ્યું
 છે તેમાં સાત જણ પોતાનો વેશ યરોયર ભજવે છે. અને
 તેને આ સંસારમાં રૂડું ક્ષણ પ્રાપ્ત થાય છે. તે એ કે કવિ,
 પંડિત, દાતાર, શૂરવીર, સતી, સંત અને અવિચળ જેનું
 નામ રહે છે તે. એ સિવાયના અકૃત કરવા વાળાને મરેલા
 બાણવા, માટે ઉપલા વેશોમાંથી જેટલા ભજવાય તેટલા
 ભજવવા. ૧

આત્મ કલ્યાણ.

જીવકા શ્રેય તું જો કરે, ધ્યાન હરિ હર ધાર;
ભજન કરે શુભ ભાવસું, કામ કષ્ટુદ્ધિ હાર.
કામ કષ્ટુદ્ધિ હાર, ગાર મગતા મન છૂતી;
કામ ત્યાં નહિં રાગ, શાસ્ત્ર સંત કે નીતિ.
કહે નાગજી વીપ્ર, જીવ ને અંશ તું શિવકા;
મોહ માયાથી જન, જો કરે શ્રેય તું જીવકા. ૧
સાચા સતગુર સોઈહું, ૧અષ્ટાંગે મૈથુન ત્યાગ;
જ્ઞાન ભક્તિ વૈરાગ્ય જુક્ત, તન ધન ત્રણા ત્યાગ.
તન ધન ત્રણા ત્યાગ, ભાગ્ય જડે સો નર પાવે;
સદા સોધ સુખરૂપ, ૩અનુપ હરિ માત્ર જતાવે,
કહે નાગજી વીપ્ર, મોટાવે જગકા ત્રાસા;
સત્ય કરત ઉપદેશ, સોઈ હું સતગુર સાચા. ૨

અર્થ—હું માણુસ તું તારા જીવનું કલ્યાણ ચાહ-
તો હોયતો ખરી પ્રીતિથી ઇશ્વરનું ભજન કર, ને કામ, ક-
ષ્ટુદ્ધિ, મમતા એને મન છૂતી દુર કર, કેમકે જ્યાં કામના
છે ત્યાં રામ પ્રગટે નહિં એવું જ શાસ્ત્ર, સંત ને નીતિ
માર્ગનું કહેવું છે, અને ગાયાની પ્રેરણાથી તું જીવ થઈ ર-
હેલ શીવનો અંશ છું માટે મોહ માયાથી જન્યત થઈ હ-
રિભજન કર. ૧

સાચા સતગુર એકે જોને અષ્ટ અંગથી મૈથુનનો ત્યાગ
હોય; જ્ઞાન, ભક્તિ ને વૈરાગ્ય જ્ઞાનમાં સંપૂર્ણ જોડાએલ
હોય, ને શરીર ને ધનનો જોને ત્યાગ હોય. એવા ગુર ભા-
ગ્યવાનને મળે છે, ને તે સાચ ઉપદેશ કરી હરિ સંબંધી
અનુપમ મહાત્મા જતાવી જામનો ત્રાસ મટાડે છે. ૨

૧ આઠ પ્રકારે પર જ્ઞાનો ત્યાગ સર્વ શાસ્ત્રમાં કહેલ
છે. ૨ મળે. ૩ જોને કોઈની ઉપમા ન અપાય તેવી રીતી.

ધશ્વર પ્રીતિ.

પ્રીત લગી પરિશ્રદ્ધસે, જીત લહ્યો જગજનન;
 તન ધન વિદ્યા તારણી, મન નહિં ધરહીં માન.
 મન નહિં ધરહીં માન, જ્ઞાન સતગુરુ દિલ દીવા;
 સ્વસુખ મનહીં મગન, જન જગ જે મર-^૧જીવા,
 કહે નાગજી વીપ્ર, ભાળ જગ પાછુ જીતી;
 ભવમેં ફરે ન ભૂલ, લગી પરિશ્રદ્ધસેં પ્રીતિ. ૧
 પ્રીતિ તપહીં પ્રમાણીયે, નીતિ ચલહીં નેક;
 વીતીસો વરને નહિં, રૂઝિતી નીરકે એક.
 ઇતિ નીરકે એક, છંક ચિત્ત ચિત્તવન સારા;
 ઔચગજગ^૪ભુવન અનેક, ^૫અલખ બિન નહિં અધારાં
 કહે નાગજી વીપ્ર, બ્રહ્માંડમેં જ્ઞાંકો ભીતિ;
 રીતી ઔચસોડીક રાહ, પ્રમાણીયેં તપહીં પ્રીતિ. ૨

અર્થ—જેને ધશ્વર સાથે પ્રીતી લાગી છે તે આ જગતને જીત્યો એમ જાણવું. કેમકે શરીર, ધન, વિદ્યા, સ્ત્રી એનું પોતાને અભિમાન નથી, ને સતગુરુના જ્ઞાનરૂપી દીવાનો તેના દિલમાં પ્રકાશ થતાં આત્મસુખ વડેજ જનમાં મગન રહે છે. તેમજ આ જગતમાં જે કોઈ મરજીવા ભગવાનના દાસ છે જેને અદંતા ને મમતા ટળી છે તે ભવમાં ભૂલ્યા ભગતા નથી પણ તેનું ચિત્ત પરિશ્રદ્ધ સાથેજ વિંટાએલું હોય છે. ૧

પણ તે ખરી પ્રીતિ છે એમ ક્યારેજાણવી કે, પોતે નીતિથી ચાલે, માથે દુઃખ પડે તે વણીવે નહિં ને અંતથી તે ઇતિસુધી એક ભગવાનનેજ જાણે. મનમાં હમેશાં

૧ કામ. ક્રોધ વગેરેને જીતી પોતે આળસ્યો છે તે.
 ૨ અંતથી ઇતિ સુધી. ૩ આ લોક. ૪ ચૈદ ભુવન વગેરે.
 ૫ પરમેશ્વર. ૬ કોઈની નહી. ૭ પરલોકના મહાત્મા પુરુષ જેવા.

ચિત્તવન સારંજ કરે, અને આ લોક તથા પરલોકમાં એક
ધશ્વર સિવાય બીજા કોઇનો આધાર ગણે નહિં તેમ કોઇ
બ્રહ્માંડનો ભય ન રાખતાં ચાલવાની રીતીનો રસ્તો મોટા
મહાત્મા પુરૂષ જેવો હોય ત્યારે. ૨

પ્રીતિ પરખો પ્રેમસે, પ્રભુ પ્રેમકે પાસ,
માખન પયમે^૧ મીઠા રહે, એક સુમનમે^૨ આસ,
એક સુમનમે^૩ આસ, દાસ દીવમે^૪ હરિ દીશે;
ભાતુ^૫ આતપ^૬ ભીન્ન, આનન^૭ મુખ દીસ અરીસે^૮.
કહે નાગજી વીપ્ર, નિશ્ચય કહી નીગમે^૯ નીતિ;
નેન બેન નિશાંન, પ્રેમસે પરખો પ્રીતિ. ૩
પ્રીતિ સો પત્રે નહિં, જાત જહાનસે^{૧૦} પ્રાણુ,
મુએ મીન જલ જલજળે, મોહી સ્નેહકા શ્રાન^{૧૧},
સોહી સ્નેહકા શ્રાન, કાન સ્વર નેહ કોરંગા^{૧૨};
નેમ કયા હરિ નીત, ચિત્ત સનસંગ સોરંગા^{૧૩}.
કહે નાગજી વીપ્ર, હર નહિં ભાવે અનીતિ;
જાત જાનસે પ્રાણુ, પત્રે નહિં સત્ય પ્રીતિ. ૪

અર્થ.—ભગવાનના દાસનો પ્રેમ ધશ્વર પ્રત્યે ધણો
હોય છે તેથી ભગવાન તેના હૃદયમાં વિશેષ કરી રહેલા છે.
જેમ ગોરસમાં માખણુ રહેલ છે, અને ધ્રુવમાં સુગંધી
રહેલી છે તેમ, વળી સૂર્ય અને તડકો નામે બે પણુ તે
પ્રકાશ સૂર્યનોજ, ને એક છે. તેમજ દર્પણુને વિષે મોહું^{૧૦}નેતાં
સામું^{૧૧} મોહું^{૧૨} દેખાય છે પણુ તે એકજ છે. એવી ખરી પ્રી-
તીની નીતિ વેદમાં કહી છે ને તે નેન ને વેણુ પરથી પણુ જ-
ણાય છે કે આને ઈશ્વર સાથે આવી પ્રીતી છે. ૩

જેને ધશ્વર સાથે ખરી પ્રીતી લાગી છે તે દેહનો ત્યાગ^{૧૩}

૧ ગોરસમાં, ૨ ધ્રુવમાં. ૩ સૂર્ય. ૪ તડકો. ૫ સામું.
૬ દર્પણુ. ૭ વેદ. ૮ વખાણુ. ૯ મૃગ. ૧૦ રંગાણુ.

થાય પણ બંદણાતી નથી. જેમ માછલાને મારી અમુર લોક
ભક્ષ કરે છે પણ તે ભક્ષ કરનારને પાણીની ધણી તરસ લા-
ગે છે, એ સ્નેહની રીતી ભરેલાં વખાણુ કહેવાય. વળી ભ-
ગવાનના દાસની શ્રવણુ પ્રીતી કેવી છે કે જેમ મૃગને વા-
જંત્રના નાદ સાથે (ધંટવાળા વખતે) પ્રીતી લાગે છે. તેમના
કાનની શ્રુતિ હમેશાં હરિની કથામાંજ ને ચિત્ત સતસંગને
વિષે રંગાઇ રહેજ હોય છે. વળી એવા જે પ્રીતીવાળા ધીર
પુરૂષ છે તેના મનમાં કદી અનીતિ વાસ કરી શકતી નથી. ૪

ધનિશ્વરના દાસનાં લક્ષણ.

બાજીગરકા બાલકા, ભય બીન અહે^૧ ભોયંગ^૨;
જડી બુટ્ટી સો બનહિં, આંચ ન આવે અંગ.
આંચ ન આવે અંગ, રંગ મન ઉત્તસે રાસા;
યુ^૩ માયા કે માંહી, રહત દનીશ્વર કે હાસા.
કહે નાગજી વીપ્ર, -હૃદય સ્મરણુ નીત હરકા;
ડરનાં^૪ નહિં દોલ દસ્ત, બાલકા બાજીગરકા. ૧

મુસલમાનનો ધર્મ.

કરે ગુમરા હકસેં, ખત વ્યાજ નહિં ખાત;
મુસલમાન ઇમાનસેં^૪, સો^૫ મુસલમાન કહાત;
સો મુસલમાન કહાત, મેહબુબમે^૬ રહે મુસ્તાના;
રખે અલાસર બીક, અબજ પક્કે^૭ ન ખાના.
કહે નાગજી વીપ્ર, ધણીકી બનગી ધારા;
ખત વ્યાજ નહિં ખાત, હકસેં કરે ગુમરા. ૧
અર્થ—બાજીગરનો છોકરો બીક વિના સરપને ઝાલે

૧ ઝાલે ૨ સરપ. ૩ કાગ, કોથ, લોભ, મોહથી ડર
નહિં. ૪ નીતિમાં. ૫ એ. ૬ ધર્મમાં. ૭ હાંચ વગેરે અ-
નીતિનો પૈશો. ૮ માટી.

છે. કારણ તે ઝેર ઉતરવાની જડી ઝુટ્ટી જાણે છે, તેથી તેને શરીરે કાંઈ આંચ આવતી નથી ને તેનું મન તેમાંજ મોહીત થયેલું હોયછે. તેમ જો ઇશ્વરના દાસ છે તે આ જગતની માયામાં રહ્યા છતાં, કામ, ક્રોધ, લોભ ને મોહ રૂપો ઝેર તેને વ્યાપતું નથી, અને કાળરૂપી સરપ તેને ડસતો નથી. પરંતુ એવા જો ઇશ્વરના દાસ છે તે હમેશાં ઇશ્વરનુંજ સ્મરણ કરતા થકા કાળનો ભય ગણતા નથી. માટે એવા સદ્ગુરૂને શરણે જાઉં કે કલ્યાણ થાય.—

મુસલમાન તેજ કે જે પોતાનું ગુજરાન હક વર્તી કરે; ખતમાંડી વ્યાજ કોઈનું ખાય નહિ; પોતાની નીતિમાં ખરાબર રહી ધર્મને વિષે ગશયુક્ત રહે; અને ઇશ્વર (અલ્લા)ની બીક રાખી લાંચ વગેરેનો અનીતિ ભરેલો પૈશો, માટી, કેદુ એ ખાય નહિ, ને પોતાના ધણીની અંદગી સત્યપણે ધારે. ૧

મમતા.

મમતા ભારી મનુષ્યકું, કરનહાર કિરતાર;
ખોટી બાજી ખલકકી, સાચા સરજનહાર,
સાચા સરજનહાર, આદરા રહે અધુરા;
હરિ કરે સો હોય, જીવકા ચલે ન જોરા.
કહે નાગજી વીપ્ર, કચ્છુ નહિં નરની કારી;
કરનહાર કિરતાર, મનુષ્યકું મમતા ભારી. ૧
આયુષ થોડી આપકી, ધણા શાસ્ત્રકી છુટ;
મમતામેં મન લાગહીં, વપુ^૧ જાતહેં તૂટ.
વપુ જાતહેં તૂટ, કુડમેં રહેવે આશા;
રતવ તાહીકે^૨ હેત, ફરી ભવ હોવત જવાસા.
કહે નાગજી વીપ્ર, ભજન કર મમતા છોડી;
ધણા શાસ્ત્રકી છુટ. આપકી આયુષ થોડી. ૨

૧ શરીર. ૨ તે. ૩ કારણ. ૪ જન્મ.

અર્થ—જગતની માયારૂપી જન્મળ ખોટી છે ને તે ઈશ્વરે એવી ઘડીછે કે તેમાં મનુષ્યોને ઘણી પ્રકારની મમતાઓ લાગી રહેલી છે. પણ તે પાર પડવી ન પડવી ઈશ્વરના હાથમાં છે, કારણ આદરેલાં કામ પણ વખતે અધુરાં રહી જાય છે, પણ જીવનું કશું જોર ચાલતું નથી. મન તલળ કે જગતમાં ઈશ્વરેચ્છા જોરાવર છે, ને તેની ઇચ્છા આગળ નરની કાંઈ કારી ફાવતી નથી માટે તેની ભક્તિ સાથે કામ કરવું. ૧. માણસનો આયુષ્ય દોર ઘણો ટુંકો છે તેમાં વળી ઘણાં શાસ્ત્રો જોવા કરવામાં મન લાગે છે પણ તે જગતનો જીજ્ઞે ખોટો કુટારો કરતાં અધુરું રહી જાય છે, ને તેવામાં ઓચિંતો કાળ ભક્ષ કરેછે, તેથી ફરી જન્મ લેવો પડે છે. માટે હે મનુષ્ય! સર્વ પ્રકારની મમતા છોડી ઈશ્વર ભક્તિ કર કે તારા અમૃત્ય મનુષ્યા દેહનું સાર્થક થાય. ૨

વિચારી કરવા વિષે.

આગળ હોવે ઝોરતા, બિના બિચારકીળાત;
 બગરીસો સુધરે નહિ, પીછે દીલ પીઠાત.
 પીછે દીલ પીઠાત, ધુની શિર^૨ કરેસો ઘોખા;
 બૂલા પ્રથમ ઝૂલૂર, દીલ ધરે કીનકે દોષા.
 કહે નાગજી વીપ્ર, જીવ તપાસ ન જોવે;
 હોત હાન દીલજન, ઝોરતા આગે હોવે. ૧
 નક્ષા બિચારી નર સળે, કીજે પીછે કામ;
 દનીસો ઠપકા ના દહે, હએ ઈક્લે જે હામ.
 હએ ફલે જે હામ, લાભ હાનીકું^૫ પલખીયે;
 પીછે કીજે કાજ, હદે બિચારી રખીયે.
 કહે નાગજી વીપ્ર, દ્રઢ રખતાં ઉર ધારી;
 કીજે પેસ બિચાર, નર સળ નક્ષા બિચારી. ૨

૧ ધૂણાવી. ૨ માથું. ૩ અજ્ઞાન. ૪ થાય. ૫ જોવી.

અર્થ—વિચાર્યા વગરનું કાંઈ કરવું તેનો આગળ ઝોરતો થાય છે, કારણ જે વાત બગડી તે સુધરતી નથી, ને પછી માથું ધુણાવી અતિશય ઘોખો કરવો પડે છે, અને પછી પોતાની મુખાંધથી થએલી ભૂલને માટે બીજાને દોષ આપી શકાતો નથી. અને જીવ તપાસ કરી જોતો નથી, તેથી દીલને હાણુ પહેાંચે છે ને પરતાવાનો વખત આવે છે. ૧

માટે પ્રથમથીજ હરકોષ કામ કરવા માંડ્યા પહેલે વિચાર કરી જોવું કે તેમાં નફો છે કે નહિ. જો નફો હોય તો કામનો આરંભ કરવો ને તે પૂરું કરવું કે જગતના લોકો ઠપકો આપી શકે નહિ, ને મનમાં જે હામ હોય તે ફો. તે સાચ અગાઉથીજ દૃઢતા સાથે પકવ વિચાર કરી મનમાં સમજી રાખવું. ૨

તામસ વિશે.

બાદ ન કરનાં કાલુસેં, તામસકે વસ હોય;
આનગમાયે આપકી, ભલા કહત નહિં કોય.
લજા કહત નહિં કોય, બોલમેં લાગત બાધા;
બડી ક્ષમા બળવાન, દયાસેં દુષ્મન સાધા.
કહે નાગજી વીપ્ર, દૃઢતા અંતર ધરનાં;
ડરનાં નહિ દીલ માંહી, કાલુસે બાદ ન કરનાં. ૧

સર્વ વાત રસ (હદ) માં રાખવી.

સખ કોય રસમેં રાખીયેં, અતી અતી શુભ નોય;
માહુર^૧ નીકશેા મથન અતિ, રત્નાકરકે માંય,
રત્નાકર કે માંય, કાહિકો અંત ન તાગી;
અંદન શીતળ આપ, અતી મથ પ્રગટે આગી.^૨
કહે નાગજી વીપ્ર, ખરજ ખનત જયું ખસમેં;
પીછેં તે દુઃખ દાઈ, રાખીયે સખ કોષ રસમેં; ૧

૧ ઝેર, ૨ અગ્નિ.

અર્થ—તામસ ગુણને વસ થઈ આગલાને પોતાને
બાધ આવે તેવી વાત કરવી નહિ, કારણ તેથી પોતાની
ધન્યતા જાયછે; ને કોઈ ભણું કહેતું નથી. માટે ક્ષમા ને દયા
રાખવી કે દુશ્મન પણ વશ થઈ જાય. હમેશાં અંતરમાં
દૃઢતા ધરવી. ઈશ્વર સિવાય બીજો ડર દીલમાંથી અણસાવી
મન શાંત રાખવું ૧.

સર્વ ક્રોધ વાત રસમાં રાખવી. અતિ અતિ ક્રોધ સાર
નથી. કેમકે જીવો દૈત્ય અને દેવતાઓએ મળી સમુદ્રનું
મથન કર્યું તો ૧૩ રત્ન નીકળ્યાં, અને તે લોભથી વધારે
મથન કરવા મંડ્યા તો છેવટ ૧૪ મું રત્ન હળાહળ ઝેર
નીકળ્યું. તેમજ અંદન છે તેને જો ઉકાળેલ તેલમાં નાંખીએ
તો તેને ઠંડુ કરી નાંખેછે, પણ તેજ અંદનનું અંદર અંદર
ધર્ષણ કર્યું હોય તો અગ્નિ પ્રગટ થાયછે; વળી ખસતે ખજ-
વાળીએ તો મીઠી લાગે પણ વધારે ગડ થવાથી પીડા વધેછે.

૧૭ અવગુણીનો ત્યાગ કરવો.

પાખંડી^૧ અર પાપીઆ, લુચ્ચા ચોર લખાડ;
લંપટ^૨ કામી લોભીઆ, ક્રોધ વિરધી સાડ;
ક્રોધ વિરધી સાડ, કૃતઘ્ની અર કબુદ્ધિ;
મહા પાપી ને મુઠ, ઈર્ષ્ય નિંદક વીધી.
કહે નાગજી વીપ્ર, સપ્ત દશ સંગત છાંડી;
તેહી તાગીયે તર્ત, પાપીઆ અર પાખંડી. ૧

ઉપલા અવગુણીની સોખતનું ફળ.

લાજ ગમાએ આપકી, ફેર ગમાએ પ્રાણ;
ગર્થ ગમાવે ગાંઠકો, તેહી થલ તજનાં જાણ.
તેહી થલ તજનાં જાણ, આસકા ગામ ગુજરા;
ભજન કરો ભગવંત, નરસો રેકે ન્યારા.
કહે નાગજી વીપ્ર, પરાભવ^૩ તનસેં પાયે. ૪
ધન્ય તન મન જાત, આપકી લાજ ગમાયે. ૪

૧ વેદથી ઉલટી રીતે ચાલનાર. ૨ હરેક વાતમાં શોહ
પામે તેવો. ૩ દુઃખ. ૪ થાય.

અર્થ—નીચેના સતર અવગુણીનો મનુષ્ય માત્રે ત્યાગ કરવો. ૧ પાખંડી, ૨ પાપીઆ. ૩ લુચ્ચા, ૪ ચોર, ૫ લગાડી, ૬ લંપટી, ૭ કામી, ૮ લોભા, ૯ ક્રોધી, ૧૦ સત્ય વાત વિરુદ્ધી, ૧૧ ચાડીખોર, ૧૨ કૃતમ્ની, ૧૩ કલુદ્ધિ, ૧૪ મહાપાપી, ૧૫ મુંઠ, ૧૬ છર્ષાવાન અને ૧૭ નિંદાખોર.

જે એમાંના એકની પણ સોખત હોય તો તે પોતાની કીર્તિનો નાશ કરેછે, વળી વખતે પ્રાણનો પણ ત્યાગ કરવો પડેછે, એટલુંજ નહિ પણ ગાંઠની મુડી પણ જાયછે. માટે એવા સ્થળમાં યુગ્મરો થનાર ગામ ગ્રાસ હોય તો પણ તે છોડી દેવો. અને એવા અવગુણીથી દૂર રહી હરિ ભજન કરવું. નહિ તો શરીરને દુઃખ થાય કિંવા આખરે, શરીર નેધન એની પહેલી ખુતારી થવાની સંભાવના રાખવી.

કયા ગામમાં ન રહેવું.

પ્રધળા^૧ પાણી ના ગીસે, ધીરપ નહિં ધર ધીર;
વેદ વિલાસ જ્ઞેશી નહિં, પુજા દેવ ન તીર.
પુજા દેવ ન તીર, મિત્ર નહિં રાવસુ^૨ મતીયાં;^૩
જાતિ શાંતિ નાહિ, સજ્જનસે^૪ ઠરે ન સતીયાં.^૫
કહે નાગજી વીપ્ર, નીરખકે રહો નિશાણી;
ત્યાં ન કીજીએ વાસ, પ્રધળા ગીસે ન પાણી. ૬

દશ વાતથી દુર રહેવું.

દુરી રહો દશ વાતસેં, પાપી તજ્ઞે પ્રસંગ;
ખરનારી ધન પારકા, પલ્ક^૧ મઘ^૨ તજ્ઞે કુસંગ.
પલ્ક મઘ તજ્ઞે કુસંગ, મસકીન^૩ દીનપર દાયા;
ભજન બંદગી નહિં ભુલ, ભવ તારણુ ઓ ભયા.
કહે નાગજી વીપ્ર, બર્ની દશ માતુ ખુરી;
છલ કપટ દંભપર દુઃખ. દશ વાતસેં રહો દુરી. ૨

૧ ઝાઝાં. ૨ રૂડીમતિવાળો રાજા. ૩ યુદ્ધિ. ૪ છાતી. કાઠીઆ-
વાડમાં ધણે ઠેકાણે અને છત્રે ઠેકાણે સ જોલાયછે. ૫ માટી-માંસ,
૬ દારૂ. ૭ દુઃખી-રાંક.

અર્થ—જે ગામમાં પાણીની તાણ હોય તે પોતાનાં ઘર લગી પણ કોઈ ધીરતું ન હોય; વળી વેદ રૂપી નિરમળ વાણીનો વિલાસ કરનાર જોશી પણ ન હોય; દેવ દર્શનનું સ્થાન ને નદી પણ ન હોય; રૂડીમતિવાળો પ્રજ્ઞહિતક રાજા ન હોય; તેમ પોતાની જાતના માણસો ન હોય તો એવા સ્થળમાં સજ્જન પુરુષોની છાતી વિરામ પામતી નથી, માટે સારું સ્થળ જોઈ નિવાસ કરવો. ૧. નીચેની દશ વાતથી દુર રહેવું. ૧ પાપી, ૨ પરસ્ત્રી સંગ ૩ પર ધન, ૪ માંસાહાર, ૫ દારૂ, ૬ નકારે સંગ, ૭ છળપણું, ૮ કપટ, ૯ ખોટો ડોળ, ૧૦ પારકાને દુઃખ દેવું, એટલી દશ ખુરી વાત તજી ગરીબ પર દયા રાખવી અને ભક્ત કરી ભવ તરવો. ૨

પાંચ વાનાં બીજને હાથે ન દેવાં.

પાંચ ન દેનાં પર હથે, હાર^૧ નાર તરવાર;
આપ છિદ્ર વિત્ત પાંચએ, હેતુ દીએ કર હાર.
હેતુ દીએ કરહાર, ચાર નિજ રખો આધીનાં^૨;
વિલોકો^૩ વારમવાર, દ્રીગનસે^૪ એ નીશ દીનાં.
કહે નાગજી વીપ્ર, ગત્ય લાયક લખી લેનાં;
તેનાં જાકર તેહ, પરહથે પાંચ ન દેનાં. ૧

દશ બાબત તૂટવાથી નુકશાન.

નવ એક તૂટે નીક^૧ નહિ, તન મન ધન તોખાર^૨;
આયન^૩ નયન મોતી વયન, કારભાર વહેવાર.
કારભાર વહેવાર, ચાર એ દશ દરસાયે;
સુગડસો સાંધે ન આત, જાતાપર પરિશ્રમ પાયે.
કહે નાગજી વીપ્ર, વેહી^૪ નહિ પાવ^૫ વછુટે;
તન મન ધન તોખાર, નીક નહિ નવ એ તૂટે.

૧ ઘોડી, ૨ સ્વાધીન. ૩ જોવો. ૪ નેત્રે. ૫ રૂડું-
સારું. ૬ ઘોડો. ૭ ખોરડું. ૮ એ ૯ પામવું.

અર્થ. ઘોડી, ઈ, તરવાર, પોતાનું છિદ્ર, પૈશો, ઐ
પાંચવાનાં બીજને હાથ દેવાં નહિ, કારણુ વખતે હેતુ હોય
તોપણુ તેથી હાર થાય છે, માટે તે તો સ્વાધીનજ રાખવાં,
ને રાત દિવસ નેત્રે કરી બારીકીથી તપાસતા રહેવું, એવી
લાયક ગતિવાળા પુરૂષની નિશાની છે. નહિતો જેનાંએ હોય
તેનાં બય છે. ૧. નીચેનાં દશ વાનાં તૂટવાથી મોટી હાણુ
સમજવી. તે એકે, શરીર, મન, પૈશો, ઘોડો, ખોરડું, આં-
ખો, મોતી; વચન, વકર ને લેવડ દેવડનો ભરોસો. એ તૂ-
ટ્યા પછી ફાવે તેવો ડાહ્યો માણસ તેનો સાંધો મેળવવાબય
તો તે મળે નહિ, ને કદાચ આવે તો મહા પરિશ્રમ પડે
અને મૂળ હાલત જેવાંતો મળેજ નહિ, માટે તેનું ખૂળ
જતન રાખવું. ૨

સાત વાનાં છોટાં ન જણવાં.

છોટે ન જનો સાતને, રિપુ ૩જ^૧ પાવક પાપ;
જલપુર જખમ શિર જે લગે, સપ્તે^૨ શિશુ જે સાપ.
સપ્તે^૩ શિશુ જે સાપ, દાપ દ્રિગમે^૪ દેખો ખોલી,
બોલ્યપ ભુલત બાન, જહાન ઓ ખોત અમોલી.
કહે નાગજી વીપ્ર, પુરવ મુખ વહેગે મોટે;
ખોટે ન જનહીં ખોજ, સાતનેજનો ન છોટે. ૧

એક અવગુણથી બીજ સારા ગુણને હાની.

૩૫ હરાવે રોગસો, ચટકા કુષ્ટ^૩ કપાળ;
મણુ કણુ મોતી દુગદુગી,^૪ સુરંગ વસ્ત્ર ધરી શાલ.^૫
સુરંગ વસ્ત્ર ધરી શાલ, અમૂલ્ય અલંકૃત^૬ અંગે;
શિર સોનેરી પાગ, રજત કમુંળી રંગે.
કહે નાગજી વીપ્ર, ચટકસેં નાહિ સરાહે^૬;
કુષ્ટ ભયા કપાલ, ૩૫કું રોગ નસાવે. ૧

૧ રોગ. ૨ આંખે. ૩ કોઢ. ૪ એક જાતનું ધરેણું.
૫ શણગાર. ૬ વખાણુ પામે.

અર્થ. શત્રુ, રોગ, અગ્નિ, પાપ, માણીનું પુર, માથાનો જખમ અને સરપનું બચ્ચું એ સાતવાનાં છોટાં ન જાણવાં. પણ આંખે કરી છુગ તપાસ રાખતા રહેવી. જે માણસ ભોળાપ રાખી એની સરત રાખતા નથી તે અમૂલ્ય મનુષ્યા દેહ ખોઈ ખેસે છે. એને માટે પૂર્વે મહાપુરૂષો પણ કહી ગયા છે કે એમાં કાંઈ નથી એમ જોલી એની ખરી તપાસ ન રાખે તેને ભારે તુકશાન થાય છે. ૧. શરીરની કાંતિ ઘણી સારા હોય, પણ જે કપાળમાં એક કોઠનો ચાંદલો હોય તો રૂપની તમામ શોભા જાય છે, પછી તેમણી, હીરાકણી, મોતી, દુગદુગી અને સુરંગથી શોભીત વસ્ત્રો-શાલ વગેરે પહેરી અમૂલ્ય શણગાર સજ્જે ને માથે કસુંબી રંગથી રંગેલી સોનેરી પાઘડી ધાવે, તો પણ તેથી સભામાં વખણાય નહિ. મતલબ કે માણસમાં ક્ષત્રે તેટલા સારા ગુણ હોય પણ કોઈ જાતનો એક અવગુણ હોય તો તેથી બધા સારા ગુણને ઝાંખ પમાડે છે.

ખરા સુધરેલા વિષે.

સુધરેલા નર સોઈહે, હરિ જીન સુખ હરામ;
અંતર તાર કરતારસે, અહોનિશ આઠો જામ.
અહોનિશ આઠો જામ, કામ ન ક્રોધ કબુલ્લિ;
લોભ મોહ નહિ માન, દાન દયા ચિત્ત શુદ્ધી.
કહેશું શંકર સત્ય, ખરા ખાંડા^૧ કર ખેલા;
પેલા પરમારથ, સોઈહે નર સુધરેલા. ૧
સુધરેલા નર સંતહે, દેખો દુનિઆ માંહી;
ભગવાંન પેરે ભાંડજ્યું, જન જન જાયત નાહિ.
જન જન જાયત નાહિ, અહીં મૃત લોક અમોલે^૨;
દાઝે ન દુઃખ સો દીલ, સુખસેં ચંત ન કુલે.
કહેશું શંકર સત્ય, ભલાઈ ભાગ ભરેલા;
જનક રાયસેં જન, સંતહે નર સુધરેલા. ૨

૧ તરવાર ૨ અમૂલ્ય.

અર્થ. સુધરેલા નર તેજકે જોણે ઈશ્વર સંબંધી સુખ-
વિના બાકીનું સુખ મીઠ્યા ગણેલું છે, અને કામ, ક્રોધ,
લોભ, મોહ, માન, એ અંતરમાંથી અગાસાવી આઠે પહોર
જગ કર્તા સાથે અંતઃકરણ એકતાર ફરી દયાને દાનથી ભરપુર
રહી તે શુદ્ધ કરેલ છે; વળી એવા જે સુધરેલ છે તેનું આ
જગતમાં ખેલવું ખાંડાની ધાર પ્રમાણે ને પરમાર્થ કામને
વિષે તો તે આગેવાનજ હોય છે. ૧

આ જગતમાં જે સુધરેલ છે તેજ મોટા સંત પુરુષ
છે એમ જાણવું. તે ભાંડ જેમ ખોટા ભગવાનો વેશ ધરી
માણસોને જાણે છે તેમ સુધરેલ સંતો એવો ખોટો ડોળ
કરતા નથી; વળી દુઃખમાં હરાટે નહિ ને સુખમાં બહુ કુ-
લાઈ જાય નહિ; પણ કેવળ લલાછજ તેના કાંચોમાં ભ-
રેલી હોય છે. એવા સુધરેલ આ મૃત લોકમાં અમૂલ્ય કી-
ર્તિવાળા ને જનક રાજા ધરોળર ગણાય છે. ૨

સાંતે સ્વભાવિક સહજસો, અંતર દેશાભિમાન;

શુભાચર્યુ સ્વધર્મ દૃઢ, હાલત હિંદુસ્થાન.

હાલત હિંદુસ્થાન, જન એહિ ઉન્નતી આપે;

વિદ્યા વિક્ત વપરાય, ક્લેશ કુડ કમુદ્ધિ કાપે.

કહે શું શંકર સત્ય, માનજો મેળ માહન્તે^૧;

આહંતે ધરહીન ઉર, સ્વભાવિક સહજસો સાંતે. ૩

આપ સ્વાર્થી સુધરેલા વિષે.

તનકે પોષક તુંગીમે,^૨ મરદ ધને મગર;

પર ઉપકાર પરમાર્થે, દયા ધરમસે દુર.

દયા ધરમસે દુર, ઉર ઘડિઆળ લઈ ધાણે;

અંતર ગર્વ ઉમંગ; રંગ કર લહીઆં ઝાલે.

કહે શું શંકર સત્ય, નામ જુઠું સુધરેલ જનકે;

તાતા^૩ ટાઢા^૪ તેમ, તુંગીમે પોષક તનકે. ૧

૧ મહંત પુરુષ. ૨ પૃથ્વીમાં. ૩ ઉતા પાણી. ૪ ટાઢા
ડામ કહેવાયછે.

અર્થ—એવા જે સુધરેલછે તે સહેજે શાંત સ્વભાવ હોય છે, અને સુભાચરણને સ્વધર્મમાં દ્રઢ રહી અંતરને વિષે સ્વદેશાભિમાન રટણ થઇ રહેલ હોય; ને દેશોન્નતી માટે વિદ્યારૂપી દ્રવ્યનો દેશમાં ફેલાવો કરી ક્લેશ, કુ-ડ, કબુદ્ધિ સૌમાંથી દુર કરવા પ્રયત્ન કરે ને અંતરમાં અભિમાન આણે નહિં, તો જાણવું કે એ સુધરેલ મોટો મહંત પુરૂષ છે. ગતલગ્ન કે એ હિંદની પૂર્વેની હાલતની દેશની ઉન્નતી કરનાર નિશાણી છે. ૩. આપસ્વાર્થી સુધારવાળા તેજકે પોતાનુંજ શુજ્જન ચલાવી મગરૂરીથી મો-જ કરેછે. ધર્મ, દયા ને પરમાર્થથી દુર રહી છાતી ને વિષે ધડોઆળ ને હાથને વિષે રંગેલી લાકડી જાલી સુધરેલ ડો-ળથી ફરેછે, પણ તે જોગ લોઢાને તપાવી ધખ ધખતા ડા-મ આપેછે પણ તે ટાઢા કહેવાય છે તેવા છે. ૧

દેશ કાળ વિષે.

કળીકા કૌતક દેખીયો, ગયા દેશ અરવેશ;
મરદ માદા^૧ મરજદ બીન, લાજ નહિં લવલેશ;
લાજ નહિં લવ લેશ, કેશ શિર વાળત કંધે;
કરતે કપડા કાય, જાત જગ જાનન^૨ આંધે,
કહે શું શંકર સત્ય, ખુજ નહિં ખુરી ભલીકા;
મન મકલાતે મુંઢ, દેખીયો કૌતક કલીકા. ૧

કળીના માન વિષે.

માન ધણેરા મુંઢકા, કવિ પંડિતસેં દુર;
પરખ્યા હીન^૩ પ્રજા ભૈ^૪, ભૈયા કળી ભરપુર.
ભૈયા કળી ભરપુર, માન નિરગુણ કુંનીડા^૫,
સશુન નરા સંસાર, નાગનૈ પ્રીછન વીડા,^૬

૧ સ્ત્રી. ૨ જાયછે, ૩ હીણી, ૪ થઇ. ૫ હુંકડું ૬ પીડા.

કહે નાગજી વીપ્ર, નરાં નહિં પુછત નેરા;

પંડિત ફરે ઉદાસ, મુંઢકા માન ધણેરા. ૨

અર્થ—ભાઈઓ ! આ કળીના વખતમાં આપણો ભરતખંડ પરદેશીઓને હાથે ગયો; દેશનો વેશ પણ ખદ-લાઇ ગયો છે; મરદને સ્ત્રીઓ શરમ વગરનાં થઇ બેઠાં છે, લાજનો છાંટો લગાર નહિ રાખતાં માથાના કેશ કાંધેવાળી, કડકડતાં કપડાં પહેરી મોજમાં લપટાઇ ગયાં છે, ને આ જગત નાશ પામતું જાય છે. તે મનમાં મુંઢો નહિ આણતું સારા નરસાની ખુજથી દુરરહે છે. શો, દેશાકાળ છે ને !! ૧. આલતા જમાનામાં મુંઢ લોકોને માનધણું છે, ને કવિ તથા પંડિત જેનાપર દેશની વિદ્યા ખીલવાનો આધાર છે તેને માન થોડું છે, વળી કળીને વિષે પારખ્યા વિનાની પ્રજા થઈ છે કે જે ગુણ વિનાના છે તેને માન ઢુકડું ને ગુણવાળાની વિદ્વતા ને પીડાને કોઈ જાણે નહિં. જેથી તેઓ ઉદાસ ફરે છે.

રૂઢીનું નાસવું ને બુદ્ધિનું ગાદીનસીનહીં દપર થવું.

રૂઢી અથ બુદ્ધિની, ઉઠી અપરાં દેશ;

બુદ્ધિ સ્વરાજ બિરાજહીં, હિંમત ધરો હમેશ.

હિંમત ધરો હમેશ, દેશમેં વિદ્યા વધારો;

હુન્નર મત્ત^૧ હુશિયાર, દષ સંતતી^૨ સુધારો.

કહે શું શંકર સત્ય, ગલાની^૩ ગમાવો ગુઠી;

હરખો હિંદુસ્થાન, બંણી અથ રૂઢી બુદ્ધી. ૧

વિદ્યા વિષે.

ખરચત ખૂચ ખૂટત નહિ, વિદ્યા ખજાના ખાત;

વાવરતેં જગ વાધહીં, બીના ખરચ ધટી જાત.

બીના ખરચ ધટી જાત, લુટે ન જારત^૪ લાઇ;

૧ બુદ્ધિ. ૨ પુત્ર પુત્રાદિક. ૩ પીઠા. ૪ બાળી શકવું.

ભાઇ ન માગત ભાગ, કરો નર અખુટ કમાઇ.
કહે નાગજી વીપ્ર, દળદ્રિ દુઃખ નહિ દરશત;
વરસત અમૃત વાક્ય, ખૂટત નહિ ખૂળ ખરચત.

અર્થ. હે આર્ય બંધુઓ!! આપણા દેશને ઘોકા લગાડનારી જે રૂઢી તે હવે ખુટી થવા આવી છે. ને ખીજા દેશમાં જવા તૈયાર થઈ છે. અને તેની જગોએ હવે ખુદ્ધિ સ્વરાજ્ય રાજ થશે, માટે હવે કમર બાંધી હિંમતથી મેદાન પડી દેશમાં જિંદી વિદ્યાનો વધારો કરો, અને નવી પ્રજાને હુન્નર હુશીયારીથી શીખવી તેમને સુધારો કે જેથી ભારત ભૂમિ હર્ષવાન થાય, અને દેશ રાજાઇ પીડા પામે છે તે અટકે-૧. વિદ્યારૂપી દ્રવ્યનો ખજાનો ફાવે તેમ ખરચીએ પણ ખૂટતો નથી પણ એ જેમ વાવરીએ તેમ વધે છે, ને ન વાપરીએ તો ઘટે છે. તેને કાંઈ લુંટી શકતું નથી; તેમ તેને અગ્નિપણ હરકત કરી શક્તિ નથી; ભાઇ પણ ભાગ તેમાંથી લઈ શકે નહિ; વળી આજસતો તેનાથી દુરજ રહે છે, ને અમૃતરૂપી વાણી મુખમાંથી વરસે છે. માટે ભાઇઓ! એની ખૂળ કમાણી કરવા મંડો. ૧

પ્રાલખ્ય વિષે.

(પ્રાલખ્ય અનુસારે માથે આણ કરી આવવા વિષે).

માથે આવે આણકરી,^૧ પ્રાલખ્યકે જોગ;
સતી દમનતી^૨ સાધવી, કળીયે કીધો શોગ.

૧ ન કરેલ. ૨ નજે જે માંછલાં ભક્ષ કરવા આણી આપી પોતે પુજા કરવા ગયા પછી તે માંછલાં કળીનુ રૂપ હતું તેથી જળમાં જઈ પડ્યાં તેથી નળને શક આવ્યો કે રાણી મારા વિના એકલી ભક્ષ કરીગઈ જેથી રાણીને સૂતી મુકી નળ આદ્યો ગયો.

કળીએ કીધો શોગ, સુળીએ માંડવ^૧ ચંપ્યા,^૨
 કબ્જુ ઉપર કુડ, નાંખીને જાદવ કંપ્યા.
 કહે નાગજી વીપ્ર, સગજ રહે મનવા તાયે;^૩
 પ્રાલખ્ધ કે જોગ, આણુકરી આવે માયે. ૧

મોટપ વિશે.

નીર ન જોજે કાટકું, અપનો^૪ સીંચો જનન;
 એડા^૫ ફરે સમુદ્રમે, જળસો લેત નિભાન.
 જળસો લેત નિભાન. બહેડી ઓઢી બડાઈ;
 કનકા^૬ ચરતું^૭ આત, ખીલસો રખત ન ભાઈ
 કહે નાગજી વીપ્ર, એડી બીધ રખતાં ઓજે;
 અપનો સીંચો જનન, કાટકું નીર ન જોજે. ૧

અર્થ—પ્રાલખ્ધ જોગે કરી માણસને માયે આણુ ક-
 રી આવે છે. જેમ સતી દમયન્તીને કળી નડ્યો, અને માં-
 ડવ રૂપીને સુળીએ ચડવું પડ્યું. તેમજ જાદવોએ શ્રી ક-
 બ્જુ ભગવાન ઉપર મણીનું તહેામત નાખી પાછળથી તે
 મણી બીજેથી હાથ લાગી તેથી તે ડર ખાઈ ગયા. એવી
 રીતે હે માણસ! પ્રાલખ્ધ અનુસારે આણુ કરી આવે તો પણ
 ધીર રહેવું—૧. લાકડાને પોતાથી ઉચ્છેરેલું જાણીને તેને જળ
 ડુબાવતું નથી. જુઓ. નાવ સમુદ્રમાં ફરે છે તે વખત તેમ

૧ માંડવ ત્રષિ ભક્તિમાં સમાધી ચડાવી વનમાં બે-
 ઠા હતા. તે વખતમાં ચોર રાજાને ત્યાંથી ખાતર પાડી ભા-
 ગ વહેંચતાં એક હાર વધ્યો તે રસ્તે ચાલતાં તે ત્રષિના
 ગળામાં નાખતા ગયા. ને પાછલથી રાજાએ સગડ કાઢતાં
 ત્યાં જઈ ચડ્યા જેથી કહ્યું કે આ સઘની કાતળી જોને ચોરી
 કરી ભક્ત બન્યો છે. જે ઉપરથી ૧ દાગોનો હાથ આવ્યાથી
 તેમને રાજાએ શૂળીએ ચડાવ્યા. ૨ ચડાવ્યા. ૩ તેણે કરી.
 ૪ પોતાથી. ૫ વહાણ. ૬ દાણા. ૭ શરણે.

અતૂદ્ય ભાર હોય તો પણ તે ખુડતું નથી. તેમજ ધંટીમાં દગતી વખત જે કણ ખીલાની પાસે આવીને ભરાય તે દગાતો નથી. માટે એ રીતે જે પોતાને આશ્રે આવ્યો તેને નભાવવો એવી મોટા દિવવાળાની રીત છે. ૧

મિત્રતાઈ વિશે.

દગા ન રખીએં દોસ્તસેં, ખુરી ન કીજે ખાત;
દીલસેં દીલ તજીએ દગલ^૧, જો હોવે શીર જાત.
જો હોવે શીર જાત, અસત મત ભેદ ન ભાંખે;
અવગુણ ગણે ન એક, રાજ દીલ છાસેં રાખે.
કહે નાગજી વીપ્ર, ભુવંકે ખુરા ન લખીએં
સોખત કીયા સુસંગ, દોસ્તસેં દગા ન રખીયેં ૧
પ્રથમ કીજે પારખ્યા, લખણુર રખણુકી^૩ રીત;
બોલી તોલી વાસકી, પ્રિછીત કીજે પ્રીત.
પ્રિછીત કીજે પ્રીત, નીત ચિત્ત વાતું નેકી;^૪
સુમતિ હોત સુમન, બડા મતવંત વીવેકી.
કહે નાગજી વીપ્ર, દીલકી ખાતું દીજે;
હોત પકા હેંશિયાર, પારખ્યા પ્રથમ કીજે. ૨

અર્થ—જેની સાથે મિત્રાચારી બાંધવી તેની સાથે દગ-ગો રાખવો નહિં; સાચું બેલવું; અંતરપટ તજી દેવો; એક બીજાનો અવગુણ ગણવો નહિં; અરુપરસ રાજ દીલ રાખવું; ભુલ આવી ગઈ તો ક્ષમા કરવી. તોજ સુસંગ કરી પોતાની જાતનું પાણી રાખ્યું કહેવાય. ૧ જેની સાથે સ્નેહ જોડવો તેસાથે અગાકીજ તેની રહેણી, બોલવાનો તેજ વગેરે જાણી પ્રીત જોડવી. ને પ્રીત બાંધ્યા પછી એક બીજાના દીલની વાતો કરવી ને ચિત્ત શુદ્ધ રાખવું; સત્ય વાત કરવી એજ હેંશિયાર ને સુમાતવાળા વિવેકી મિત્રનું લક્ષણ છે. ૨

૧ દગા. ૨ લક્ષણ. ૩ રહેણી. ૪ સત્ય.

કૌરવ પતિયાં કરણપેં, સગ્યા નાગ વ્યભીચાર;
 કરણુ કાઢકું ના કહી, દેહ ખેડ જરી સાર.
 દેહ ખેડ જરી સાર, દગનતી પતી ન લાખો;^૧
 નળ સજ^૨ વળી કોન,^૩ હોન^૪ નહિ દોષમેં રાખો.
 કહે નાગજી વીપ્ર, બાજ^૫ દીન રખાણી બનીયાં
 ગહન ગુણ ગંભીર, ધીર કદી કૌરવ પતીયાં. ૩

મિત્રનો એક બીજપર સ્નેહનો ધ્વની કાવ્યનો

કુંડળીયો ગૌરીશંકર કૃત.

મર્મ સુનાવું મિત્રકા, બગી નોર પય^૧ બાત;
 એક એકકી કુગક સેં, દોનુઓ ઉડ જાત.
 દોનુ સો ઉડ જાત, બાત મિત્રકા એ પી;
 દુઃખમેં રહે ન દુર, હરાયજ^૭ ખેડ જંગમ.
 કહે શું શંકર સત્ય, પ્રીત ગારસકી^૮ કાવું;
 પ્રાણુ જાનકી પ્રીત, મિત્રકા મર્મ સુનાવું ૪

અર્થ—દુર્જેધનની સ્ત્રીએ પોતના સ્વામીને વશ કરવા
 તેલનો શીશો મંત્રાવેલ તે ઢોળી જવાથી પાતાગમાં ઉતરી
 શેષનાગને માથે પડ્યું તેથી તે વશ થવાથી હમેશાં
 દુર્જેધનના મોલમાં આવી સ્ત્રીસાથે વિલાસ કરવા મંડ્યો ને
 દુર્જેધન તેની પાંડાએ દુર્બળ થવા લાગ્યો, તે વાત કરણે
 ખાનગીમાં પૂછવાથી ઉપત્તી બનતી વાત કદી દેખાડી, તે
 ઉપરથી મહા શૂરવીર કરણે તે નાગ સાથે જુદ્ધ કરી તેને
 માર્યો, ને દુર્જેધનનું દુઃખ ટાળ્યું. તે વાત કરણે દેહ ત્યાગ
 કર્યો ત્યાં સુધા કોઈને કહી નહિ. પણ તેને અગ્નિ દાહ

૧ કળી રૂપી માછલાની વાત. ૨ કપટ. ૩ ક્યો. ૪ હીણ-
 તા. ૫ ગુપ્ત. ૬ દુર. ૭ એક જાતનું પ્રાણી. ૮ એક જાતનું પ્રાણી.

દેતાં તેની છાતીમાંથી તે સંબળી ચીઠી છેટે જઈ પડી, તે શ્રી કૃષ્ણ લગવાને વાંચી વિસ્મય પામી બોલ્યા કે ધન્ય છે કરણને. તેમજ દમયન્તીને કૃણીયે દગાથી પોતાના પતિ સાથે વિજોગ પડાવ્યો પણ તેણે કૃણીરૂપી માછલાં જળમાં ચડ્યાં તે વાત કરી નહિ. તેમ મનમાં દિલ્લતા આણી નહિ, માટે એવી રીતે ખરા મિત્રે ગંભીરાર્થથી પોતાના મિત્રની વાત દીલમાં જ રાખવી. ૩. જેમ પાણીને દુધ એ બેને એવો સ્નેહ ખંધાયો છે કે દુધને ઉકાળતાં તે ઉભરાઈ અગ્નિમાં પડવા જાય છે પણ તે ઉપર પાણી પડી પોતાના મિત્રને નહિ યજવા દેતાં તેને શાંત પાડી સાથે પોતે પણ બળે છે, તેમજ હરાયલ કરી પ્રાણી થાય છે તેને તેની મા તે જન્મે ત્યારે લાકડું હાથમાં આપે છે તે મરતાં સુધી છોડતું નથી; વળી સારસ પ્રાણીમાં જો જોડામાંથી એક મરી જાય તો બીજું પણ વિજોગે મરણ પામે છે માટે ખરો સ્નેહ આરે જાણવો, કે ઉપર પ્રમાણે એક બીજાને પ્રીતિ જન્મે ત્યારે,

સત્ય પ્રીતિ.

ધડી ન જાંપે જીવસો, લગી જનુકું^૧ પ્રીત;
જેસેં ચક્ર કુમારકે, પેંડા ફરત નચિત્ત.
પેંડા ફરત નચિત્ત, ચિત્ત નિત તિનકો તેસો;
આહું પહોર ઉદાસ, સુખ હે સ્વપ્ના જેસો.
કહે નાગજી વીપ્ર, દરશ બીન દીલમેં કંપે;
લગી જનુકું પ્રીત, જીવતો ધડી ન જાંપે. ૧
સાચી રીતી સ્નેહકો, અમૃત ખરખત નેન;
હયે હરખ હુલશત અતી, સુધાર^૨ સમ બોલત બેન,
સુધાસમ બોલત બેન, રેન દીન ચિત્તવન યાકો;

બડી કલપ સમજત, દર્શ બીન દીલમેં તાકો.

કહે નાગજી વીપ્ર, પરખીયેં પ્રેમકો પ્રીતિ;

ખીછડે^૩ નેન જલધાર, સ્નેહકી સાચી રીતી. ૨

અર્થ— જોને દરકોઈ સાથે પ્રીતિ બંધાય છે તેનો જીવ તે પદાર્થ તજી એક ઘડી બીજે વિરામ પામતો નથી. પરંતુ જોગ માટીનો પીંડો કુંભાર ચાકપર ચડાવે છે ને તે ફેરે ચડે છે તેમ પ્રીતિવાળાનું ચિત્ત ફર્યા કરે છે; ને મન્યા વિના ચિત્ત ઉદાસીમાં રહે છે. પણ તે સુખ પ્રભુ સંબંધી નથી તેથી સ્વમગ્ન છે. ગાટે મનુષ્ય-સ્નેહબંધન તે દુઃખ કરાવે છે ને હરિ સ્નેહ એ સુખકર્તા છે. ૧

સાચી રીતી સ્નેહની ક્યારે જાણવી કે મોઢેથી અમૃત સરખાં વચન નીકળે ને નેણમાંથી અમૃત ઝરે ત્યારે. હૃદયમાં અતિ હર્ષ ને હુલાસ ઉત્પન્ન થાય. ને એક ઘડી દર્શન વિના રહે તો જાણે એક કલપ ગયો એમ લાગે; વળી એક બીજા જુદા પડે ત્યારે નેનમાંથી આંસુની ધારા વહે. એવાં જ્યારે લક્ષણ જણાય ત્યારેજ જાણવું કે ખરી પ્રીતિ છે

લગે ન પ્યારી પ્રીત બિન, બહુ વિધ સુખની ખાત;

હેત વિના હૈયે માત્રે, જો ભીંતર બિટકાત.

જો ભીંતર બિટકાત, હુન બિન અન્ન જ્યું પકો;

નહિં તુપ^૪ ગુડરે તોયર, ફક્ત પોષકો^૫ ફક્તો.

કહે નાગજી વીપ્ર, દઢ દીલ દેખો ધારી;

બહુ વિધ સુખની ખાત, પ્રીત બિન લગે ન પ્યારી. ૩

પ્રીતિ રીતી પારખો, જ્યું મન જલસેં મીન;^૬

દેહ તજે દુર ના રહે, દુધ રખે દુઃખ દીન.

દુધ રખે દુઃખ દીન, છીન^૭ પ્રીત સારસ પુરી;

૩ જુદાં પડે ૧ ઘો. ૨ ગોળ. ૩ જળ. ૪ લોટ.
૫ માછલું. ૬ છુટતાં.

પ્રાણ તજેકી પ્રીત. દુઃખમે રહે ન દુરી.

કહે નાગજી વીપ્ર. જનહીં જો જન વીતી;^૧

જ્યું મન જલસેં મીન. પારખો રીતી પ્રીતિ. ૪

અર્થની વાત પ્રીતી વિના સારી લાગતી નથી. કેમકે અંતર સ્નેહ ન હોય ને જુજ લરી મત્તવાથી ભીંતને બથ લઈએ એવું દિવમાં સુખ પ્રાપ્ત થાયછે અને લુણુ વિના જેમ અન્ન ફિક્કુ રહે, તેમજ ધી. ગોળ ને પાણી નાખ્યા વિના સોટ ફાકે તેવું સુખ મનને પ્રીતી વિના થાયછે. માટે દૃઢતા ધારી જોશો તો માત્રમ પડશે કે પ્રીતી વિના કોઈ વસ્તુ સારી લાગતી નથી. ૩

રીતીએ કરી પ્રીતીની પરીક્ષા કરો. જેમ માછલાને જળ સાથે પ્રીતી દુર થતાં દેહનો ત્યાગ કરે છે. અને તેને દુધમાં રાખીએ તોપણ દૂધે કરી અતી દીનતા પામેછે. તેમજ વળી સારસની પ્રીતી એવી છે કે જોડામાંથી એક મરેતો બીજું પણ મરે. માટે જે ગાણુસને પ્રીતીનો વિયોગ થાયછે તેજ જાણુછે. ૪

સજ્જન વિશે.

સુક^૨ સજ્જન મન સારિકા,^૩ સારસ હંસ ચક્રાર^૪;

ચાતક^૫ સારંગ^૬ સુગડ સો, મધુર બચન પોક^૭ મોર.

મધુર બચન પોક મોર, ઝોર રસ રંગે રીતી;

ખાનપાન સનમાન, પરસ્પર પુરણુ પ્રીતી.

કહે નાગજી વીપ્ર, જીઓ જગ ઝોઈ અનૂપમ;^૮

સુખ સંજીવ હૈન રેન, સારિકા સુખ સજ્જન મન. ૧

૧ વીત્યાનો અનુભવ થયો હોય તે. ૨ પોષટ. ૩ મેનાં.

૪ અંદ્રગા સાથે પ્રીતીવાળું પ્રાણી. ૫ બપૈઓ. ૬ લમરો.

૭ કોયલ. ૮ ઉપમા નહિ અપાય એવું.

જ્યાં સંજન ત્યાં સુખહે. સુખ સમીપે પ્રીત;
 જ્યાં પ્રીત ત્યાં મીતહે, મિત^૧ ત્યાંહાં હે ચિત.
 મીત ત્યાંહાં હે ચિત, રીત તો ત્યાં તરંગા;^૨
 જ્યાં પુષ્પ ત્યાં ખાસ, ખાસ તે પાસ ભરંગા^૩
 કેહે નાગજી વીપ્ર, ભક્ત ત્યાં હોવત ભજન;
 મંજન^૪ નિરમળ નીર, સુખ હે જ્યાં હે સંજન.૨

અર્થ—સંજનનો જે સમુદ છે તે ઉત્તમ પક્ષી પો-
 પટ, મેનાં, સારસ, હંસ, ચક્રાર. બપૈઝો, ભમંગ, ક્રોચલ
 મોર એ રૂપી છે ને તેના શબ્દોના જેવીજ તેની પણ મ-
 હુર વાણી છે. વળી તેની રહેણી રસ રંગથી ખાવું, પીવું,
 સન્માન કરવું ને આસ્પરસ પૂર્ણ પ્રીતી રાખવી એવી હોય
 છે. એવા જે સંજન પુરૂષ છે તેમની સુંદરતાની ઉપમા
 આપવા આ જગતમાં બાળું કોઈ પણ નથી માટે તે રાત
 દહાડો સુખ સહિત ચીરંજીવી રહો, ૧

જ્યાં સંજનનો વાસ રહેલ છે ત્યાંજ સુખ રહે છે
 ને જ્યાં સુખ છે ત્યાં પ્રીતી છે ને જ્યાં પ્રીતી ત્યાં મિત્રો
 પણ છે ને જ્યાં મિત્રો ત્યાં ચિત રહે છે. જેમ જ્યાં જળ
 છે ત્યાંજ તરંગ (લોહ) હોય, ને જ્યાં કુલ ત્યાં વાસ હોય,
 જ્યાં વાસ ત્યાંજ ભમરા રહે છે ને જ્યાં ભક્ત ત્યાંજ ઇ-
 શ્વરનું ભજન હોય છે ને જ્યાં નિરમળ જળ હોય ત્યાંજ
 મવાય છે, તેજ રીતે સુખનો નિવાસ સંજનને વિશે રહેલ છે.૨

દુર્જન વિશે.

(જે રાજ્યમાં રાજની પાસે ખળ માણસ રહે છે

ત્યાં સંજનનો ધડો થતો નથી.)

એક દેશમાં આવર નહિ, કેવળ પંખી કાગ;

૧ મિત્ર. ૨ લોહ. ૩ ભમરા. ૪ નાવું.

મુઠમતિ રહે મનુષ્ય ત્યાં, ઈનુસ્વરમાં^૧ અનુરાગ;
 ઇનુસ્વરમાં અનુરાગ, એક બેર^૨ કરને યારી;
 અળનવાસી આપ, કોયલ મારતકી^૩ મારી.
 કહે નાગજી વીપ્ર, તર^૪ રવ^૫ કીન તે સમે;
 ચક્રિત ભયે સુની સાદ, અવર નહિ એક દેશમે.^૬ ૧
 કોયલ કલવર કાન દે, વાયલ^૭ કીન વિચાર;
 ઇનુસ્વર સુનકો આપકો, કમતી હોવહી કાર.^૮
 કમતી હોવહી કાર, યાર અળ કરો ઉપાધ;
 કેનાં અવગુણુ કોઈ, જોઈ એકિ થલને જાઈ.
 કહે નાગજી વીપ્ર, તકી^૯ મારત લાગે તવ;
 પ્રયળ કીન પોકાર, કાનદે કોયલ કલરવ.^{૧૦} ૨

અર્થ—એક દેશની અંદર જીમ્મ પક્ષી વિના ફક્ત
 કાગડાજ વસતા હતા તે ત્યાં જો માણસ રહેતાં તે અસાધ
 હતાં, તેથી તેમની પ્રીતી કાગડાનાજ સ્વરમાં લુપતા પામી
 હતી. એક સમે સૌ મંડળ મિત્રાચારી જાંઘવાં બેસું થ-
 એલ ને કાગ સ્વરથી શ્રવણ પાન કરી મુંઠ મતિઓ આ-
 નંદ પગાડતા હતા, એવામાં આંખાના રહેવાવાળી કોયલ
 પવનની મારી જઈ ચઢી ને ઝાડપર બેસી મધુર સ્વર ક-
 યો. ત્યાં પેલા મનુષ્યો આશ્ચર્ય પામ્યા કે આ સ્વર કોનો
 હશે? તેવામાં કાગડાઓએ પણ તે મધુર સ્વર સાંભળતાં
 વિચાર કર્યો કે જો આનો સ્વર અહિંના લોકો સાંભળશે
 તો આપણું માનકમતી થશે માટે કાંઈ અવગુણુ કાઢી આ
 ટેકાણેથી જાય તેવો ઉપાય કરો. એમ વિચારી મારવા તા-
 ક્યા ને એકદમ કોયલનો સ્વર કોઈ ન સાંભળે તેમ બો-
 લી ઉઠ્યા. ૨

૧ એની બોલીમાં. ૨ એક જીમ્મની. ૩ પવન. ૪ લાડ.
 ૫ સ્વર. ૬ કાગડો. ૭ વક્રર. ૮ તાકીને. ૯ ખુબ સ્વર,

કવા કપુદ્ધિ દેખકેં કાંચલ દે ધકાય;
 અજ્ઞાની કે આશ્રમેં, રેનેકા ફળ નાય.
 રેનેકા ફળ નાય, અહિં સખ યુદ્ધિ ગુન જાવે;
 નાવે લક્ષણ એક, આપકો માન ઘટાવે.
 કહે નાગજી વીપ્ર. દેશમેં દેખા દુવા;¹
 કયા કાચલકા કાગ સજ્જન જ્યાં જસેંહિ કવા. ૩
 કવા કપુદ્ધિ કુટીલ નર, કવિ કાચલ કરજાણ;
 સજ્જન અળ વન સો રહે, પ્રીત પ્રેમરસ પાન.
 પ્રીત પ્રેમરસ પાન. આનકું આદર દેવે;
 સારિક² સુક ચકાર, મોર મોર લેરી લેવે.
 કહે નાગજી વીપ્ર. સમાજ જશ કાવત સુદ્ધિ;³
 ખળ ખગતા પર ખીજ, કુટીલ નર કવા કપુદ્ધિ. ૪

અર્થ—એવે વખતે કાગડા રૂપી ખલ અને
 કપુદ્ધિ લોકોને જોઇ કાચલે વિચાર કર્યો કે આ અજ્ઞાનીનું
 સ્થળ છે જેથી અહીં રહેવામાં કાંઈ ફળ નથી, પણ ઉલટી
 યુદ્ધિને ગુણ જશે અને એકે સારું લક્ષણ આવશે નહિ.
 તેમજ માન ઘટશે, તેથી ચાલી નીકળી. માટે દેશમાં જ્યાં
 એવા અજ્ઞાની ને ખળ વગેરે દુષ્ટ જનવાળું સ્થળ હોય
 ત્યાં સજ્જન પુરૂષે રહેવું ઘટીત નથી. ૩

કપુદ્ધિ જે કુટીલ નર છે તે કાગડારૂપી જાણવા ને ક-
 વિ છે તે કાચલ રૂપી છે. અને સજ્જન મંડળ તે આંખા-
 ના ખગીયા રૂપી છે, તેવે ટેકાણે કાચલ રહી તેના પ્રેમના
 રસનું પાન કરે છે. મત્તવગકે કવિ છે તે સજ્જન પુરૂષોમાં
 પ્રોતાની પરીક્ષાથી આનંદ લે છે, વળી તે સમાજમાં કોઈ
 અજ્ઞાણ માણસ આવે તો તેનું માન સન્માન કરી દીલ
 રાજી કરે છે. ને તે સમાજમાં મેનાં, સુક, ચકાર, મોર,

¹ એવા રાતે દેશમાં દોષ દેખાણો. ² મેનાં, ૩ સુક.

ભોર રૂપી સજ્જનો સુખ લે છે. તેનો સમાજ તે શુદ્ધ ચિ-
ત્તવાળો જશ ભરેલો બાળુવો. ને તેવા સમાજપર બગલા
રૂપી બળ દેવથી જુવેછે. ૪

બગલા દંભી બોત હે. સુગતિ સજ્જન મરાણ^૧ ;
સો^૨ખલ^૩ કેસેં ચલ શકેં, રાજ હંસકી ચાલ.

રાજ હંસકી ચાલ, તાલ^૪ તેલિ સફરી^૫ સુગતા ;
સુકવિ સજ્જન હંસ, ગાનસર મરહી મુકતા.

કહે નાગજી વીર, ઢીઠ^૬ જન ઝોગુન^૭ ઢગલા ;
દીલ વરતાવે દુઃખ, બોત હે દંભી બગલા. ૫

બળ મંડળ વિષે કવી ગૌરીશંકર કૃત.

બલકી મંડળી ખેલહી, ધોરન રાજ મૂડ ;

કયા કપોતા કલકલી કોશી કંકણ કૂડ.

કોશી કંકણ કુડ, જુડહીં જૂઠા ભગડા.

બળ બગ કરહીં ખેલ, દહે મુખ પવિત દગડા.

કહે શું શંકર સત્ય, સુગતતા ચોરી છલકી ;

બનતી^૮ મહેરી^૯ બાત, ખેલહીં મંડળી બળકી. ૧

અર્થ—આ જગતમાં બગલારૂપી દંભી માણસો ધ-
ણા હોયછે, ને રૂડી ગતીવાળા સજ્જનને હંસરૂપી વીરલા
છે. માટે જો બળ હંસની ચાલ લેવા બન્ય તો ક્યાંથી
આવે !! અને જે બગલા છે તેનો ચારો તળાવમાં મીનનો
છે તેમ દંભી બળ પુરૂષનો ચારો દુષણ વાતનો હોયછે,
ને જે હંસ છે તેનો ચારો ગાનસરોવરનાં મોતીનો છે.
તેમ સુકવિ જે સજ્જન હંસરૂપી છે તેનો ચારો વિદ્યા, દ-
યા, દાન, પરમાર્થ, ધર્મ ને શીયતરૂપી મોતીનો છે. માટે
જે જે મુરખ દંભી છે તે અવગુણોજ ઢગલો ને તેના મિ-

૧ હંસ. ૨ એ. ૩ બળ. ૪ તળાવ. ૫ માંછલાં.
૬ મુરખ. ૭ અવગુણ. ૮ બણાવી. ૯ સ્ત્રી.

લાપથી અંતરમાં ઉદ્ભવ થાયછે. માટે તેનાથી દુર રહેવું. ૫

જ્યાં ખળ પુરુષોનું મંડળ ભેગું થાયછે તે નીચેનાં દુષ્ટ પંખીરૂપી હોયછે. તેમાં સર્વનો ઉપરી ધૂડ હોયછે અને કાગડો, હોસો, કલકલીઓ. કાળોકોશી, કાંકણદાર, રૂપી તાપ્તાનું ખળ મંડળ હોયછે. પછા ગમાં મારી કળીઓ કરે છે ને ખગલારૂપી જે અંદર ખળ છે તે કાગડોના તાલ પાતાવે છે. તેમના મુખની વાતો એવી હોયછે કે જેમ પર્વત ઉપર મયરા દડતા હોય તેવી. એટલે તે ચાડી, ચોરી અગર છેતરવાની કે પરસ્ત્રીના વખાણની હોયછે. ૧

સત્યાસત્ય વિશે.

પ્રતિતી^૧ પુરુષ પ્રમાણદી, ચલચે^૨ સાચે હોય ;

સલીલ^૩ ખળકી સાચીસો, કહી ન માને કોય.

કહી ન માને કોય, જોઈ નર કહાવે જુઠાં ;

ચલે અનુકે સંગ. રાગ તેહિ ઉપર રહા.^૪

કહે નાગજી વીપ્ર, રજો ઉર સતકી રીતી ;

ભીતિ^૫ ભવ મીટ જાય, પ્રમાણ દી પુરુષ પ્રીતિતી.

સતસે^૬ ચલેસો સંતહે, અધર્મે ચલે અસંત ;

વેદ બેદસો વામપેહે. કૈવલ^૭ જગકે જાંત.

કૈવલ જગકે જાંત, અંત નહિ વેદિ^૮ ઉધરહી ;

તીરથ તપ દ્વીજ ધેન, માન ખલ ખાંડન કરહી.

કહે નાગજી વીપ્ર, મુખોગન^૯ કહીકે મતસે ;

સુધા સુરા સમ સોય, સંતહે ચલેસો સતસં. ૨

અર્થ—આપણો વિશ્વાસ સર્વ માણસને ખાતરી પૂર્વક જેસે તેમ સત્યપણે વર્તવું ને અળી બોલા. અળી ફેક એવો ખલ પુરુષ સત્ય વાત કહે તોપણ માણસોને ત-

૧ વિશ્વાસ. ૨ નિર્લજ્જ. ૩ કોપ્યા. ૪ જન્મવું. -મરવું. ૫ વિમુખ. ૬ કૈવળ. ૭ એ. ૮ ઉદ્ધાર. ૯ મનમુખી.

સંક્રાંતિ તેનો ભરેંસો આવતો નથી. કારણ તેનું જૂઠાણું સર્વને જણાએલું હોયછે. એવાજૂઠા પુરુષનો સંગ જેના ઉપર દૈવનો કોપ થએલો હોય તે કરે. ગાટે મનમાં સત્ય પણે ચાલવાની રીતી પકડવી કે ભવફેરાનો ભય દુર થાય. ૧

સત્યપણે ચાલે તેને સંત પુરુષ જાણવા અને અસત્યે ચાલે તેને અસંત જાણવા. વળી એવા જે અસંત છે તે વેદના બેદથી વિમુખ છે. કેવળ જમનાજી જીવછે. એનો અંતે ઉદ્ધાર નથી. એવા જે ખજા અસંતછે તે તીર્થ, તપ, બ્રાહ્મણ, ગાય એના મુખનું ખાંડન કરેછે. તેઓને કર્ણીને વિષે મનમુખી એટલે મનની ઈચ્છા મુજબ ચાલવા વાળા જાણવા. પણ તેને વેદમુખી કે મુરુમુખી નહીં જાણવા. ગાટે જે સંતછે તે અમૃતરૂપી છે ને અસંતદારરૂપીછે. ૨

બોલ્યું ન પાળવા વિષે.

શંખ લપેતાડા લેખીયો, બોલે જૂઠા બોલ;
કેવેશો દેવે નાહિં, કચ્છુ ન મુખકા તોલ.
કચ્છુ ન મુખકા તોલ, પોલ જ્યું વાણિબોલે;
સભા નાહિં સરાત, પાગર પનહિકી તોલે,
કહે નાગજી વીપ્ર, ગોદવે ખૂબ ગપોડા;
બોલે જૂઠા બોલ, લેખીયો શંખ લપેડા. ૧

શઠના સંગનું ફળ.

સંગ ન દીજે શઠકો, લોપત નિજકી લાજ;
માન ધટાવે મનુષ્યમાં, કુટિલ ખિગારે કાજ;
કુટિલ ખિગારે કાજ, બદનસેં જડતા બોલે;
કષ્ટદિ કથન દે કાન, આન કમ હોત અમોલે.
કહે નાગજી વીપ્ર, તરત સંગ ત્યાગિ દીજે;
લોપત નિજકી લાજ, શઠકો સંગ ન કીજે. ૧

અર્થ— જે માણસ બોલે તે પ્રમાણે પળેનહિં તેને લપોડશંખ કરીને એક શંખ આહ્વાણ પાસે હોતો તેની ખરાબર જાણવો કેમકે તે આહ્વાણ તેની પુખ્ત કરી પછી માગે કે લાખ આપો ત્યારે શંખ કહેશે લો સવાલાખ પણ એક કુટી બદામ પણ મળતી નહિં. અને જેમ કુંભ--આદિ પો-લારને વિષે વાયુ ભરતાં અર્થ વિનાનો અવાજ થાય છે તેમ તેના બોલ તોલ વગરના નકામા છે. તે સભામાં વખાણ પામે નહિં પણ તે અજાણ ઉપાન તોલ છે, વળી એવોજી પુરુષ છે તે ગપોડા ઝુડવામાં જૂઠા બોલજ વાપરે છે માટે તેવાનો સંગ ન કરવો. ૧

શઠનો સંગ કરવો નહિં કેમકે એથી મનુષ્યમાં માન ઘટે ને પોતાની આગર કમી થાય. વળી એ કુટીલ કામમાં બીગાડ કરે છે. એવા કબુદ્દિ શઠનાં કથન કોઈ કાને ધરતો પોતાની અમૂલ્ય લાજ હોયતો તે કમી કરે છે. માટે તેવાનો તુરત સંગ તજ દેવો. ૧

મુરખ શ્રોતા વિષે.

શઠ શ્રોતા સમજે કહા, વાણિ વિચ્છે, વિલાસ;
સતિ શણગાર સોલે સજે, પતિ અધેકે પાસ.
પતિ અધેકે પાસ, ઉદાસ ઉર નિરક્ષણતાનાં;
જ્યું બેરેકે પાસ, ગાય સંગિત^૨ કર ગાનાં
કહે નાગજી વીપ્ર, પ્રવિનસો ચિત્તહિં શ્રોતા;
કવિતા જન્ય વિલાસ, સમજે નહિ શઠ શ્રોતા, ૧

લીક્ષા વિષે.

†પ્રથમ પ્રાચીન કાળમાં લીક્ષા માગવાનો ચાલ હશે તેમ તેનો હેતુ પોતાનો ધર્મ સાચવવાને વિદ્યાભ્યાસ માટે પણ હાલ સંપ્રત કાળમાં સૌએ એ ધંધો પકડ્યો છે તેગજોતું.

૧ પંડિત. ૨ ગાયન.

તુલ તરંતે તુચ્છહે, હળવો મગન આધ;
 માતતહીં મન માગહું, પવન ઉડાવત તાંહી.
 પવન ઉડાવત તાંહી, કાહો કહુ લઘુતા^૧ કેસેં;
 જન્યત જલ જુગદીશ,^૨ ભયા તન વામન^૩ વેસેં.
 કહે નાગજી વીપ, માગવો ખુરો મરન્ટે;^૪
 હળવો મગન આધ, તુચ્છહે તુલ તરન્ટે. ૧

અર્થ—જે મુરખ શ્રોતા છે તે પંડિતની વિશેષે કરી
 બોધ આપવાવાળી વાણી વિલાસમાં સમજતા નથી. જેમ
 સતી સ્ત્રી પોતાના અધ પતિ પાસે સોળે શણગાર સજ્જ
 હાવ-ભાવ દર્શાવેછે પણ તેના હૃદયનો હુલાસ નિષ્ફળ જાય
 છે તેમ. વળી કોઇ બહેરા મણસ પાસે સંગીત ગાયન કરે,
 પણ તેનો રસ બહેરાને નથી. માટે પંડિત-કવિનાં મર્મનાં
 વચન એતો જે પ્રવિણ છે તેજ તેમાં ચિત્ત પરાવી ઉપયોગી
 લાભ લે છે. ૧

ભીખ માગનારનો વકર તરણા કરતાં પણ હલકો છે.
 તે માગવાનો વિચાર મનમાં કરેછે ત્યાં તો જેમ પવન
 વિષે તરણ ઉડી જાયછે તેમ તેની આખર નાશ પામેછે;
 વળી માગવું કેવું ખરાબ છે ! તેનું હું તમને શું હલકાપણું
 કહું !! જુઓ ! ભગવાન રાજા બળી પાસે માગવા ગયા તો
 તેમને કેવું નાનું (વામન) ૩૫ લેવું પડ્યું હતું ! માટે
 માગવું તે મોત કરતાં ભુંડું છે જ્યેા હે આર્યો હવે તે બંધ કરો.

સત્ય શૂરાતની.

શૂરા અનકું જાણીયે, કળહું કાયર નોય;
 શત્રુકે સમોદમેં, રણમેં ડરે ન જોય.
 રણમેં ડરે ન જોય. હોય નહિ ત્રાસ તનમેં;

૧ નાનપણ ૨ પરમેશ્વર. ૩ નાનું. ૪ મોત.

દેખે ગર્દજ્યું દેહ, ખેહ^૧ કરે એક ખનમેં.^૨
 કહે નાગજી વીપ્ર, તતીક્ષણુ તેગે^૩ પૂરો;
 લેવે મુખપર ધાવ, બાણીયે અનકું શૂરા.^૪
 શૂર નગારા જળ સુને, અંતર હોત ઉગંગ;
 રણકો સંગ્રામ દેખકે, ચઢત યોગના રંગ.
 ચઢત યોગના રંગ, અંક બીકસત^૪ હે યાકો;
 હકે વાગે હજૂર, નૂર મુખ જલકત તાકો.
 કહે નાગજી વીપ્ર, ખેલ જળ મચે ખગારા,^૫
 હોત મન મુસતાન, શૂર જળ સુણે નગારા.^૨

અર્થ—ખરો શૂરો તેજ કે જે કદી પોતાને અંગે
 દિલ્લતા આણે નહિ; રણ સંગ્રામમાં શત્રુના મોટા જથાને
 દેખી ભય પામી પોતાની પાછી પાનો કદી ધરે નહિ; પો-
 તાનો દેહ નાશવંત છે એમ જાણી શત્રુને પલક વારમાં
 જમીન દોસ્ત કરી નાખેછે. અને એવો જે શૂરાછે તે તેવે
 વખતે તરવારમાં શૂરો પુરો જની ભય ન રાખતાં સન્મુખના
 ધાલે છે- ૧ શૂરવીર સંગ્રામના પ્રારંભને વિષે શનય લડા-
 ધનાં દુંદભી વાજાંત્રોનો નાદ સાંભળી હર્ષ યુક્ત થતાં
 મનમાં યોગણો શૂરાતનનો રંગ લાવેછે તે વખત તેનું શરીર
 કમળના પુલની પેઠે પ્રકુલિત થાયછે, અને રણમાં જ્યારે
 વીર જોદ્ધાઓની સામસામી હાક વાગેછે ત્યારે તેનાં મુખ
 આંખું ન થતાં તેજપર આવેછે. ને જે વખત તરવારોની
 ઝપાઝપીનો ખેલ મચેછે ત્યારે તે મસ્તાનો જાને છે.

પ્રથમ કટારી પેરકે, ચડત રણમેં શૂર;

હક વાગે સો ના હઠે, કરત રીપૂ દળ દૂર.

કરત રીપૂ દળ દૂર, હજૂર સામસેં રેવે;

સો ધન જાગત ધૂળ. ધાવ સો મુખપર લેવે.

૧ રજ. ૨ પલકમાં, ૩ તરવારે. ૪ પ્રકુલિત. ૫ તરવાર.

કહે નાગજી વીપ્ર, જેલ જળ ખજડ^૧ ખટારી;^૨
 દૂક દૂક ઉડ જાય, પેરકે^૩ પ્રથમ કટારી. ૩
 ચટકા ન્યારા શરકા, ખરાખરીકા ખેલ;
 શત્રુકે સમોહમે^૪, આપે ખડા અકેલ.
 આપે ખડા અકેલ, ત્રજડ^૫ કર ભેળે તનકું;
 પડત શીશપર ધાવ, ડરત નહિ^૬ કળહું મનકું.
 કહે નાગજી વીપ્ર, પ્રાણુ સો કરે ન પ્યારા;
 ખરાખરીકા ખેલ, શરકા ચટકા ન્યારા. ૪

અર્થ-શરો પ્રથમ કટારી ભેટે પેરીનેજ રણુ સંગ્રામમાં ઉતરેછે. તે વખત લડાઈની ધમસાણુ ગાજતી હોય તોપણુ પાછો નહિં હઠતાં શત્રુના સૈન્યને વિખેરી નાંખી પોતાના ઉપરી સરદાર પાસેજ રહેછે, ને શરીરને દ્રવ્ય ધુળ જાણી પોતે ધા લેછે; જે વખત મારામારી નો મામલો જામે ત્યારે તરવારથી ખેલી શત્રુઓને દૂક દૂક કરી નાખેછે. ૩

જ્યારે ખરા ખરીનો જીવનો વખત આવી ઉભો રહે છે ત્યારે શરાનો પરાક્રમી ઉત્કૃષ્ટ ચટકો જૂદોજ હોયછે; પોતે શત્રુના જગ્યામાં એકલો ઉભો રહી, હાથને વિષે તરવાર પકડી તેમાં પોતાના શરીરનું બળ એક રૂપ જોડી શત્રુથી ન ડરતાં માથે ધાના ફાવે તેમ પ્રહાર પડે, પણ પોતાના પ્રાણુને તે વહાલો ગણુનો નથી. ૪

ભક્તિ ભડનાં^૧ રણુ મુખે, ગિના શર નહિ હોય;
 કાયર કારણુ ખેતમે^૨, પાવ ટકત નહિ કોય,
 પાવ^૩ ટકત નહિ કોય, સમજ શીર બિનહીં શરા;
 હક વાગે હુશિયાર, નરાં મુખ જલકત નૂરા.
 કહે નાગજી વીપ્ર, લાજ કાજ તેહિ ભડનાં;
 શરા ભક્તિ સંત ભેડ, કઠણુ હે કામજ ભડનાં. ૫

૧ તરવાર. ૨ મારામારી. ૩ તરવાર. ૪ લડવું. ૫ પગ.

સાધુ અર શરૂ સારિખા, ઠવત આપ આ ઠાણ;
જખમ લગ્યાસો જહાનમેં, ધૂમત કાઢત ધાણ.
ધૂમત કાઢત ધાણ, મરન ધમસાણ મચાવે;
તન પ્રીતી દે તાગ, ધરા^૧ રણ ઈસખીધર^૨ ધાવે.
કહે નાગજી વીપ્ર, બે નહિં મરને ભૂરા;^૩

ખરેખરા રણખેત્ર, સગ સાવજ રણ શરૂ. ૬

અર્થ—ભક્તિ અને લડતું એ શરવીર વિના બને નહિં. કાયરતાથી મેદાનમાં પગ ટકતો નથી; એ તો જે ખરો શરૂએ તેજ માથું ફારે મુકી મેદાન પડે છે ને હાક વાગે ત્યારે હુશીયાર બને છે. તે વખત તેના મુખપર તેજ ઝળકી ઉઠે છે ને લાજ રાખવા સારું લડે છે. માટે શરૂની ખરી ભક્તિ લડતું એ છે, અને સંતની ભક્તિ કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહરૂપી શત્રુઓ સામુ લડી જીત મેળવવી તે છે, જેથી લડતું તે પણ મહા વિકટ કામ છે. ૫

સાધુ અને શરૂ એ બેઉનું કામ સરખું છે, કારણ શરૂ રણમાં ઠરે છે ને સાધુ ભક્તિમાં ઠરે છે; શરીરને જખમ લાગે તોપણ શરૂ ધુમીને ધાણ કાઢે છે ને શરીર સાથે પ્રીતિ હોય તે દુર કરી એકદમ ધસારો કરી મરતાં મરતાં ધમસાણ મચાવે છે ને કાળનો બચ ન રાખતાં સાવજ જેવો રણમાં શરૂ બને છે.

વખાણે ઘાહો વેરીઆં, શરૂ કર સમશેર;

દળમેં દુનડ^૪ જળ્યકેં, ફાજ દેતહીં ફેર.

ફાજ દેતહીં ફેર, તનુસેં મટ ગઈ ત્રાસા.

મરન લડનમેં મન, આપ નહિ જીવન આશા.

કહે નાગજી વીપ્ર, ગર જીવા^૫ મનમાં જાણે;

ધૂમત અરિ^૬ ધટ^૭ ધાવ, વેરીઆં તાંહ વખાણે. ૭

૧ પૃથ્વી, ૨ એ રીતે, ૩ ગાંધે, ૪ તરવાર. ૫ જીવતાં મુવો. ૬ શત્રુ. ૭ હૃદય.

સામા ધાહો શૂરકા, મુખપર લેવત માર;
 પાછા ડગસો ના ભરે, નિશ્ચે ઓ નિરધાર.
 નિશ્ચે ઓ નિરધાર, અડગ દીલ કયુ ન ડોલે,
 જડા જડી બજ તોગ, હરખ દિગતસેં બોલે.
 કહે નાગજી વીપ્ર, જંગ રણ જખેદીં જમા.

કાયર કયુ ન હોય, શૂરકું મુખ ધા સામા. ૮

અર્થ—શૂરવીરના હાથથી થયેલ સગશેરનો ધા સામો
 દુસ્મન પણ વખાણે છે, ને મનમાં જાણે છે કે ખરો બ-
 હાહૂર છે. તે દુસ્મનના દળને વિષે તરવાર ચલાવી ફાંજને
 ફેરવી નાખે છે પોતે જીવતોજ મુઓ છે એમ ધારી કાંતો
 દુસ્મનને મારવા, કે મરવું એમ જાણી શત્રુના મનમાં ધા
 ધૂમે તેમ કરે છે. ૭

શૂરવીર તે શત્રુના સામાજ ધા લે છે, તે કદી પુંઠ
 દેતો નથી તેમ મનમાં ભય આણી પાછી પાની નહિં કરતાં
 જે વખત તરવારની ઝપાઝપી ચાલે છે તે વખત તેના હૃદય-
 માંથી હર્ષ ને દિગતના બોલ દુસ્મનને કાયરતા પગાડવાં સારું
 દો, દો, દો, એવા દોકારના નીકળે છે ને રણજંગ જામે
 ત્યારે કદી તે કાયરતા આણતો નથી. ૮

સામ બોલાવે શૂરકું, રખે પલંગા પાસ;
 મન ગમતી મોજાં મીલે, સખ જગ દે સાખાશ.
 સખ જગ દે સાખાશ, દેત જગીરી દોની^૧;
 સખજ દેખત સંગ્રામ, નિવાસ પાસ નિત હોની.
 કહે નાગજી વીપ્ર, ભૂપકું^૨ બેડ^૩ મન ભાવી;
 મીલે ગાન સનમાન, બેઠાવે સામ બોલાવી. ૯

શૂરવીર વિષે કવિ ગૌરીશંકર કૃત.

કરિ^૧ ગનમે^૨ જ્યુ^૩ કેશરિ^૪, ચારિ ગનમે^૫ યુ^૬ શૂર,
 ઉડ^૭ ગનમે^૮ જ્યુ^૯ ઈંદુહે^{૧૦}, યુ^{૧૧} જલકત મુખ નૂર.
 યુ^{૧૨} જલકત મુખ નૂર, તૂર રણુ જાગત તીખણુ;
 આંતર હોત ઉમંગ, રંગ તવ જામત રીખણુ.
 કહેશું શંકર સત્ય, મરનકો ડર નહિ^{૧૩} મનમે^{૧૪};
 તનમે^{૧૫} ખીકસત તેજ, કેશરિ જ્યુ^{૧૬} કરિ ગનમે^{૧૭}. ૧૦

અર્થ—શૂરાને પોતાનો જીપરી માન સાથે બોલાવી હ-
 જૂરી રાખે છે—અર્થાત્ દોલીયા પાસે રાખે છે. તેનો સ-
 ખળ સંગ્રામ બેઠા મન માનતી મોજ આપે છે ને બ-
 મણી પાયરીએ ચડાવે છે. એવા વીર પુરુષને સર્વ જ-
 ગત શાખાશી આપે છે. રાજા પણ તેની લડાઈની ચતુ-
 રાધથી ખુશ થઈ તેને માન સન્માન સાથેજ નીત પો-
 તાની પાસે રાખે છે ૯. હાથીના સમુહમાં જેમ સિંહ નિર્ભય
 રહી તેના કુંભ સ્થળને બેઠે છે તેમ શત્રુના સમુહમાં શૂ-
 રવીર તેનાં શીર છેદન કરે છે; આકાશમાં તારાને જેમ ચં-
 દ્રમા પોતાના તેજથી ઢાંકે છે તેમજ શૂરવીર શત્રુના તે-
 જને ઝાંખું પાડી પોતાના મુખનું તેજ ઝળકાવે છે અને મ-
 રણુનો બચ દુર કરી રણુનાં શૂરમય આકરાં વાજાંત્રનો નાદ
 સાંભળી વીરરસનો રંગ જમાવે છે. ૧૦

ખીકણુ. [કાયર] વિષે.

પહેલાં બકતર પેરકેં, હક વાગે હઠ બચ;
 સોમદ નહિ^૧ નદઈ^૨ હે, મહીસો લાજ ગમાય.
 મહીસો લાજ ગમાય, જગતમે^૩ હોવત હાંસી;
 જીવત ભયા સો ઝેર, ફેર દીલ જીઓ તપાસી.
 કહે નાગજી વીપ્ર, ખરાબ મીલ્યા સખ ખેલા^૪;

૧ હાથી. ૨ જથો. ૩ સિંહ. ૪ આકાશ. ૫ ચંદ્રમાં,
 ૬ પૃથ્વી. ૭ નાદાર. ૮ જશ મેળવ્યો હોય તે.

શ્રદ્ધા શૂર યદ સાથ. પેરકં યત્તર પહેલાં. ૧

વિવેકીની પારખ વિષે.

તરત પીછાને પારખ્યું, દગા કે સાચું દાગ;

વાણી જાણી વર્તીદી, જે કપ્પુલિકા કામ.

જો કપ્પુલિકા કામ, ખરા રૂપિયા ખોટા;

શારદ^૧ નાહિં છુપાય, ગંડુ વાણિકા ગોટા.

કહે નાગજી વીપ્ર, ઝવેરી હોય સો જાને;

મન લેવા કો મર્મ, પારખ્યું તરત પીછાને. ૧

અર્થ—રણ સંગ્રામને વિષે યત્તર (લડાઈનો પોપાક) પહેરીને સૈા પહેલો ચડે પણ જ્યારે લડાઈની હાક વાગે ત્યારે તે પાછો ખસી જાય છે. તેવા પુરૂષને ખાયલો જાણવો. તેની જગતમાં આગર જાય છે; લોકોમાં હાંસી થાય છે; અને પ્રથમ જે જશ મેળવ્યો હોય તે પણ નાશ પામે છે. ગાટે હે ભાઈઓ મનમાં ફરી તપાસ કરી જોશો તો જાણશે કે તેવાનું જીવનું ફેગટ છે. ૧

જે પારખું કરે તેવા છે તે સાચા કે ખોટા નાણાની પરીક્ષા કરે છે, તેવીજ રીતે વિવેકી માણસ કપ્પુલિકા કે સપ્પુલિકા માણસની પરીક્ષા તેના મોઢાની વાણીપરથીજ કરી લે છે, કારણ જે ગંડુ છે તેની અણસમજ ભરેલી વાણી તરત કળાય છે, તે એવું પારખું જે તેનો ભેદ હોય તેજ મર્મપરથી સમજી લે છે. ૧

અફીણ ખાવાના અવગુણ વિષે.

અમલી ખાવે અગલકું, હોત અવગુણ આઠ;

ન લંપટ લોહી ના રહે, ક્રોધ કુડકા ઠાઠ.

ક્રોધ કુડકા ઠાઠ, વેપયું ૪ પત ખોવન હારા;

૧ વાણી. ૨ મોલ. ૩ પાંગળો. ૪ આગર.

જલ જલ રખેસો દુર, વસન તો જોત નઠારાં.

કહે નાગજી વીપ્ર, સભામાં નહિં ^૧સરાવે;

હોત અવગુણ આઠ, અમલકું અમલી ખાવે. ૧

અફીણ ખાવાના ગુણ વિષે.

એતા ગુણ હે અમલકા, આતરે હોત હુશિઆર;

^૨બંધ ન છૂટે ધાવતેં, જયન ન દીન ઉચાર.

જયન ન દીન ઉચાર, લખોસેં હોત લડાઈ;

તન ધન પરહીં તેગ, ભયા અંગ દુખ ભાષ.

કહે નાગજી વીપ્ર, લેનાં તન ^૩સનકા જેતા;

આત હોત હુશિઆર, અમલકા ગુણ હે એતા. ૨

અર્થ—અફીણ ખાવામાં આઠ અવગુણ રહેલા છે. તે એ કે ૧ જોલ્યું ન પજે તેવો ગુણ આવે, ૨ લોહી ના રહે, ૩ ક્રોધ વધે. ૪ જીવું જોલવાની લત થાય. ૫ પાંગળો—દુખજો થાય, ૬ વિશ્વાસ નય. ૭ પૈશાનું બળ ધટે. ૮ તેમજ શરીર કૌવત ગાંઠ પડે માટે તે ખરાબ વ્યસન બાણુવું. તેવો વ્યસની સભામાં વખાણું પાગતો નથી. ૧.

અફીણ ખાવામાં નીચેના ગુણ રહેલા છે. શરીરમાં હાંશિયારી વધે; માથે ફાવે તેવા ધા પડે તોપણ બંધન છૂટે નહિં; વળી ગરીબ વચન મોઢામાંથી લાખો સાથે લડાઈ જામે પણ નીકળે નહિં; તે વખત તરવારના ખા માથે પડે તો અફીણનો કેફ એક પડખે દુખે ભાઈ થઈ મદદ કરેછે, માટે એવો વખત હોય ત્યારેજ ચણા જેટલું લેવું તે સિવાય વ્યસન કરવું નહિં ૨

અદેખાઈ. (ઇર્ષ્યા.)

ધુર ઉડાવે સુરખેં, ^૧સોધી મીલ્યા ન ^૨સોધ;

૧ વખાણ. ૨ આવે. ૩ જંગલ જવું, ૪ ચણા. ૫ પારધી. ૬ શિકાર.

દીન ચડ્યા સો ના મીલ્યા, બકે સો મનમેં બોધ.
 બકે સો મનમેં બોધ, ક્રોધ કર પાપી કોપ્યા;
 રવિચંદ્ર કરતા રાડ, સકાર સુરજ નહિ સોપ્યા.
 કહે નાગજી વીપ્ર, આપને નેનુમેં આવે;
 ફાવે નહિ કસુ દેર, સુરપેં ધુળ ઉડાવે. ૧
 તેસેં દેખી દેખમેં, લેન દેન નહિ તાપ;
 ધર્મામેં આશંકતા, મુંઢ જરત મનમાં.
 મુંઢ જરત મનમાં, સુખ સંપત્ત પર શોભા;
 જળમ લગાધર રજદાન, ડધાન નહિં ભાનત ઝરોભા.
 કહે નાગજી વીપ્ર બળે તન રહે ન બેશી;
 સખકો ખુરો સાય દેષમેં તેસેં દેખી. ૨

અર્થ—એક પારધી હતો તે શિકાર કરવા ગયો હતો. તેણે તે જાળતની સૂર્ય ઘણો ચડ્યો ત્યાં સુધી ઘણી મહેનત કરી પણ શિકાર મળ્યો નહિં, તેથી પોતાના મનમાં બકવા કરી સૂરજે શિકાર નહિં થવા દીધો એમ જાણી ક્રોધના આવેશમાં બરાદ તેના સામી ધુળ ઉડાડી, તોપણ કાંઈ ફળ હાંસલ ન થતાં તે ધુળ તેની આંખમાં જ આવી પડી. માટે અદેખાઈ કરનારને તેની પેટે ફાયદો ન થતાં આંતે નુકશાનજ થાય છે. ૧ અદેખાઈ કરનાર લેણા દેણા વગરનો પારકું સુખ જોઈ તે મુંઢ મનમાં બળ્યા કરે છે, ને પોતાને જાણે કાંઈ ધા લાગ્યો ન હોય ! એમ જાણી તેને અન્ન પણ સુખેથી જાવતું નથી. તેમ તે સર્વતું ખુરજ વાંચે છે, માટે એ વાનર નર્કના અધિકારી છે એમ માનવું. ૨

પરસ્ત્રી સંગ ફળ.

(આ રેખતાનો કર્ત્તા કોણ છે તે નામાચરણ નહિં હોવાથી જણાયું નથી પણ કવિ નાગજીની નોંધના ખર-

૧ બળવું. ૨ શરીર. ૩ અનાજ. ૪ રોટલા.

ડામાંથી હાથ આવેલો છે તેથી તેમનોજ કરેલો હશે એમ
ધારી સુખોપ હોવાથી દાખલ કરેલ છે.)

રેખતો. (કવિત.)

કાયાકો કામ જાય, ગાંઠનકો દાગ જાય;
સુખહીંકો વાન જાય, રૂપ જાય અંગ તે;
ઉત્તમ સખ કર્મ જાય, કુળકો સુભ ધર્મ જાય,
ચુરુકી શર્મ જાય, બંદગી ઉમંગ તે;
પંથકી પ્રતીતિ જાય, વૃથા જન્મ વિતિ જાય,
પરમેશ્વરકી પ્રીતિ જાય, આપની ગતિ ભંગતે;
પીત્રુનકી આશ જાય, ધર્મનકો નાશ થાય,
સ્વર્ગપુરકો વાસ જાય, પરનારી કે સંગતે. ૧

કપટી સાધુ વિષે.

તજી કામ ત્યાગી બને, દામ મેલાવન માટ;
પરમારથ પ્રીછે નહિ, હવા વેપારી હાટ.
હવા વેપારી હાટ, ^૧વાટ ધન હરનસું ધડહીં;
જુક્ત શબ્દકી જાળ, પ્રવિણ સો ભૂલા પડહીં.
કહે નાગજી વીપ્ર, સાજ સંતનકો સજકે;
ભયે^૨ શુદ્ધ લે ભેળ, ત્યાગી બને કામ તજકે. ૧

અર્થ—પરસ્ત્રીના સંગથી નીચેના અવગુણ રહેલા છે.
શરીરનો કામ ઓછો થાય, ધરનો પૈશો જાય, મોઢાનો વાન
ધટે ને શરીરનું રૂપ જાય, ઉત્તમ કર્મ ક્રિયાનો લોપ થાય,
પોતાના કુળના રૂડા ધર્મને ખોટ એસે, પોતાના ચુરુની
આગરને ધડકો લાગે, ઉમંગથી ઇશ્વર બંદગી થતી હોય
તે મંદ પડે, પંથનો વિશ્વાસ કાઢ કરે નહિં, ભાવ ફેરો
વૃથા ગણાય, પરમેશ્વર કરડી નજરથી જુવે, પોતાની બુદ્ધિ
બ્રહ્મ થઈ ચિત્ત વ્યગ્ર રહે, પીત્રુ તરે નહિં, ધર્મને તો ના-

૧ મનોરથ. ૨ હાલ.

શજ થાય, તો પછી સ્વર્ગે જવાની આશાતો શેનીજા!! ૧

ધરનો ઉદ્યોગ તજી જે નિર્ધમી છે તે પૈશા મેળવવા વાસ્તેજ સાધુ બને છે. ને જેમ વેપારીએ પૈશા મેળવવા અનેક પ્રકારના ઘાટ ધડીયુક્તિથી શબ્દો વાપરી મોટા ફાવે તેવા પ્રવિણ હોય તેને પણ ભૂલા પાડે છે, ને તેવા છે તે પોતાનો ઠાઠ મોટા સંતપુરુષ જોડેલો રાખે છે, પણ એવા શુદ્ધાદિક ઉપરના હેતુથી ભ્રમ લેછે; એક રાત્રી પાંચ પરમાર્થમાં ખરચવી તે માથા સાટે ગણે છે. માટે એવા કપટી સાધુથી દુર રહેવું. એતો ઉગ્રા યુરાડનાર છે. ૧

જગતના ખળ ભક્ત વિષે.

(કપટી સાધુના સેવકનાં લક્ષણ.)

માળા ઉર મુખ શમકે, કરત વિષય વહેવાર;
એસેં ભક્ત ભક્તાંનીઆં, કરત જગતકું ખુવાર.
કરત જગતકું ખુવાર, જનર મીલ કરહીં જુક્તિ;
પરત પરસ્પર પાવ,^૧ ગીલત નહિં એસેં મુક્તિ.
કહે નાગજી વીપ્ર, શઠ દંભ દેખાવત શાળા;
કિંકર કામ યુક્તમ, રામ મુખકે ઉર માળા. ૧
વિષયાનંદી વિશ્વમેં, જગત કહાવે ભક્ત;
કામ દામ ઉર કલ્પના, સદા રહત આશક્ત.
સદા રહત આશક્ત, તક્ત^૨ નહિં ત્રણશ તનકી;
લસન હિંગ લે પાસ, બાસ ચાહત મન ઘનકી.^૩
કહે નાગજી વીપ્ર, ગાફલ ગત છે ગંની;
જગત કહાવે ભક્ત, વિશ્વમેં વિષયાનંદી. ૨

અર્થ—માળા ડોકમાં નાખી મોઢેથી રામ રામ બને જોછે પણ તેનું કર્તવ્ય વિષય સાથેજ લાગેલું હોયછે. એવાં જે પુરુષ, સ્ત્રી છે તે આ જગતને ખુવાર કરેછે. તેઓ

૧ પગ. ૨ ત્યાગી દેવું. ૩ કપૂર.

સરખે સરખાં જાર કરે છે ને અરસપરસ ધટીત અધટીત,
ન જોતાં પગે લાગે છે પણ એતો દંબના શાળા વાળાં ને
કામને વશ થએલાં ગુલામ છે એમ માનો, ને એ પ્રકારે
કદી મુક્તિ મળવાની આશા રાખવી નહિં. ૧

આ જગત છે તેમાં વિષયનોજ આનંદ લેવા
વાળા કેટલાક છે ને ઘણા તો એ સારુંજ ભક્ત બની મ-
નને વિષે કામને દ્રવ્ય મેળવવાનીજ કલ્પનામાં ગુંથાણા
રહેછે પણ નાના પ્રકારની તૃષ્ણા ત્યાગી શકતા નથી, એવા
જે છે તેતો ફક્ત હિંગને લસણ હાથમાં લઇ કપૂરની સુ-
ગંધની આશા રાખેછે. માટે એવી જોની ગતિ હોય તે ખ-
રાખ જાણી સજ્જન માણસે દુર રહેવું. ૨

કવિનો ઉપરી કાણુ તેવિષે ચાલેલો સંવાદ.

ગોહિલવાડ તાપ્પાના ગામ સાણોદર બંડારીઆના કવિ ગા-
જીએ કવિ નાગજી સાથેસંવાદ ચલવ્યો તેનો છેવટ નીવેડો.

કવિ ગાજીનો પ્રશ્ન. કુંડળિયો.

ચારણુ છતર જનીયેં, સખ કવિયનકો સ્યામ^૨.

તોલ કરે ત્રીન લોકકો, આનત નહિ અભિમાન.

આનત નહિં અભિમાન, લડકો જોગ માયાકો;

વાત કરત રસવીર, રૂપ હે રાજ સભાકો.

કહે ગાજી ગુન જનન, અનુકો ભારે કારન;

સખ કવિયનકો સ્યામ, જનીયેં છતર ચારણુ.

કવિ નાગજીનો ઉત્તર.

ચારણુ છતર કહત હો, તેં ગાજી ગુન જનન;

સિંહકી શોભા ના જણે, ચાય ખડે હોય જ્ઞાન.

ચાય ખડે હોય જ્ઞાન, સ્યામ તો સંત કવિકા;

તારા તેજ અપાર, જરાખર નહિ રવિકા.

૧ ધણી-ઉપરી.

કહે નાગજી વીપ્ર, પેટકે કારણ પતર;

કાતળ છોલન કુડ, કહત તમ ચારણ છતર. ૨

અર્થ—ચારણ તે સર્વ કવિ ગાત્રનો છતર રૂપી હું. પરી છે કારણ તે અભિમાન નહિ આણતાં ત્રણ લોકનો તોલ કરે છે, તે શક્તિનો પુત્ર કહેવાય છે; વીરરસ ભરેલી વાતો કરવામાં ભરપૂર ને રાજ સભાનું મુખ્ય રૂપ છે મતલબ કે રાજ સભામાં તે બહુ કામનો છે. ૧ ઉત્તર.

હે ગુણના જાણવાવાળા ગાજી કવિ! તું ચારણ સર્વ કવિનો ઉપરી છે એવું કેમ કહે છે!! કેમકે કાવે તેવો શ્વાન બળવાન હોય તો પણ તે કદી સિંહ બરાબર કહેવાય નહિ. તેમ તારાઓ ધણા છે પણ તે સૂર્યના તેજ બરાબર નહિજ. માટે જે સંત પરૂ છે તેજ કવિના ઉપરી છે. આ-કી ચારણ તો પેટને અર્થે પતર રૂપી અને ખોટાં કાતળાં છોલવા વાળો છે.

કવિ ગાજીનો ઉત્તર.

ચારણ વિદ્યા ચૌદકી, બધી બનાવત બાત,
બાવન અક્ષર બુઝણે, ચોસઠ જોગણી સાથ.
ચોસઠ જોગણી સાથ, ગીતકા અંથ બંધાવે;
દંગા લેવે દાન, રાવકી સભા રીઝાવે.

કહે ગાજી ગુનજનન, ખુબહે ક્ષત્રી તારણ;
બધી સું જાણે બાત, વિદ્યા ચૌદકી ચારણ. ૩

કવિ નાગજીનો ઉત્તર.

જેસે વાછર વેડમે, ડોળી સાંઠ કહાય;
વિમુખમેર ચારણ વધુ, જૂઠૂ બોલ કર ખાય.
જૂઠૂ બોલ કર ખાય, અંધામાં કાણા માણ;

૧ દરંગ એવું ઘોડાનું નામ છે તેનો બીજો અર્થ રાજપણ થાય છે- ૨ પરમેશ્વરની ભક્તિથી દુર.

મોહિત વાત બનાય, રખે દીલ સૌકા રાજી.

કહે નાગજી વીપ્ર. ફેલ કર જોડત ફાસર;

ડોળી સાંઠ કહાય, વેડમેં જેસા વાછર. ૪

અર્થ—ચૌદ જાતની જે વિધા કહેવાયછે તે ચારણનીજ છે. તે બધી જાતની વાત બનાવી જાયછે; જેને જાવન અક્ષર તો કહયા પ્રમાણે વરતે છે; એસઠ જોગણી પણ તેની મદદમાં છે કે જે વડે અનેક ચમત્કારી ગીતના ગ્રંથ રાખના બાંધી તેને રીઝધી ઘોડા વગેરેનું દાન લે છે; વળી તે ક્ષત્રી લોકની કીર્તિ વધારી તેને શરમીદે કરવાવાળો સુખજી છે. ૩

ઉત્તર—વાછડાના જથામાં જેમ ડોળીયો સાંઠ મુખ્ય કહેવાયછે તેમ જ્યાં પરમેશ્વરનો લક્ષિત અને જ્ઞાન રૂપી દીવે પ્રગટ થયો નથી ત્યાંજ જૂઠું બોલી પોતાનું કામ કાઢી લે છે, જેમ આંધળામાં ચક્રોર ઉપરી કહેવાય છે તેમ બદફેલકરી આડાંચવળાં ફાસરાં જુડી સૌને મોહિત વાતોથી રાજી રાખેછે. ૪

કવિ ગાજીનો ઉત્તર.

ચારણ સખમાં સરસ હે, ખરી અનુકી ^૧ખોળ;

કાઢે વચન કરોડકો, સભામાં સરમોડ.

સભામાં સરમોડ, આદિયા ^૨શક્તિ ઉપર;

ઠાલો ઠપકો દેત, હો તુગ નાગજી વીપર.

કહે ગાજી ગુન જાન, ધરો મનમાં ધારણ;

ખરી અનુકી ખોળ, સખમાં સરસ હે ચારણ. ૫

કવિ નાગજીએ આપેલો છેવટ નીવેડાનો ઉત્તર.

બનગી સાચી અદલસે, સો કવિ શ્યામ કહાય;

^૩દોજકસેં દુરી કરે, વેહિ ^૪લીસ્ત લે જાય.

વેહિ લીસ્ત લે જાય. ^૫કલમમાં પાક પડાવે;

માંમદયાહી રસુલ, પરવરસેં પ્રીત બઢાવે.

૧ તપાસ. ૨ અબાલવાની. ૩ નર્ક. ૪ સ્વર્ગ. ૫ કલમમાં

કહે નાગજી વીપ્ર. ઘટીત તમ ખોસો ધાંચી;
સો કવિ શ્યામ કહાય, અદલસેં ખનગી સાચી. ૬

અર્થ—ચારણ સર્વમાં સરસ છે માટે હે નાગજી વીપ્ર, તમે ધારણેથી એની ખરી તપાસ કરી જુઓ, ને પછી કપકો દો. તેનું એક વચન તે કરોડ જેવું ને સભાની અંદર સરમીડે વખાણ થાય એવું હોય છે, ને તે આદરશક્તિ ઉપર ઝુકેછે, માટે ચારણતો સર્વમાં સરસ જણો. ૩

ઉત્તર—ખરી ભક્તિ તેજ કવિના ઉપરીપણા જોગછે. કારણ તે નર્કનો ભય મટાડે છે ને સ્વર્ગને વિષે લઈ જઈ પોતાના સ્વર્ગમાં એટલે કલગામાં પાક કરાવે છે, માટે હે ધાંચી કવિ તમે વિચારીને આગળ ખોલજો. કારણ સાચી ભક્તિ તેજ ઈશ્વર સાથે પ્રાપ્તિ કરાવનાર ને કવિના ઉપરીપણા જોમ છે. ૬ [ત્યારપછી કવિ ગાજીએ નાગજી માહારાજનું કહેવું 'અર' ધારી વડછડ ચલવી નથી.)

ઈશ્વરના નામ સિવાયની કાવ્ય કેવી.

કીંગા^૧ ગોળા કાવ્યહે, ખિના હરીકો નાગ;
કાળીંગડ^૨ સગ કાવ્ય સો, કછુ ન આવત કામ.
કછુ ન આવત કામ, શ્વાન ચીંચર જ્યું આવે;
શાંતિ^૩ ક્ષુધા ન હોય, રસનસેં રસ ન પાવે.
કહે શું શંકર સત્ય, ખુખ દીલ જોનાં ખોળી;
ખિના હરીકો નાગ, કાવ્ય હે કીંગા ગોળી, ૧
કભીકે કવિ કવિતા કથે, રામ નામ ખિન આમ;
રત^૪ પાવસ^૫ દાદુર રટે, ઘટે પેખ રત^૬ ધામ.
ઘટે પેખ રત ધામ, જામ^૭ નીસી તમરે જોરા;
પતંગ પુઠ પ્રકાશ, ભુવણ જન કહે ન જોરા.

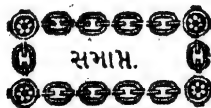
૧ એક જાતનો જીવડો. ૨ ઈશ્વરજી કૃષ્ણ. ૩ ભૂખ.
૪ ચોમાસું. ૫ દેડકાં. ૬ ઉનાળો. ૭ પહેર. ૮ રાત. ૯ સવાર.

કહે શુ' શંકર સત્ય, ગતી જ્યુ' શ્વાન ગલીકે;

સુણે સમીપે' સોય. કવિ જ્યુ' ખોત કલીકે.

અર્થ—ભગવાનના નામ સિવાયની કાવ્ય જેમ એક જાતનો કીંગો જીવડો છાણ વગેરે ખરાબ પદાર્થોની ગોળી-યો વાળે છે તેવી છે. વળી જેમ ઈંદ્રવરણું ફળ ઉપરથી મનોહર લાગે છે પણ અંદર કાંઈ સાર હોતો નથી. તેમજ તે કાવ્ય એવી છે કે શ્વાન જેમ ચીંથરું ફાડતું હોય, પણ તે ઉદ્યમથી તેની ભુખ ભાગતી નથી ને કાંઈપણ રસ મળતો નથી. માટે કાવ્ય કરતાં પહેલાં ખુબ વિચારીને જોવું કે તેમાં હરિના ગુણ આવેછે કે નહિ. ૧

કળિના કવિઓ કવિતા કરે છે પણ તેમાં રામનું નામ ન આવે તો તે કાવ્ય આ રીતે જાણવી. જેમ ચોમાસાની રતુમાં દાદુરનો સમોહ ધ્વની કરે છે પણ તે ગીબ્મ રતુમાં બંધ થાય છે એમ; વળી રાત્રીના પહોરને વિષે તમરાં બહુ જોલે છે, પણ દિવસે મંદ પડે છે અને પતંગીઓ જીવડો રાત્રે પોતાની પુઠે પ્રકાશ રહેલો છે તે ઝળકાવે છે પણ તેણે કરી પૃથ્વીપર સવાર પડી એમ કોઇ કહે નહિ, તેમજ કોઇ ગલીમાં કુતરું ભસતું હોય તો તેને તેજ ગલીનાં માણસ જાણે છે પણ આધે કોઇ સાંભળતું નથી તેમ હરિનામ સિવાયની કાવ્ય વગ વશીલે વંચાય છે પણ બધે વંચાતી નથી. ૧

અગાઉથી ગ્રાહક થઈ આશ્રય આપનાર

સદ્ગૃહસ્થોનાં મુખારક નામ.

જીનાગઢ.—૧૩૧

૫૦ ખુદાવંદ આલીજહાં નવાખ
સાહેબ બહાદુર.

૨૫ મે. નૃસિંહપ્રસાદ હરિપ્ર-
સાદ ખુચ

૧ મે. ગોવરધનદાસ ઇંદ્રજીવૈદ

૧ મે. વલ્લભજી હરિદત્ત આચાર્ય.

૧ મે. નૃસિંહપ્રસાદ દુદ્ધભજી

૫ રા. ગોવિંદજીનાનજી ખુકસેલર

૧ સુતાર કુરજી નથુ.

૧ મુન. હરિપ્રસાદ લક્ષ્મીશંકર.

૧ મે. સમરથ પ્રસાદ રામજી.

૧ મેમણ કાશમ અળા.

૧ રા. જયસુખલાલ ભગવાન
દાસ કચ્છી.

૧ રા. નૃસિંહપ્રસાદ હરિપ્રસાદ
નાણાવટી.

૧ રા. વલ્લભજી ગોવરધનદાસ
સરવૈયર.

૧ રા. નારણજી અમરશી.

૧ રા. તુલ્લજીશંકર રમાશંકર

૧ રા. મીલાર્ધર વી. ભગવાનજી

૧ રા. જાદવજી અમરશી.

૧ રા. પ્રાગજી કરમચંદ.

૧ રા. ઇશ્વરજી અમરજી કચ્છી

૧ રા. અનંતરાય રમાશંકર

૩ મે. વેણીશંકર ગોવિંદરામ,

૨ રા. રા. દુલેરાય હરિપ્રસાદ

૧ રા. ઇચ્છાશંકર રણછોડદાસ

૧ મે. લક્ષ્મીદાસ જશભાઈ

સરવૈયર.

૧ મે. હરગોવીંદ રામચંદ્ર

૧ રા. માણેકલાલ વસંતરાય

૧ રા. ઘેલાભાઈ દોલતરામ

૧ મે. શીવશંકર ઘેલાભાઈ

૧ રા. રા. ત્રવાડી જોશંકર
આણંદજી.

૪ મે. મંગળજી ગૌરીશંકર ખુચ

૨ મે. જટાશંકર જીવણલાલ

૧ મે. મગનલાલ સુંદરજી.

૧ મે. ત્રંબકરાય ત્રીકમરાય

૧ મે. સદાશંકર નૌતમલાલ,

૧ મે. ત્રંબકરાય મુળશંકર.

૧ મે. હેમતલાલ હરિપ્રસાદ.

- ૧ મે. પુરુષોત્તમરાય રામજી
 ૧ મે. માનશંકર બજીભાઈ.
 ૧ આચાર્ય કેશવલાલ મંગળજી
 ૧ ખુદાવંદ બહાદુર ખાનજી
 લાઇબ્રેરી.
 ૧ ભટ્ટ જગજીવન પ્રેમજી.
 ૧ ભટ્ટ ધેન્નારામ રઘુરામ.
 ૧ રા. લક્ષ્મીચંદ અમરચંદ
 ૧ ઠક્કર નાગજી કરશનજી.
 ૧ ઠક્કર પ્રેમજી ગોવરધન.
 ૧ ઠક્કર દામોદર મીઠા
 ૧ ઠક્કર ઓધવજી પ્રેમજી.
 ગાંધકડા (ગાંધેસર.) ૧૨૦
 ૨૫ કવિ ગૌરીશંકર નાગજીભાઈ
 ૪૦ રા. રા. ધનેશ્વર અંબારામ
 પો. ફ્રેન્ડદાર.
 ૧ મે. રેવાશંકર પીતમલાલ
 ૧ રા. કાગદાર પોલાકાળા
 ૧ દરજી દેવરાજ રાણા.
 ૧ શા કરમચંદ ઓધવજી
 ૧ પટેલ વેન્ના બેન્ના
 ૧ સોની અરજણુ કાના
 ૧ સોની ઓધડ રાગા
 ૧ રખારી મેન્ના અરજણુ.
 ૧ શાસ્ત્રી દુલ્લભજી નાગજીભાઈ
 ૧ પટેલ લીંબા ભોળ.
 ૧ ખુમાણુ નાજભાઈ મેરામ.
- ૧ ખુમાણુ દેવાઈત મેરામ.
 ૧ ખુમાણુ માંચા ભોળ
 ૧ વીપ્ર લધા ભવાન.
 ૧ વીપ્ર ગોવિંદજી ખીમજી.
 ૧ પટેલ જીણુ દેવરાજ.
 ૧ રા. રા. ભાણુજી મુળશંકરકલાર્ક
 ૧ વૈદ નરભેરામ પ્રાગજી.
 ૧ મેતા આણુંદજી અમરશી
 ૧ વોરા સમસ મત્તાં શેખભાઈ
 ૧ વોરા તાજભાઈ ખાનભાઈ.
 ૧ વોરા દાઉદજી અમીજી.
 ૧ મેતા નરશી હેમચંદ
 ૧ મેતા કલ્યાણુજી વર્ધમાન
 ૧ મોચી અરજણુ અમરા.
 ૧ મોચી ભાણુજી ટપા.
 ૧ દરજી દામજી રાણા.
 ૧ મેમણુ લતીબ ફાજલ.
 ૧ મેમણુ ઓસમાણુ અજીત.
 ૧ રા. પ્રેમચંદ ત્રીભોવન.
 ૧ રા. જીણુ પુન્ન
 ૧ શા. ભગવાન વચ્છરાજ
 ૧ શા. પાનાચંદ કાળા વાસા-
 જી—રાણીગામ.
 ૧ રા. ગગજી મુલજી. પે. આ
 ૧ રા. નાનચંદ કુરજી. ખી. આ.
 ૧ ખુમાણુ જીવા રાણીંગ.
 ૧ વોરા હસનઅલી નથુભાઈ

- શેઠ અભરામજી નુરભાઈ
૬. લુકમાનજી.
- ૧ વોરા અલીભાઈ મશુદ.
૧ મીયાં અબદલા મુસામીયાં
૧ મેમણુ અબદલા અબા
૧ દાકતર ઉમર માંમદ
૧ મેમણુ મામદ વસી
૧ મેમણુ હસન હમીદ
૧ વીપ્ર અમરજી પુંગ.
૧ સંઘવી બેચર ઓધવજી
૧ ગંગીઆરા આદમઅલીભાઈ.
૧ વોરા આદમજી દાદા
૧ ચીનારા વીરામામૈયા.
૧ ખાખી રામચરણદાસજી.
૧ હજમ વીરા મામૈયા.
૧ કંસારા ત્રીભોવન માવજી.
૧ દરજી નારણુ ખીમા
૧ સુખડીયા કરસન કલ્યાણુ
૧ શા અમીચંદ જીવરાજમેકડા
- સિહોર. -૨૧
- ૨૧ નેકનામદાર હરિસિંહજી ૩૫
સિંહજી ઠાકોર સાહેબ
બહાદુર.
- ધાંડલા. ૧૦
- ખુમાણુ દેવાધત મેરામ
મારફત.
૨ ઠકર મામદ કાનજી.
- ૧ પંડયા ગોવિંદ ચરજણુ.
૧ પારેખ ભગવાન ઠાકરશી.
૧ પટેલ જોસા પીઠા.
૧ બારોટ પ્રાગજી મુલજી.
૧ ઠકર ગીગા નાનજી
૧ બારોટ હરજીવન વીરચંદ.
૧ ઠકર આણંદજી ખીમા.
૧ વીપ્ર મકન કામેશ્વર
કાસર—પેટલાદ ૧૦
શેઠ છોટાલાલ ચતુરશીતલાટી
વીજપડી ૧૩
૧ મહેતાજી કરણાશંકર મ-
હાશંકર.
૧ મે.ઉમેદલાલચાણુદાર સાહેબ
૧ રા. ગોપાળજી કરચનજી.
૧ જોગ લાલજી પીરભાઈ
૧ ઠકર રહેમાન જીવા.
૧ જોગ વીરજી હેમા.
૧ જોગ હીરજી કેશવજી.
૧ ઠકર ખીમા જીવા
૧ દેવજી પીરભાઈ. પે. આ.
૧ સોની વસતા રાણા.
૧ મે.ખોડુભા ઉદેસિંહજી. ગળ
ભાઈની વાંવડી.
૧ મે. ભગવતસિંહજી કલ્યા-
ણસિંહજી.
૧ રા. મેવજીનારણુજી ટીમાણુ

મોઢા ઝીઝોડા. ૧૨

૧૦ મેતા દામોદરમાવજી બેરાઈ

૧ વીપ્ર આણુંદજી શામજી.

૧ ખુમાણુ રાગ લાણુભાઈ

વીરયોર—૫

૨ ઠાકોર શ્રી સુરસિંહજી બહાદુર

૧ દવે દયારામ પ્રેમજી શિક્ષક.

૧ ભગત હરી કાળા.

૧ ઠકર માધવજી રવજી,

થાન—૨

૨ મહેતાજી ઇશ્વરલાલ બહેચર

કુંડલા—૨૨

૧ મે. જમનાદાસ ગીરધરલાલ

પારેખ,

૧ મે. ભાઈચંદ શામજી મેતા.

૧ વકીલ જગજીવન હેમરાજ

૧ વકીલ વીઠ્ઠલદાસ ઝીણુભાઈ

૧ મેતા ભગવાન કરશન

૧ ખત્રી વીરજી ટોપણુ.

૧ શેઠ બહેચર રાધવજી.

૧ શેઠ પ્રાગજી વાસણુ.

૧ મે. આર્જૂન નાનજી નમળ

૧ મે. જમાદાર દોસ્તખાંમદ

૧ રા. ધુના લાધાભાઈ

૧ મે. કેશરિસિંહ ઝવાદિરસિંહ

૧ ખુમાણુ જેઠશુરભાઈ એભલ

આમરડી.

૧ પટેલ માધાજેઠા ભાલ

૧ વૈદ મયારામ સુંદરજી.

૧ રા. બેહેચર લક્ષ્મીચંદ.

૧ મહેતાજીચતુર પ્રભુરામસાવર

૧ રા. આણુંદજીવજી લાખાણી

૧ ખત્રી જીવરાજ જગજીવન.

૧ રા. વીઠ્ઠલ પીતાંબર

૧ રા. લાલજી વીરચંદ

૧ રા. માધવજી રાધવજી

પીઠવડી—૧૪

૧ રા. રા. ત્રીભોવન હરીશંકર

જમ્નીદાર

૧ રા. રા. કાનજી કરશનજી

૧ પટેલ મેધજી આંખા

૧ ખુમાણુ રામ શુરા

૧ ખુમાણુ લાખા નામપાળા

૧ પટેલ રાગજી.

૧ વીપ્ર નથુ હરજીવન.

૧ મેતા નાગજી પ્રાગજી

૧ રા. ત્રીભોવન કરશન

૧ વીપ્ર આણુંદજી શંકર

૧ વીપ્ર હરખજી જીવા

૧ મહેતાજી પુરષોત્તમ વીઠ્ઠલ.

૧ મેતા એધવજી નથુ

૧ વીપ્ર નરશી જેઠા

વંડા—પીઆવા. ૯

૧ મહેતાજી નાયાભાઈ ભગવાન.

૧ સોની મામૈયા રામ.

૧ મહેતાજી કેશવજી શંભુ.

૧ ખુમાણ નાગ ઘેલા.

૧ ભૂવા માત્રા મુળું

૧ ભૂવા દાના મુળું.

૧ ખુમાણ વીરા રાણા

૧ પટેલ પાનાયદ પુંજ.

૧ ભટ મુળશંકર દેવશંકર

વીરપુર—હુણાવાડા. ૧૦

૧૦ મેહેતાજીગોવર્ધનરણછોડ
ઉના. ૨૬

૪ મે. રાઘરામ મોતીરામ ખુચ

૩ રા. રા. વલ્લભદાસ આણુ-
દલાલ.

૨ રા. રા. અમરજી મુળજી
દેશાઈ.

૧ રા. મનમોહનદાસરૂઢનાથજી

૧ રા. લક્ષ્મી શંકર ત્રીકમદાસ.

૧ રા. સારંગપ્રસાદ દયાશં-
કર ખુચ.

૧ રા. અમૃતલાલ ત્રીકમજી.

૧ રા. હરિશંકર મોતીરમ.

૧ રા. હગનલાલ મોરારજી.

૧ રા. ઓધવજી ડાહ્યાભાઈ.

૧ રા. રા. હિમતલાલ ગણુ-
પતરામ.

૧ રા. રા. તુલસીદાસ મીઠાભાઈ

૧ રા. રા. હગનલાલ મોતીલાલ

૧ રા. રા. ત્રીભોવન ગગાભાઈ

૧ રા. ગવરાશંકર કરશનજી.

૧ રા. વશરામ કલ્યાણજી.

૧ રા. જદવરાય શામળદાસ.

૧ રા. તળસી બોધા.

૧ રા. વીરજી પ્રેમજી.

૧ વીધાર્થી કુરજી ધશ્વરજી.

ભંડુરા. ૨

૨ રા. રા. હરીશંકર આશારમ
નાગેસરી બેરાઈ. ૧૪

૧ રા. જોદાલાલ કુશળજી.

૧ મે. કપાશંકર સદાશંકર.

૧ રા. કળા ધારશી કારકુન.

૧ પટાવત નગાજી. વકીલ
રામજી મારફત.

૧ દફ્ટદાર જ્ઞાતપુર્ણા દાલખાં.

૧ પટાવત અરજી હમીર.
બેરાઈ.

૧ હીડરડન જમાદાર.

૧ મેહેતાજી દોલતપુરી રાજપુરી

૧ રા. રા. લક્ષ્મીશંકર માધવજી

૧ મેતા વાલજી રામજી.

૧ રા. રણછોડ ગોવર્ધન.

૧ પંડ્યા કાશીશંકર દાજીભાઈ

૧ રા. નાનજી રવજી.

૧ ખોળ ગીગા રામજી.

સનખડા. ૫

- ૨ રા. શાદળીન હમદ.
 ૧ રા. છગનલાલ દુર્ગાદાસ.
 ૧ રા. આશારામ નથુરામ.
 ૧ રા. આરણ સાલેખીન દીના.

દીંખી. ૩

- ૧ શેઠ ઝીણા કેશવજી.
 ૧ મેતા નારણ રૂઢનાથ.
 ૧ ઠ. બાબુલ જનગાંમદ.

મઝેવડી. ૫

- ૫ મેહેતાજીત્રીભોવનકલ્યાણજી

મહુવા. ૧૩

- ૧ રા. કાલુભાઈ નથુભાઈ.
 ૧ ખત્રી નથુ કેશવજી.
 ૧ શા. ધનજી નાનજી.
 ૧ સ્કોલર વીરજી દેવજી. અં. સ્કુ.
 ૧ પારેખ વનમાળી અંદરજી
 ૧ પારેખ ભગવાન દુર્લભ.
 ૧ ખોળ અબદલઅલી ન-
 જરઅલી.
 ૧ સ્કોલર જીવરાજ ગાંમદ.-
 અં. સ્કુ.
 ૧ મેતા મગનલાલ લલુભાઈ.
 ૧ મેતા નરોત્તમ ઠાકરશી.
 ૧ શરીફ નૂર ગાંમદ ભાઈ.
 ૧ મેતા દુર્લભ હેમરાજ.
 ૧ રાજગર ઠાકરશી ગોવિંદજી

વણાટ વીજપડી. ૬

- ૫ ભટ કેશવજી ભુતા. કવિ
 નાગજી માહારાજના મુખ્ય-
 શિષ્ય.

- ૧ પટેલ વશરામ ભોળ ગેડીઆ

કુંગર. ૧૦

- ૧ શેઠ જોહાભાઈ દુવારકાદાસ
 ૧ મેતા જશરાજ દીઆજી.
 ૧ સોની કાના આણંદ.
 ૧ મેતા વીઠલ જીવન.
 ૧ મેતા કરસનજી ખીમજી
 ૧ મેતા રણછોડ કુરજી.
 ૧ મેતા ડાહ્યા નારણજી.
 ૧ અધ્યાઈ રામજી ત્રીભોવન.
 ૧ સંધી મંદાર મીઠું
 ૧ રા. નરોત્તમ ગીરધર.

ઉમરાળા. ૧૨

- વકીલ આધવજી પુરપોતમ
 મારફત.

- ૧ રા. જટાશંકર વિ. આધવજી
 ૧ મે. હરિપ્રસાદ ગોવિંદરા-
 મ મોળણીદાર.
 ૧ રા. ઉમેદરામ કચ્છાશંકર.
 ૧ રા. પરતાપરાય અવલરામ
 ૧ મેતા નંદલાલ પ્રમાણંદદાસ.
 ૧ ભટ પ્રાગજી હરિરામ.
 ૧ પટેલ ખોડા પાંચા.

૧ શા. પ્રાગજી અમરશી.
૧ વકીલ હરજીવન ગોવિંદરામ
૧ રા. ત્રિપુરાશંકર ભાણુશંકર
૧ મે. મદારસંધજી મુલુભાઈ
૧ ત્રવાડી રેવાશંકર ભગવાનજી,

ખંભાળીઆ. ૬

૬ મેહુતાજી નરભેરામ ગોપાળજી

નવાગઢ. ૫

૧ વીપ્ર રામજી મુલજી.
૧ વીપ્ર લાલજી.
૧ ખત્રી માધવજી હીરજી.
૧ ખત્રી શામેજી વાલજી.
૧ ખત્રી રણુછોડ લીલાધર.

વઢવાણ. ૨૫

૧ રા. રા. છગનલાલ હરિકૃ-
ષ્ણ દવે.
૧ વકીલ કલ્યાણજી પુન્નરામ
૧ વકીલ છગનલાલ ડોસાભાઈ.
૧ રા. નારણભાઈ અદાભાઈ.
૧ વકીલ દેવશંકર મેધજી.
૧ પારેખ વખતચંદ ડોસાભા-
ઈ. પાલીઆદ.
૧ રા. ભાઈશંકર મહાશંકર.
૩ મેહુતાજી ગોવરધન જેસં-
કર આચાર્ય. મેમકા.
૧ રા. કુલજી હરિકૃષ્ણ દવે.
૧ રા. જટાશંકર જેસંકર.

૧ રા. ચત્રલુજી બાપુભાઈ.
૧ રા. કેશવજી કાલુભાઈ.
૧ રા. હરિશંકર શીવશંકર-
બની.

૧ રા. ગંગારામ નરભેરામ.

૧ રા. રણુમલ મધાભાઈ.

૧ ગાંધી પ્રેમચંદ પાનાચંદ.

મેમકા.

૧ શા. ગોખર બેચર. ,,

૧ સ્કોલર કાનજી નારણ. ૩,

૧ રા. રેવાશંકર લીલાધર. ૩,

૧ મેહુતાજી શીવલાલ ગોવિં-
દજી શાહ. વડોદ.

૧ રા. મોહનલાલ છગનલાલ

૧ રાવજી મુલુભાઈ કશખાભાઈ

૧ સ્કોલર કાશીરામ દેવશંકર

રાણુલા. ૨૨

૧ રા. લાલજી શંકરજી.

૧ રા. કેશુર જૂઠા.

૧ રા. જાદવજી દામજી.

૧ સોની વીરા પુન્ન.

૧ રા. હરજીવન હંસરાજ.

૧ વીપ્ર મુળજી ઝીણા.

૧ વોરા જગજીવન વીરજી.

૧ જુતા નરોત્તમ મુળજી.

૧ વોરા હસન બુઢાભાઈ.

૧ રા. ઓધવજી પ્રાગજી.

૧ હુતા નાગજી વીઠલ

૧ ખોળ ગીગા.

૧ રા. પરમાણુદ.

૧ ખોળ આણુદ શામા.

૧ વોરા ઇસમાલજી હકીમ.

૧ રા. ગોકળદાસ હરજીવન.

૧ રા. રગનાથ દામજી.

૧ રા. મકનજી ધારશી

૧ રા. ઇસમાલભાઈ.

૧ રા. જસા દાઉદ.

૧ રા. દોશી માંવજી.

બીલખા—૫

મહેતાજી શીવરામ દયારામ.

કુકસવાડા—૧

મહેતાજી ગુલાબચંદ કરશનજી

ડેડાણ—૧૧

૧ મહેતાજી પ્રેમચંદ જયચંદ

૧ રા. હીરજી ગીગા

૧ રા. રૂપશંકર મુળા.

૧ રા. માધવજી હરખા.

૧ વકીલ ગુલામ હુસેન.

૧ રા. મલા માંમદ

૧ પારેખ કમળશી ગોપાળજી.

૧ ઠકર માધવજી ગુલામહુસેન.

૧ ઠકર ધનજી રામજી

૧ જોશી લાલજી જીણા.

૧ ઠકર રવજી ખોધા. ખાંભા.

મુત્રાપાડ—૫

૧ મે. હરીલાલ પ્રીતમલાલ

૧ રા. ખેચરલાલ મથુરાદાસ.

૧ રા. જીગતરામ નથુરામજી.

૧ મે. શીવશંકરભાઈ દેશાઈ.

૧ ત્રવાડી કરસનજી પ્રમાણુદ.

ભેસાણ—૧૦

મેહેતાજી જસરાજ રણજોડ

ગારકૂત.

૧ મે. પ્રમાણુદદાસ વંદ્રાવનદાસ

૧ રા. રા. છોટાલાલ દુર્ગાદાસ.

૧ રા. રા. ભવાનીશંકર આ-

ત્તારામ.

૧ રા. રા. જગન્નનાથ ઉમીય

શંકર.

૧ રા. તળશી જેઠાભાઈ

૧ રા. રાજન શામજી.

૧ રા. નરભેરામ દેવશી.

૧ રા. મુળજી ત્રીકમ.

૧ રા. મુળજી આંપશી

૧ રા. ગોકળ ભવાનીશંકર

માળીયા, જીથળ.—૨

૧ મહેતાજી ભગવાન કીકાભાઈ

૧ મહેતાજી નાગરદાસ વૈકુંઠ.

માંગરોળ ૫

૨ રા. રા. નથુરામ પીતાંબરજી

૧ રા. રા. શંભુપ્રસાદભગવંતરાય

૧ રા. રા. મણીશંકર પ્રાણજીવન

૧ રા. રા. વચ્છરાજ જુઠાભાઈ.

મેસવાણા—કડી. ૩

૧ રાવળ નથુરામ નાનાભાઈ.

૧ પટેલ ગુલાબચંદ જોરામદાસ

૧ ચોપદાર દુલભરામ.

મુંબઈ. ૫

મ. મનસુખરામ સૂર્યરાગત્રિપાઠી.

બોટાદ. ૧૫

૧૦ શા. હેમચંદ પાનાચંદ તથા

શા. નાનચંદ કાનજીસલોત.

૪ રા. રા. પુરૂષોત્તમ કક્કલ.

૧ મે. દેવશંકર વૈકુંઠ. તા. રકુ. માં

દાહોદ ૩૬

રા. રા. પીતાંબર રણછોડમારફત

૩ રા. રા. પીતાંબર રણછોડ

૧ મે. દયારામ વિશ્વનાથ

૧ મેતા રણછોડ કેશુરામ

૧ દેશાઈ મીઠાલાલ ઝુમકલાલ.

૧ ગાંધી ભૂરા કીશનજી

૧ શા મનસુખલાલ હરિલાલ

૧ શેઠ ગીરધરલાલ નરશીદાસ

૧ તલાટી સુંદરજી મોતીચંદ

૧ શેઠ શોભારામ ખાપુજી

૧ શા. ગોપાળદાસ વલ્લભદાસ

૧ પરીખ. રણછોડ મનસુખ

૧ શા. માણેકચંદ દલીચંદ

૧ શા. ચતરાજી ચુનીલાલ

૧ ગાંધી રણછોડ કીશનજી

૧ રા. ઝુમકલાલ નરશીદાસ

૧ ડબ્બગર કલ્યાણ હીરા

૧ દેશાઈ હીરાચંદ નરશીદાસ

૧ ભટ શીવલાલ ચુનીલાલ

૧ દેશાઈ રણછોડદાસ ઝવેરદાસ

૧ પરીખ. જીવનદાસ ભાઈજી

૧ પરીખ. ગદાધર શીવલાલ

૧ તલાટી ગુલાબચંદ શોભાચંદ

૧ ખડાયતા મથુર ગણેશજી

૧ વોરા ગુલામઅલી અબ્દુ-
લઅલી.

૧ શા વીરચંદ હરજીવન.

૧ લે. કાળીદાસ ભગવાનદાસ

૧ રા. ભાઈજીભાઈ(અં. સ. વા)

૧ શા. ગુલાંબચંદ જોરાજી

૧ શેઠ કીશનજી વનમાળી

૧ શેઠ. ભાગચંદ ઉકારજી

૧ રજપૂત વક્તા માનસિંહ.

૧ મોડીઆ રણછોડ રામજી.

૧ દેશાઈ ચુનીલાલ શોભાસમ

૧ મોડીઆ દામોદર ગોપાળ

૧ મુલાં જીવાભાઈ આદમજી

૧ શા મનસુખલાલ મોકુળજી.

૧ તલાટી છગનલાલ દામોદર.

ધ્રુમઠ સીયા. ૧૫

૧૨૨. રા. મોતીરામ વહાલજીનેશી

૪ રા. કર્ણશંકર હરિશંકર

૧ રા. મહાદેવ વહાલજી

૧ રા. ઇશ્વરલાલ વહાલજી

૧ રા. રા. મોતીલાલ ભાઈચંદ

કુમાર—સીધા. ૧૫

૩ મહેતાજી જગન્નાથ વહા-

લજી. ડુગાણા.

૧ રા. રા. તલકશી ધારસી

૧ રા. રા. જ્ઞેશંકર પુરષોત્તમ.

૧ રા. ભટ્ટ કુલજી

૧ રા. મોતીરામ જગજીવન

૧ રા. ગવરીશંકર પ્રભુ

૧ રા. રામકૃષ્ણ વિશ્વનાથ

૧ રા. કુંવરજી મુળજી પંડ્યા

૧ રા. ભાઈશંકર મોરારજી

૧ રાણા જેઠીભાઈ નેત્રુજી

૧ રાણા મેરુભાઈ કલ્યાણસંઘજી

૧ વકીલ દેવચંદ લક્ષ્મીચંદ

૧ શેઠ ઝવેર વેલા

ગીદડ-થાનીઆણા. ૧૩

મેહેતાજી જટાથંકર આપુજી

મારફત

૧ ગીદડ સ્કોટ લાઈબ્રેરીના.

સે. સાહેબ.

૧ મે. પત્રજી નથુ કારભારી

૧ પટેલ સવાઈભાઈ

૧ વકીલ નાનજી આવાભાઈ

૧ શેઠ મોરારજી નાનજીભાઈ

૧ શેઠ કાળીદાસ બોધાભાઈ

૧ ત્રવાડી ડોસા વાલજી

૧ બા. લાખા અમરા

૧ બા. આલા ખીમા

૧ ભટ્ટ નરભેરામ નારણજી

૧ ચાવડા વાલા વરસીંહ

૧ ઝાલા ગોડજી મદારસંગ.

૧ શાહ દેવશીંહ મેઘજી

કરાંચીખંદર ૨૬

૧૦ મે. હરજીવન દામોદર ઠક્કર.

૫ રા. રા. પ્રાણજીવન હરિરામ

ગુ. મિ. સ્કુ. માસ્તર

૫ મે. લોકુમત પરમાનંદ પં-

રાત. સ્કુ. મા.

૧ વિદ્યાર્થી અંબારામ હરજીવન.

૧ „ મુલજી વેરશી

૧ રા. રા. મુલજી વીરચંદ કલાઈ

૧ રા. રા. પ્રાગજીભાઈ કાળાશાહ.

૧ રા. રા. મોતી શામજી

૧ રા. રા. પુરષોત્તમ નાગજી.

ભાવનગર—૧૬

૧ મે. હરિપ્રસાદ સંતોકરામ

૧ મે. રણજોડભાઈ ગંધારામ

૧ મે. ડાહ્યાભાઈ કીરપાશંકર

૧ મે. ગણપતરામ ગવરીશંકર

- ૧ મે. સખારામ મહાદેવ. ૨ જમાદાર આલમખાં
 ૧ મે. રઘુનાથ ગોવિંદરામ. ૧ ભટ. દામોદર નથુ
 ૧ મે. છોટમલાલ મેજલાલમેતા ચીતલ. ૭
 ૧ મે. આણંદરાયસેવકરામ. ૨ મેહેતાજી હનગલાલ મોતીરામ
 ૧ રા. રા. અમૃતલાલ વીઠલદાસ ૩ મેહેતાજી. શેડુભાર
 ૧ રા. રા. ગીરજાશંકરગોવિંદરામ ૨ મેહેતાજી. લુણીધર
 ૧ મિસ્ત્રી પીતાંબરદાસ હરીલાલ અમદાવાદ ટ્રે કાલેજ. ૧૧
 ખાનદેશ, જળગામમેરૂ. ૧૩ ૧ રા. સદાશીવ ભગવાનજી
 શેઠ અભરામજી જવાજીવીવીંગ ૧ રા. દયારામ રઘુરામ
 કં. મારતર. ૧ રા. ભગવાનલાલ જ્ઞેશંકર
 ૧ ઠ. જીવરાજ ટોપલ. ૧ રા. પુરૂષોત્તમ લલુભાઈ
 ૧ મેનેજર. એદલજી ફરદુનજી ૧ રા. મણીશંકર નર્મદાશંકર
 ૧ શા. દેવજી મુળજી ૧ રા. પુંજભાઈ દેવજી
 ૧ શા. બાદર માણેકચંદ ૧ રા. સોમેશ્વર નાનકેશ્વર
 ૧ શા. કમળશી ભીખા ૧ રા. રામચંદ્ર બાપુજી
 ૧ શા. મુળજી ઉકરડા ૧ રા. કાળીદાસ પ્રભાશંકર
 ૧ શા. ગીરધરદાસ લક્ષ્મીદાસ ૧ રા. કાનજી રેવાશંકર
 ૧ શા. લધા મેથજી ૧ રા. ભાઈશંકર જ્ઞેઠા
 ૧ શા. મુળા દેવજી અસ-રેકૂડા. ૧૦
 ૧ શા. કુંવરજી કરસન ૧ મેહેતાજી ભેરાભાઈજીવણદાસ
 ૧ શા. જીવરાજ દેવજી ૧ રા. હરિલાલ વૈજનાથ
 ૧ શા. ધનજી કાનજી ૧ રા. ભાઈશંકર ભગવાનજી
 ચોરવાડ ૧૦ ૧ રા. જીવણ ડાહ્યા પારેખ,
 ૨ મેહેતાજી. ડોસા રાણા ૧ રા. નાગરપુરૂષોત્તમરાણુપુર
 ૨ રા. ડાહ્યા ઈશ્વરજી ૧ રા. પ્રેમચંદ હકમચંદ
 ૧ રા. જીવરામ અમરશી ૨ દરબારશ્રી મોતી મીયાં,
 ૨ વૈદ. નારણજી ઉમીયાશંકર ૧ મુખી પુંજભાઈ

૧ શા જગન ગોવિંદજી

બરવાળા. ૨૨

મે. સુંદરજી મોરારજી શાહ

મે. જગજીવન પ્રાગજીભાઈ

૧ મે. કશળચંદભાઈ

૧ મે. ડાહ્યાભાઈ જરીફ

૧ મુખી વીરજી ગોવિંદજી

૧ રા. હરીભાઈ સ્વાભાઈ

૧ રા. ઉજમશી ધશ્વર

૧ રા. જીવા અચ્છા

૧ રા. ત્રીભોવન નાનજી

૧ રા. અંબાશંકર મોરારજી

૧ રા. મગનલાલ ગોવિંદરામ

૧ રા. વલ્લભદાસ ભાણુજી

૧ મે. આણુંદલાલ મુગટરામ

૧ મે. ચમનલાલ સુનીલાલ

૨ મે મગનલાલ જટાશંકરમીસ્ત્રી

૧ રા. દ્વારકા નારણુ

૧ શેઠ નારણુદાસ અમરચંદ

૧ રા. બીમજીપુરષોત્તમ ભાડલા

૧ રા. લખમીચંદ હરીભાઈ

રસનાળા

૧ રા. શેઠ ચકુ દેવજી

રોજીદ.

(આ પુસ્તક પ્રગટ કર્તાની

જન્મ ભુમિ.) ૧૦

પ્ર આચાર્ય વિષ્ણુરાવ તથા

કલ્યાણુરાવ માહારાજ

૧ પટેલ. મેઘજી વીરા.

૧ પટેલ. ઝવેર જીવા

૧ હવાલદાર ખોડા પાંચા

૧ શોની છગન બહેચર

૧ શા. ઉજમશી ભગવાન

મે. પોલીટીકાલની સ્વારી ૧૧

રા. રા. હાથીરામભાઈમારફત

૧ રા. રા. હાથીરામભાઈ

૧ મે. હેમતરામ ઘેનાભાઈવકીલ

૧ મે. ગોપાળજી ભવાન વકીલ

૧ મે. ભાણુજી પ્રભુદાસવકીલ

૧ રા. રા. પ્રાગજી મકનજી

૧ રા. ભગવાનલાલ બળવંતરાય

૧ રા. ઠાકરશી પંચાણુ

૧ રા. જગજીવન ઉતમચંદ

૧ રા. સોમેશ્વર નંદરામ

૧ રા. મનસુખરામ પ્રાણુજીવન

૧ રા. ગોવરધન માવજી

ધોલેરા બંદર. ૪

૧ ધોલેરા સત્યબોધકકર્તાસભા

૧ રા. ભક્ષમીશંકર નારશંકર

૧ રા. જગજીવન હરિભાઈ

૧ ધોલેરા નેટીવ લાઇબ્રેરી

માણેકવાડા. ૫

૧ મે. રૂદરજી કૃપારામ વકીલ

૧ મે. પોપટ અચળજી વકીલ

- મુનશીનવનીધરાયદત્તપતરામ ૧ રા. જોડા ટોપણુ ધ્રુ.
 ૧ મે. લક્ષ્મીશંકર પ્રભુદાસછાંયા ૧ રા. મુળશંકર મહાશંકર
 ૧ રા. અભેયંદ કાળીદાસ ૧ વ્યાસ મયારામ વૈજનાથ
 સાયલા. ૬ ૧ શા. દેવજીભાઈ.
 ૧ છગનલાલ ગોડીદાસ વકીલ ૧'શા. લાલજી પુરષોત્તમ
 ૨ મે. ગોરધનદાસ વીઠ્ઠલદાસ ૧ ઠકર હીરજી કાનજી
 ૨ ભગત ગોપાળદાસ ૧ ઠકર તુલસીદાસ
 ૧ રા. પોપટ રૂપચંદ ગેડ ૧ ઠકર ઉમરશી વલભદાસ
 કલકત્તા. ૧ ૧ ઠકર ચાંપશી વાલજી
 ૧ રા. રા. ઠ. ઉમરજી વીરજી ૧. શા. રણજોડદાસ પુરષોત્તમ
 કચ્છ. ૧ ભટ શીવજી નથુ શાસ્ત્રી
 ૭૫ મહારાજા ધિરાજ મિરજા ૧ શા. દેવરાજ રાધવજી
 ચહારાઓ શ્રી ખેંગારજી ૧ ઠકર વસનજી પ્રેમજી
 સવાઈ બહાદુર ૧ ઠકર દામોદર લાલજી
 કચ્છ. તેરા ૩૨
 રા. રા. ગૌવરીશંકર મોરારજી ૧ ત્ર. મુળજી મોનજી.
 વૈદ મારફત ૧ શોની ધરમશી ભાણજી
 ૧ મે. દલપતરામ પ્રાણજીવન ૧ પંડ્યા પ્રેમજી લાધાભાઈ
 ખખર લાધજેરી ૧ ઠકરજોડા શામજીવકીલ ભુજ
 ૧ રા. રા. ગૌરીશંકર મોરારજીવૈદ ૧ રા. લાલજી મોરારજીખા
 ૧ ઠકર માવજી ખેરાજ ૧ વકીલ મુળજી લક્ષ્મીદાસ
 ૧ મે. મગનલાલ હરગોવિંદ નારણેશ્વર.
 ૧ મે. નારણજી ચરજણુ ૧ દેશાઈ દામોદર કરમચંદ
 ૧ રા. હરિરામ દામજી ફોજદાર અગડાશા
 ૧ માસ્તરકેશવરામ ભાઈશંકર ૧ સોનીઅંદરજીમાવજી કોઠાર
 ૧ માસ્તરદયાશંકરદાથીરામ લીંબડી. ૭
 ૧ ઠકર ભીમજી શીવજી ૨ રા. રા. પુરષોત્તમ કઢાનજી
 ૧ સોની ધચ્છા ધરમશી ૫રા, રા. લલુભાઈમદવજી દેશાઈ

- સાહિત્ય ૧૦
- ૧૦ મે. નાગરદાસ મકનજી
રાણપોર ૧૦
- ૧૦ મે.; દોલતચંદ કલ્યાણજી
રાજકોટ. ૭૦
- ૫ મે. વિજયશંકર મણીશંકર
કીકાણી દેજરર.
- ૪ મે. મોતીચંદ તુલસીભાઈ
કારીભારા સાહેબ
- ૨ ટાકિત વાંચન શાળા
- ૨ મે. રેવાશંકર ભવાનીશંકર
- ૨ મે. તૈયબ વલીમાંમદ.
- ૧ મે. નવલરામ અવલરામખોજા.
- ૧ સોની તુળશી નથુ
- ૧ મે. જટાશંકર જગજીવન
- ૧ મે. મુનશીઆવામીયાંનામીયાં
- ૧ મે. વશરામ પીતાબરસ સ્વૈયર
- ૧ રા. રા. જેઠાલાલ મોરારજી
- ૧ રા. નારણજી સુંદરજી
- ૧ રા. લાધા હરજી
- ૧ રા. લાલજી ઠાકરશી
- ૧ ઠાકર રામજી ઝીણા
- ૧ રા. દલપતરામ માવજી
- ૧ રા. અમૃતલાલ કરસનજી
- ૧ રા. નવલશંકર ગોકુળજી
- ૧ રા. વાધજી વેલજી
- ૧ મે. કુબેરદાસ બાઈચંદ
- ૨ રાં. લલુભાઈ ગંગાદત્ત.
- ૧ માસ્તર. ગાણેકલાલ નાગરદાસ
- ૧ જોશી જેઠા રૂપજી
- ૧ મેતા લક્ષ્મીચંદ બા. વાલા
- ૧ મેતા દેવચંદ ગાંગજી
- ૧ રા. મોતીચંદ હંસરાજ
- ૧ અમરસિંહ ભીમસિંહ
- ૧ રા. ઝીણા પુનંભ ઇ
- ૧ જોશી રામજી ભવાનીદાસ
- ૧ દેશાઈ પરમાણુદં જગજીવન
- ૧ રા. દેવચંદ ઉત્તમચંદ
- ૨ મે. બળવંતરાયન્યાલચ દમાઈ
- ૧ મે. શીવશંકર બાવા મેતા
- ૨ મે. દુર્ગાપ્રસાદ હરિપ્રસાદ
- ૧ રા. ભગવાનજી ગોપાળજી
- ૧ રા. લક્ષ્મીદાસ કરમચંદ
- ૧ વકીલ તુલસી ડાહ્યાભાઈ
- ૧ ભટ્ટ વીરજી છગનલાલ
- ૧ વકીલ બેચરલાલ કાશીરામ
- ૨ વકીલ હરીલાલ સવાઈલાલ
- ૧ વકીલ માણેકચંદ આણુદંજી
- ૪ રોકોલર જટાશંકર બાપુજી
- ૧ „ નાગરદાસ દયારામ
- ૧ „ ચતુર હરિરામ
- ૧ „ નથુ બાપુજી
- ૧ „ ચુનીલાલ ખુશાલ
- ૧ „ હીરજી પ્રેમજી

૧ .. દયાશંકર ભવાનીશંકર	૧ રા. જગન્નાથ જોકશ્ચ
૧ ,, જેરામ જગજીવન	૧ રા. ગોરધન મોહન
૧ ,, જટાશંકર ગફલ	૧ રા. ડાગરસી પ્રભુદાસ
૧ ,, ડાહ્યાભાઈ વીરચંદ	૧ રા. ત્રીભોવન હરીવલ્લભ
વીરમગામ ૬૦	૧ રા. છોટાલાલ મુળજી
૧ રા. રા. જીવજીતલાલ મોહોનલાલ	૧ રા. વલ્લભદાસ અમૃતલાલ
લ મારફત	૧ રા. મોહનલાલ ઈચ્છારામ
૧ મે. જગનલાલ અમૃતરામ	૧ રા. જગન્નાથ વિશ્વનાથ
૧ રા. રા. જીવજીતલાલ મોહનલાલ.	૧ રા. બીખાભાઈ નથુરામ
૧ મે. મોહનલાલ કલ્યાણજી	૧ રા. ઘેલાભાઈ મોરાર
૧ મે. છોટાલાલ વીક્રમ.	૧ રા. મહીપતરામ ગંગારામ
૧ મે. જીભાઈ કેવળદાસ	૧ રા. વજ્રેસિંહ ઉમાજી
૨ મે. રૂઢનાથ પુરષોત્તમ	૧ રા. પુંજ દીપચંદ.
૧ મે. ભોલાનાથ લક્ષ્મીરામ	૧ રા. મગનલાલ હરગોવન
૧ મે. વૈજનાથ જગનરામભટ્ટ	૧ રા. હરગોવન માનસંગ
૧ મે. યુક્તાબીદાસ હરજીવન	૧ રા. અચરતલાલ ગોપાળ
૧ મે. ગોવીંદરામ ભાઈશંકર	૧ રા. લાડકચંદ નેમચંદ
૧ મે. હકમચંદ ગંગજી	૧ રા. દલપતરામ પ્રાણજીવન
૧ મે. દામોદર ગગજી	૧ રા. જગનલાલ કાળીદાસ
૧ મે. ડાહ્યાભાઈ મોતીરામ	૧ રા. લલુ ઘેલા ઢ્યુ
૧ મે. હરીશંકર રવીશંકર	૧ રા. ચુનોલાલ જગનલાલ
૧ રા. ઉજ્જગશી ખીમચંદ	૧ રા. હકમચંદ અમરચંદ
૧ રા. ઉમેદરામ નંદલાલ	૧ રા. મણીલાલ લલુભાઈ
૧ રા. મણીલાલ ગંગારામ	૧ રા. માણેકચંદ પીતાંબર
૧ રા. ભોગીલાલ નારણદાસ	૧ રા. વલ્લભદાસ નારણદાસ
૧ રા. છોટાલાલ રાગભાઈ	૧ રા. દયારામ જમનાદાસ
	૧ રા રા. માહાસુખ જગનલાલ

- ૧ રા રા રણુછોડલાલ ભગ
વાનદાસ
૧ મે હરજીવન વનમાળીદાસ
૧ મે પોતાંબર કુંવરજી
૧ રા હરજીવન તત્ત્વકશી મેના
૧ રા ભુદર અમૃતલાલ
૧ મે કાવશજી જીવણજી
૧ રા ભીખાભાઈ લાલશંકર
૧ મે શીવજી નારણદાસ
૧ રા. મણીલાલ હરજીવન
૧ રા. છગન પુરુષોત્તમ
૧ રા. ત્રંચકરામ ભિમેદરામ
આયુરોડ [ખરેડી] ૧૦
૧ રા. રા. ચુનીલાલ છગનજી.
૧ રા. રા. પ્રભાશંકર ગગનદં
૧ રા. રા. જગજીવનદાસ દ્વા-
રકાંદાસ.
૧ મે. ગોરધરલાલ ઝવેરીલાલ
૧ રા. લક્ષ્મીચંદ ઉજ્જમચંદ
૧ રા. જોડાલાલ લક્ષ્મીચંદ
૧ રા. આયુરાવ મલાર
૧ રા. શીવપ્રસાદ રણુછોડ
૧ રા. કલ્યાણદાસ વીઠલદાસ
૧ રા. સુનીલાલ ગોપાળ
ધારખદર ૩૨
રા. રા. જનલાલ રામશંકર
વેકસીનેટર મારફત.
- ૧ મે. વજેશંકર આદીતરાવ
૧ મે. આધવજી આણુંદજી
૧ મે. જટાશંકર સદાશંકર
૧ રા. ગોવરધનદાસકીરપાયંકર
૧ મે. બાલાજી કેશવ બાવે
સરવૈયર.
૧ દવે ભાઈશંકર શંકરજી
૧ રઘુનાથ વિનાયક બાટવા
૧ રા. કાળોદાસ ગોરધન.
૧ રા. હરજીવન કલ્યાણજી
૧ રા. રા. જનલાલ રામશં-
કર વ્યાસ.
૧ મેપેનાજી. જીવરાગ મહાદેવ
૧ રા. રા. રામચંદ્ર નાનજી
૧ રા. હરીશંકર શામજી
૧ રા. રા. ઉજ્જમશી ધધ્ધર
૧ મે. આણુંદજી અમરશો
૧ વિદ્યાર્થી નારણજી હંસરાજ
૧ „ રામજી દયાળજી
૧ રા. રાણા કેશવ પો. ના,
૧ રા. કરસનજી મોરારજી
૧ રા. સુરજી ગોરધન
૧ રા. જાદા દાદા એઈડા
૧ રા. શામત વજસી મેર
૧ રા. મોરારજી મયારામ
૧ ઠકર બાવા ભાણજી
૧ ઠકર નાગજી મુલજી

- ૧ રા. ધનકાલ હીરજી
૧ ગોવનજી કાનજી
૧ રા. જ્ઞાનજી વદાલજી
૧ રા. પુરુષોત્તમ નાનજી
૧ રા. જ્ઞાનજી વસનજી
૧ રા. ત્રીભોવન વીઠજી
લખતર ૨
૨ રા. રા. મગનકાલ વીર-
સંદ શાહ
ધાંગધરા ૬
૧ મે. નર્મદાશંકર ગૌવરીશંકર
૧ મે. ગીરમ્મશંકર મોતીરામ
૧ મે. અમીચંદ નયુ
૩ મે. રવીશંકર લીલાધર
કુવાડવા. ૪૧
૨૦ મેહેતાજી જ્ઞેસંકરગીઠાભાઈ
૧ શાસ્ત્રી અંબારામ બેહેચર
૫ રા. રા. રાજશી લાધા
૧ રા. રા. લખમશીગોકળ
૧ રા. રા. ઉત્તમચંદ જ્ઞેચંદ
૧ રા. વજ્રેશંકર રામનંદ
૧ રા. માહાશંકર માધવજી
૧ રા. પ્રધાન વેદજી
૧ રા. કાનજી મીઠા
૧ રા. રવજી દમા.
૧ રા. હરખચંદ દેવચંદ
૧ રા. મેઘજી હરી
૧ રા. ધરમશી હંસરાજ
૧ રા. પ્રાગજી દમા
૧ રા. વલ્લભજી તેજશી
૧ સ્કો. ત્રીભોવન હંસરાજ
૧ સ્કો. લખમશી ધરમશી
૧ રા. દેવશી દમા
સમડીઆળા ૧
૧ રાવળ ગગજી લગવાન
સનાળા. ૧
૧ મે. સેવકરાગ વિશ્વનાથ
તલાખ ૧
૧ રા. રા. હરનાગગર અમરગર
હળવદ ૧
૧ રા. રા. પ્રભાશંકર રતનજી
ખેરડી ૧
૧ મેહેતાજી મયાશંકર પ્રાગજી
આંળા ૧
૧ પટેલ ડુંગર બોધા આંળા
મે. મારફત.
પડધરી. ૧
૧ જોશી દેવશંકર જ્ઞેસંગભાઈ
આમરણ ૨
૨ જોશી મોરારજી વીઠજી
કચ્છ માંડવી ૩૦
૩ ઠકર જોશી પિસનજી
૧૦ સાધુ પુરુષોત્તમ દેવીદાસ
૫ ઠકર સુંદરદાસ ધરમશી

- ૧ ઠકર હરિદાસ દયાળ.
 ૧ કવિવર લાધારામ વિસરામ
 ૧ ઠકર દામોદર રવજી
 ૬ ઠકર પુરુષોત્તમ જોરામ
 ૧ ઠકર નારણદાસ હંસરાજ
 ૧ ઠકર રવજી વિસનજી
 ૧ ગીરનારા નથુવીસનજી
 ૧ જોશી પ્રેમજી ચત્રજી
 ૧ ભોજક તારાચંદ ડોસા
 ૧ ભટ્ટ રામજી વિશનજી
 ૧ ભટ્ટ ત્રીકમજી હરોરામ
 ૧ મહારાજ ત્રીકમજી દેવચંદ
 રાજકોટ ૨૬
 ૧ દેશાઈ ભોગીલાલ જેકીશન
 દાસ સરવૈયર
 ૧ રા. જોશંકર દેવજી સં
 ૧ જગજીવન કાનજી સ.
 ૧ રા. નારાયણ ગંગારામ
 ૧ રા. જ્ઞદેવ વામન બાયા
 ૧ રા. ભવાનીશંકર ગોપાળજી
 ૧ સ્કો. બ્રહ્મશંકર કાળીદાસ
 ૨ મે. ચુનાલાલ બાપુજી મોતી
 ૧ સ્કો. ગીરધરલાલ વીઠલજી
 ૧ સ્કો. ભગવાનલાલ ડુંગરસી
 ૧ સ્કો. પુરુષોત્તમ મોતીચંદ
 ૧ રા. રા. શેઠ કાગજી કાવ.
 સજી ડે. પોર્ટમાસ્તર
 ૧ રા. રા. કાનજી દામોદર
 ૧ રા. રા. માહાશંકર છગ
 લાલ તાર માસ્તર
 ૧ રા. રા. દયારામ પુરુષોત્તમ
 ૧ રા. રા. ડાહ્યાભાઈ ભવાની
 શંકર.
 ૧ રા. રા. અંબારામ ખેરાજ
 ૧ રા. પરમાનંદ વલભરામ
 ૧ રા. રા. પ્રભુનામ કાનજી
 ૧ રા. રા. બાળકજીશીવશંકર
 ૧ રા. રા. પાનાચંદ દામોદર
 ૧ રા. રા. જેઠાલાલ હરીચંદ
 ૧ રા. રા. ત્રીભોવન બહેચર
 ૧ રા. રા. પ્રાણુશંકરભવાનીશંકર
 ૧ ગાંધી હરોદાસ કરસનદાસ
 ડુંગર ૩
 ૧ ક્રોજ. વસંતરાય કાશીનાથ.
 ૧ રા. વનમાળી હોરા
 ૧ દરજી માયા રૂડા
 ઘોઘા ૧
 ૧ શા. ભીખા જગજીવન
 લાડી ૧
 ૧ મીસ્ત્રીનાગજી હરજી
 લીંબડી ૩
 ૧ રા. રા. વસનજી રાધવજી
 ૧ રા. મનસુખ ખામચંદ
 ૧ રા. જટારાંકર મહાશંકર
 નીંગાલા ૧
 ૧ મહમદીઓશીલજીદુગ્ગાનાર
 દરેડ ૧૦
 ૧૦ મેહતાજી વાલજી લવજી
 મારફત

જાહેર ખબર.

આ પુસ્તક મેં ગાંધકડા મુકાગથી બહાર પાડેલ છે
પંજી મારી કુવાડવે બદલી થઇ છે, માટે ચોપડીઓના લે-
વાબજના પૈશા પ્રથમ આશ્રા આપવામાં જોવી ઉલટભેરથી
ઉદારતા બતાવી છે તેવીજ બતાવી તુરત નીચેને શીરનામે
મોકલાવવા કૃપા કરવી ને હવેથી દર વર્ષના કુંડળિયા વ-
ગેરે કામ સંબંધી કાગળ પત્રનો વહેવાર અહીંજ રાખવો.

મેહેતાજી દેવજી ઉકાલાઇ મકવાણા.

કુવાડવા—તાબે રાજકોટ.

જાહેર ખબર.

આ ચોપડી નીચે લખેલા સદમ્મહસ્થો પાસેથી રોકડી
કિંમતે મળશે. ગાંધકડા, મે. કવિ ગૌરીશંકર નાગજી ત-
થારા. રા. પો. ફે. ધનેશ્વર અંબારામ, અમદવાદ આર્યોદય
પ્રેસના મેનેજર. જીનાગઢ મે. આચાર્ય વલ્લભજી હરિદત્ત સૌ.દ.
ઓ. માંગરોળ, રા.રા. નથુરામ ખીતાંબરજી. વીરમગામ રા. રા.
જીવણલાલ મોહનલાલ. પોરબંદર, રા. રા. વેકસીનેટર જીવલાલ
રાગશંકર. રાજકોટ, રા. રા. સરવૈયર લલુભાઈ ગંગાદત્ત સ.
ઓ. પીંઠવડી, રા. રા. કાનજી કરસનજી. બરવાળા, પંડયા જ-
ટાશંકર બાપુજી. વઢવાણ, આચાર્ય ગોવરધન જોશંકર.
સીથા, જોશી મોતીરામ વહાલજી. દાહોદ રા. રા. ખીતાંબર
રણછોડ મેહેતાજી. કચ્છ તેરા, મે. દવે ગૌરીશંકર મો-
રારજી વૈદ. કરાંચી, મેહેતાજી પ્રાણજીવન હરિરામ. ગુ. મિ.
સ્કુલ. તથા ઠંકર હરજીવન દામોદર જોડીઆ બખ્તર. ધો-
લેરા સતબોધ કર્તાના સેક્રેટરી તથા કુવાડવામાંથી મારી
પાસેથી પણ મળશે,

મેહેતાજી દેવજી ઉકાલાઇ મકવાણા.

કુવાડવા—તાબે રાજકોટ.

નવિન જાહેર ખખર.

(સ્વદેશ ભક્તિ કરવાની સસ્તી પણ અમૂલ્ય તક.)

આથી અમારા વિદ્યા-ઉત્તેજનીક દાના આહુકોને નમ્ર-તા પૂર્વક જણાવવા રજા લઈએ છું કે હવેથી દરવર્ષે તમારી ને બીજા દેશ હિતેચ્છુ વિદ્વાનોની મદદથી કવિ નાગજીના દરવર્ષના સટીક કુંડળિયા ને બીજી સુખોદ કાવ્ય વગેરેથી એક નાનું પણ ધણુંજ ઉપયોગી પુસ્તક દરેક માણસ લાભ લઈ શકે તેવું બહાર પડશે. જે માટે કિંમત ફક્ત **૧૬** આનો રાખવામાં આવશે. જેથી દરવર્ષે હજારો જાણુ કુંડળિયા મગાવવા પૈસાનો ખર્ચ કરે છે તે અટકતાં, એક એક આનામાં ઘરે બેઠાં વર્ષના કુંડળિયા સાથે બીજી એક તરેહનું રમુજી જ્ઞાન મળશે. તે પુસ્તકની જેટલી કિંમત ઉપજશે તેમાંથી ખર્ચ કાઢતાં બાકી રહેલ પૈસામાંથી કેટલોક પૈસા આપણા ભાવિક કવિ નાગજીના રમરણાર્થમાં ખર્ચાશે, ને કેટલોક ભારત-તપો કર્મ ભુમિના લલા માટે સ્વદેશોન્નતિ આહક રાજ કર્તાઓ, વિદ્વાનો, મદદગારી એજન્ટો, ગુ.વ. સોસાઈટી સભા, સૌરાષ્ટ્ર દર્પણકમિટી, વિદ્યા ગુણ પ્રકાશક સભા, વડોદરા સ્વદેશહિત ચિંતક સભા તથા આપણી ગુ. ભાષા સુધારવાને જેમની ખાતી કલમ પછાત નથી એવા જે માનવંતા ગુ. શાળા પત્રના એડીટર સાહેબ વગેરેનો મત્ત ને મદદ લઈ તેમાંથી આપણી ગુ. ભાષાનાં સાહિત્ય ધાટનાં પુસ્તકો રચવાં, રચાવવાં ને દેશી હુન્નરોને જે બોટા ધસારો લાગતો જાય છે તે અટકાવવા અનેક યુક્તિઓથી બનતો પરિશ્રમ લેવો. જેથી આ પુસ્તકમાં થએલ ઉદાર આહુકોને અમારા વર્ષો વર્ષના આહક ગણીશું ને ક-

દાચ આવી સસ્તી કિંમતનો લાભ લેવા કોઇનો વિચાર ન હોય તો તેમણે લખી જણાવવું. પણ ભરંસો છે કે આ બહુરખતર વાંચી તેમાં પાંચ ગણી મદદ કરવાને વિદ્યા ખડ્ગને લઈ દેશને લાભ કરવા સૌ ઉઠશે. માટે આ પરમાર્થી નિ-
ષ્કામ ભક્તિમાં જેમની નવા એજન્ટ બની મદદ આપવા ઉલટ હોય તેમણે પોતાનાં નામ, સ્થળ ને કેટલી નકલ એ સંવત ૧૯૪૨ના માહા માસ પહેલાં જણાવવા કૃપા કરવી.

એ પુસ્તક સર્વ ધર્મના લોકને વાંચવા લાયક ને અંગ્રેજી તથા ગુજરાતી વિદ્યાર્થીઓને ઘણું ઉપયોગી થઈ પડશે.

વીશ નકલ લેનાર અગર ખપાવનારને ૧ નકલ ભેટ ને ૧૬થી વધારે આફક થઈ ઉત્તેજન આપનાર સદ્ગૃહસ્થનાં જ નામ છેવાડે છપાશે.

આપણા દેશખાતે આવાં કાર્યો ઠારોઠાર ચાલુ થવાની હવે હિંદને બહુ જરૂર છે. ને વળી જુઓ કે આમાંથી આપણુ આગળ કેવાં કામ ઇશ્વર કૃપાથી કરીએ છીએ!! માટે સ્વદેશોન્નતી આફક રાજકર્તાઓ, ગૃહસ્થો, વિદ્વાનો ને મહેતાજી વગેરે અમલદારોને નમ્રતા પૂર્વક વિનંતિ છે કે આ પુસ્તકની સામટી નકલો ખરીદ કરી વિદ્યાને ઉત્તેજન આપવા માટે નિશાળોમાં વહેંચો, ને મિત્ર મંડળમાં લાંણાંકરો, જેથી “ટીપે ટીપે સરોવર ભરાય” એ મહાન કહેવત પ્રમાણે અંતે આમાંથી દેશ સેવા સારી બળવાશે જે આપણે થોડું હરખાવાનું નથી!! ઇશ્વર આમાં સહાયકરો. તથાસ્તુ

મહેતાજી દેવજી ઉકાભાઈ મકવાણા,
સ્વદેશોન્નતિ વિદ્યા શોધક સંજાના સેક્રેટરી,
કુવાડવા—તામે રાજકોટ.

બોલર ખાખર.

૧૯૦૬

નીચે લખેલી આપડાંઓ આયાદ્ય પ્રેસમાંથી
રોકડી કીમતે મળશે.

કવિ નામજીનું વચ્ચું ચરિત્ર...	...	કીમત	૩૦-૧-૦
અંગ્રેજીનું કારણુ.	...	કીમત	૩૦-૬-૦
રાણી રૂપરુદ્રી.	૩૦-૫-૬
પુસ્તકમાળાનો સંગ્રહ ભાગ ૧જો.	...	કીમત.	૩૦-૪-૦
પુસ્તકમાળાનો સંગ્રહ ભાગ ૨જો.	૩૦-૩-૬
અંગ્રેજીનું સમજાવું.	૩૦-૧૦-૦
પદ્ધતિઓ.	૩૦-૬-૦
લાલશંકર તા. હરગોવિન્દસ કૃત મોહન
અંગ્રેજીનું.	૩૧-૫-૦
ઈતિહાસના પ્રશ્નોત્તર.	૩૦-૪-૦
પ્રાચીન કાવ્ય—
રણયત્ર.	૩૦-૫-૦
અંબડાસ.	૩૦-૫-૦
હારમાળા.	૩૦-૬-૦
અંગ્રેજી વિષ્ટિ.	૩૦-૬-
આપકરણની સમજાવટી.
રામાયણ.

